

Західний науковий центр
НАН України та МОН України

ISSN 2409-1375
Громадська організація
«Львівський аналітичний дім»

**Психологічні виміри
культури, економіки,
управління:
науковий журнал**

**Psychological Dimensions
of Culture, Economics, Management:
Science Journal**

ВИПУСК VI

**МАТЕРІАЛИ МІЖНАРОДНОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
“АНТИКРИЗОВІ МОДЕЛІ СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ”
20 травня 2015 року**

Львів – 2015

ISBN 978-966-397-184-9

Психологічні виміри культури, економіки, управління: Науковий журнал. – VI, 2015.

Psychological Dimensions of Culture, Economics, Management: Science Journal. – VI, 2015.

Представлено матеріали учасників Міжнародної науково-практичної конференції на тему “АНТИКРИЗОВІ МОДЕЛІ СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ”, яка відбулася у Львові 20 травня 2015 року з нагоди Всеукраїнського Дня науки.

Матеріали друкуються у редакції авторів. За дотримання авторських прав, достовірність інформації, коректність висновків відповідальність несуть автори.

Упорядники можуть не погоджуватися з ідеями авторів статей.

Редакційна рада:

к. політ. н., доц. М.З. Бунік; к. філос. н., доц. О.І. Гук;
д-р. психол. н., проф. Н.І. Жигайло; Є.В. Захарчук;
к. філос. н., доц. І.В. Карівець; М.В. Кравець;
к. філос. н., доц. О.М. Лосик; к. техн. н., доц. Б.О. Магура;
к. соціол. н. Т.Д. Матвійчук; У.Ю. Парубій;
к. мистецтв., доц. О.В. Руденко; к. психол. н., доц. І.І. Семків.

**Керівник проекту, відповідальний редактор
О.М. Лозинський.**

Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
серія ЛВ №1178/432-Р від 03.09.2014 р.

ISSN 2409-1375

ББК 88. 5

ISBN 978-966-397-184-9

© ГО «Львівський аналітичний дім», 2015.
© Західний науковий центр НАН України та МОН України, 2015.

Зміст:

ПЕРЕДМОВА	5
Привітання учасникам і організаторам Міжнародної науково-практичної конференції «Антикризові моделі суспільного розвитку».....	6
УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІКОЮ ТА ПІДПРИЄМСТВАМИ В УМОВАХ КРИЗ	7
Ватаманюк Остап. Забезпечення умов для розвитку продуктивного підприємництва – ключ до економічного успіху України.....	7
Брик Галина. Кризовий стан підприємства: причини виникнення та шляхи подолання.....	12
Завалей Інна. Проблеми та перспективи розвитку банківської системи України в умовах кризових явищ.....	16
Захарчук Євген. Інноваційний розвиток України як аспект антикризового управління.....	21
Лебедев Степан. Когнітивне моделювання в управлінні людським капіталом підприємства	27
Смірнова Наталія. Оцінка ризиків інноваційної діяльності.....	31
ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ТА МІСЦЕВОГО ВРЯДУВАННЯ В КРИЗОВИХ УМОВАХ	35
Воробель А.І., Заліско М.В. Вдосконалення контролю виконання місцевих бюджетів у процесі формування ефективної системи розподілу бюджетних коштів.....	35
Косаревич Назар. Роль бюджетного дефіциту у фінансовій системі держави	40
КРИЗОВІ ТЕНДЕНЦІЇ СВІТОВОГО ПОРЯДКУ ТА АНТИКРИЗОВІ МЕХАНІЗМИ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА	46
Захарчук Роксолана. Правові основи із захисту довкілля в Європейському Союзі	46
Лозинський Олег. Соціальні та економічні ризики від олігархізації в пострадянських державах.....	50
Хім Марія. Пропаганда Російської Федерації в сфері освіти регіону Близького Сходу: приховані інтереси та можливі наслідки.....	63
ПЕДАГОГІЧНІ, ІНФОРМАЦІЙНІ, СОЦІАЛЬНІ ЗАСОБИ ПОДОЛАННЯ ГУМАНІТАРНИХ НАСЛІДКІВ СОЦІАЛЬНИХ КРИЗ.....	70
Білокінь Юлія. Капіталогенеруючий аспект споживання художньої літератури у сучасному українському суспільстві.....	70
Дептярєва Ганна. Взаємодія педагогів і психологів у навчально-виховному процесі в ПТНЗ	78
Дзядик Галина. Поєднання жіночою професійної діяльності та материнства	82

Євтушенко Вікторія Соціальна відповідальність особистості в системі антикризового менеджменту	88
Пучинська Оксана. Вища освіта як чинник досягнення професійного успіху молоді.....	94
Руденко Лариса. Упровадження курсу з основ психології спілкування у підготовку фахівців сфери обслуговування	102
Сергеев М. Українська національна ідея: історія становлення і проблема сучасного функціонування	108
Шиделко Анна. Профілактика статевої деморалізації неповнолітніх	116
ДОВІДКА ПРО АВТОРІВ	125

Передмова

У журналі надруковано статті учасників міжнародної науково-практичної конференції “АНТИКРИЗОВІ МОДЕЛІ СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ” (International Scientific Conference "ANTI-CRISIS MODELS OF SOCIAL DEVELOPMENT"), що відбулася у Львові 20 травня 2015 року з нагоди Всеукраїнського Дня науки.

Організаторами конференції стали Західний науковий центр НАН України і МОН України (м. Львів), Інститут соціогуманітарних проблем людини, Український Вільний Університет (м. Мюнхен, Федеративна Республіка Німеччина), Львівський університет бізнесу та права, ГО «Львівський аналітичний дім», Львівський форум безпеки і розвитку.

Науковий журнал «Психологічні виміри культури, економіки, управління» зареєстрований Міністерством Юстиції України (Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації серія ЛВ №1178/432-Р від 03.09.2014 р.), а також Міжнародним центром ISSN (ISSN 2409-1375).

Науковий журнал виходить щоквартально. Термін подачі статей: до 28 грудня, 28 березня, 28 травня, 28 вересня. Статті обсягом до 10 стор., підготовлені згідно загально прийнятих вимог, прохання надсилати на електронну скриньку: **lviv-forum@ukr.net**

Публікація статей в науковому журналі «Психологічні виміри культури, економіки, управління» є платною. Автори статей можуть замовити електронну версію журналу у форматі PDF (50 грн.), або друкований примірник (100 грн.), поштову пересилку в межах України (20 грн.).

Архів попередніх випусків наукового журналу знаходиться на Інтернет-сторінці в соціальній мережі Facebook (пошук по назві: Львівський аналітичний дім).

Привітання учасникам і організаторам Міжнародної науково-практичної конференції «Антикризові моделі суспільного розвитку»

Радий вітати учасників та організаторів з відкриттям Міжнародної науково-практичної конференції «Антикризові моделі суспільного розвитку».

Зазначена конференція – добра нагода для дослідників обмінятися досвідом, новими напрацюваннями, досягненнями. Маю надію, що конференція стане внеском у розвиток вітчизняних комплексних заходів антикризового управління.

Висловлюю подяку організаторам та учасникам конференції за можливість спілкування з колегами із зарубіжних країн та збагатитися новими знаннями щодо питань подолання кризових явищ у суспільстві.

З повагою,

Олег Зинюк

директор Західного наукового центру

НАН України і МОН України,

кандидат технічних наук

м. Львів, 20 травня 2015 р.

Управління економікою та підприємствами в умовах криз

Ватаманюк Остап.

Забезпечення умов для розвитку продуктивного підприємництва – ключ до економічного успіху України

З'ясовано суть та чинники поділу підприємництва на продуктивне і непродуктивне. Простежено передумови домінування непродуктивного підприємництва у вітчизняній економіці. Показано, що швидке формування умов для розвитку продуктивного підприємництва є ключовим чинником реформування економіки і подолання кризи в Україні.

Ключові слова: підприємництво, продуктивне і непродуктивне підприємництво.

Ostap Vatamaniuk. CREATION OF CONDITIONS FOR PRODUCTIVE ENTREPRENEURSHIP DEVELOPMENT AS A KEY TO UKRAINE'S ECONOMIC SUCCESS

The essence and division factors for productive and unproductive entrepreneurship are considered. The preconditions of unproductive entrepreneurship dominating in Ukrainian economy are traced. It is shown that rapid forming of conditions for productive entrepreneurship development is a key factor for economy reforming and crisis overcoming in Ukraine.

Key words: entrepreneurship, productive and unproductive entrepreneurship.

В умовах жорсткої системної кризи, яка незмірно ускладнюється військовою агресією та анексією Росією частини української території, завдання знаходження адекватних відповідей на виклики в усіх сферах суспільного життя, стає, без жодного перебільшення, питанням збереження України як незалежної держави. Попри усю важливість гуманітарної сфери, без відчутних і достатньо швидких результатів у реформуванні вітчизняної економіки сподіватися на незворотність позитивних змін не доводиться. У цьому зв'язку особливої уваги заслуговують ключові елементи та інститути ринкової системи, які можуть дати потужний імпульс її

успішному розвитку та самоорганізації; одним із них, поза сумнівом, є підприємництво.

Сьогодні теоретичний аналіз підприємництва як економічного феномену ґрунтується переважно на трьох підходах, запропонованих Й.Шумпетером, Ф.Найтом та І.Кірцнером, кожен з яких наголошує на окремих аспектах цього багатогранного поняття. Підсумувавши базові елементи різних підходів, можна визначити підприємництво як особливий вид господарської діяльності, що характеризується творчим інноваційним характером, здійснюється в умовах невизначеності і спрямований на виявлення, найповніше використання наявних та створення нових ринкових можливостей для одержання прибутку [1].

Залежно від особливостей інституційного середовища підприємницька активність може проявлятися у різних формах. У.Баумол виокремлює продуктивне, непродуктивне та деструктивне підприємництво [2]. Продуктивне підприємництво – це, фактично, новаторство за Шумпетером; діяльність, що виступає двигуном економічних змін і примножує багатство. Непродуктивне підприємництво натомість охоплює інновації, які виявляються у використанні додаткових можливостей для одержання ренти; воно, таким чином, не створює нового багатства, а лише перерозподіляє наявне. Організована злочинність представляє деструктивний (руйнівний) вид підприємництва.

Очевидно, що з практичної точки зору критично важливим є розуміння чинників, які визначають розподіл підприємницьких зусиль між згаданими різновидами підприємництва. Як показує У.Баумол, ключову роль тут відіграють “правила гри”, що обумовлюють потенційну винагороду за різні види підприємницької діяльності [2]. Якщо інституційне середовище не пропонує вагомих стимулів для

продуктивного підприємництва, підприємницький ресурс шукатиме свого застосування у непродуктивній сфері. Як свідчать результати нещодавніх досліджень, політичні та економічні умови в Україні у період її перебування у складі Російської імперії сприяли переважанню непродуктивних форм підприємницької діяльності, а за часів директивно-планової економіки підприємницькі зусилля значною мірою переміщувалися у непродуктивний сектор та тіньову сферу [1, 3].

Водночас з початком ринкового реформування економіки України потенціал зростання продуктивного підприємництва також не вдалося достатньо ефективно реалізувати. Формування нової системи норм регулювання економічних процесів загалом та підприємництва зокрема часто характеризувалося непослідовністю, фрагментарністю і суперечливістю, що сприяло поширенню неформальних правил ринкової взаємодії. Здатність таких неформальних практик розв'язувати поточні проблеми суб'єктів господарювання сприяла їх усталенню і трансформації в інституційні пастки, що призвело до неефективного використання ресурсів, тінізації економічних відносин, зниження ролі продуктивного підприємництва за процвітання непродуктивного та зміцнення деструктивного.

Упродовж останніх років непродуктивне підприємництво у вітчизняній економіці сягнуло таких масштабів, що різко звузило життєвий простір для продуктивного і значною мірою витіснило його. На зміну інвестиціям у реальні інновації прийшли "інвестиції у владу", що мають зазвичай швидкий і відчутний ефект і дають змогу знизити ризики, зберегти бізнес і збільшити прибутки [4]. Сформований у такий спосіб господарський порядок веде до значного зростання витрат інноваційної діяльності, масштабного зниження попиту на них з

боку підприємств і, як наслідок, нівелювання ролі продуктивного підприємництва.

Перемога Революції гідності відкрила для України чергове вікно можливостей, яке, проте, частково вже змарноване. Упродовж чотирнадцяти місяців Україні поки що не вдалося досягнути реального прориву у реформуванні економіки. Окрім об'єктивних причин (війна і все, що з нею пов'язане та виконання обов'язків попереднім складом парламенту до листопада 2014 року) є й суб'єктивні – неготовність багатьох представників нової влади вийти за межі підходів, усталених протягом двох десятиліть, перейти від олігархоцентричної економіки до опори на розвиток малого та середнього бізнесу.

Водночас саме динамічний розвиток підприємництва є сьогодні однією із ключових тенденцій у країнах з розвинутою економікою. Якщо протягом переважної частини минулого століття економічний розвиток пов'язувався з використанням позитивного ефекту масштабу і зростанням ролі великих корпорацій, то в останні два-три десятиліття ситуація принципово змінилася. З'ясувалося, що у час глобалізації та інформаційно-комунікаційної революції помітно зменшується значення традиційних виробничих ресурсів на користь різкого зростання ролі знання як основного джерела порівняльної переваги у виробництві товарів та послуг [5]. За цих умов основні функції підприємництва, пов'язані з впровадженням інновацій та постійним пошуком нових можливостей в умовах високої невизначеності, значно краще виконують новостворені невеликі та середні фірми, які є особливо ефективними представниками власне продуктивного підприємництва.

Розвиток подій в Україні упродовж декількох останніх місяців дає певні підстави для обережного оптимізму. Переконаними прихильниками дерегуляції і забезпечення сприятливих умов для розвитку підприємницької ініціативи є

міністр економічного розвитку і торгівлі А.Абромавичус та низка впливових посадових осіб у відповідних комітетах Верховної ради України. Ухвалено низку законів, які є добрим відправним пунктом на цьому шляху. Можна відзначити і перші кроки, спрямовані на деолігархізацію вітчизняної економіки. Проте лише потужне нарощування зусиль у цьому напрямку і прискорення давно назрілих перетворень залишає шанс на успіх реформ і збереження України як незалежної і економічно сильної держави.

Джерела:

1. Ватаманюк О.З. Інститут підприємництва в господарській системі України / О.З.Ватаманюк, І.Я.Сухарська // Економічний часопис XXI. – 2013. – № 5–6 (1). – С. 14–17.
2. Baumol W. Entrepreneurship: Productive, Unproductive, and Destructive Entrepreneurship / W. Baumol // Journal of Political Economy. – 1990. – Vol. 98. – № 5. – Part 1. – P. 893–921.
3. Сухарська І.Я. Інститут підприємництва в неусталеній господарській системі України / Автореф. дис.. на здобуття наукового ступеня канд.. екон. наук за спец. 08.00.01 – економічна теорія та історія економічної думки. – Львів, 2011, 20 с.
4. Дементьев В.В. Чому Україна не інноваційна держава: інституційний аналіз / В.В. Дементьев, В.П. Вишневський // Економічна теорія. – 2011. – № 3. – С.5–20.
5. Thurik R. Entreprenomics: entrepreneurship, economic growth and policy [Електронний ресурс] / Roy Thurik – Режим доступу: <http://people.few.eur.nl/thurik/Research/Articles/10%20Ringberg%20CUP%20Thurik%20v6.pdf>.

Стаття надійшла 12 травня 2015 р.

Брик Галина.

Кризовий стан підприємства: причини виникнення та шляхи подолання

Досліджено особливості діяльності підприємств у кризових умовах. Визначено причини виникнення кризових ситуацій та антикризові інструменти в управлінні суб'єктами господарювання.

Ключові слова: кризова ситуація, життєвий цикл підприємства, причини кризи, антикризовий менеджмент, антикризові інструменти.

The features of enterprises' activity in crisis terms are researched. The reasons of origin the crisis situations and the anticrisis instruments in the management of enterprises are determined.

Keywords: crisis situation, live cycle of enterprise, reason of crisis, anticrisis management, anticrisis instruments.

Сучасний етап функціонування економіки України характеризується наявністю та розвитком кризових явищ, що об'єктивно обумовлено як негативним впливом зовнішніх факторів, так і відсутністю позитивних системних перетворень в середині країни. Суттєву роль у незадовільному фінансовому стані підприємства відіграють економічні, соціальні й політичні проблеми (неефективна цінова політика держави, зростання податків, низька платоспроможність споживачів, висока вартість кредитних ресурсів і т. д.)[2]. Динамічні зміни середовища господарювання збільшують ймовірність періодичного виникнення кризових ситуацій на підприємстві.

У період кризи на підприємстві проблема управління є найважливішою. Висока компетентність менеджерів у таких умовах, з одного боку, дає змогу впливати на розвиток окремих кризових процесів, а з іншого – потребує високої якості управління [1].

Система менеджменту у кризових ситуаціях передбачає: постійний моніторинг зовнішньої та внутрішньої ситуацій; розробку заходів зниження зовнішньої вразливості

підприємства; підвищення внутрішньої гнучкості управління; розробку випереджувальних планів (бюджетів) щодо методів управління у кризових ситуаціях; негайне впровадження запланованих практичних заходів у разі виникнення кризової ситуації [5].

Дуже часто кризові ситуації в розвитку підприємства неможливо усунути. Вони виникають як об'єктивні явища, що відтворюють циклічний характер розвитку соціально-економічних систем (рис. 1).

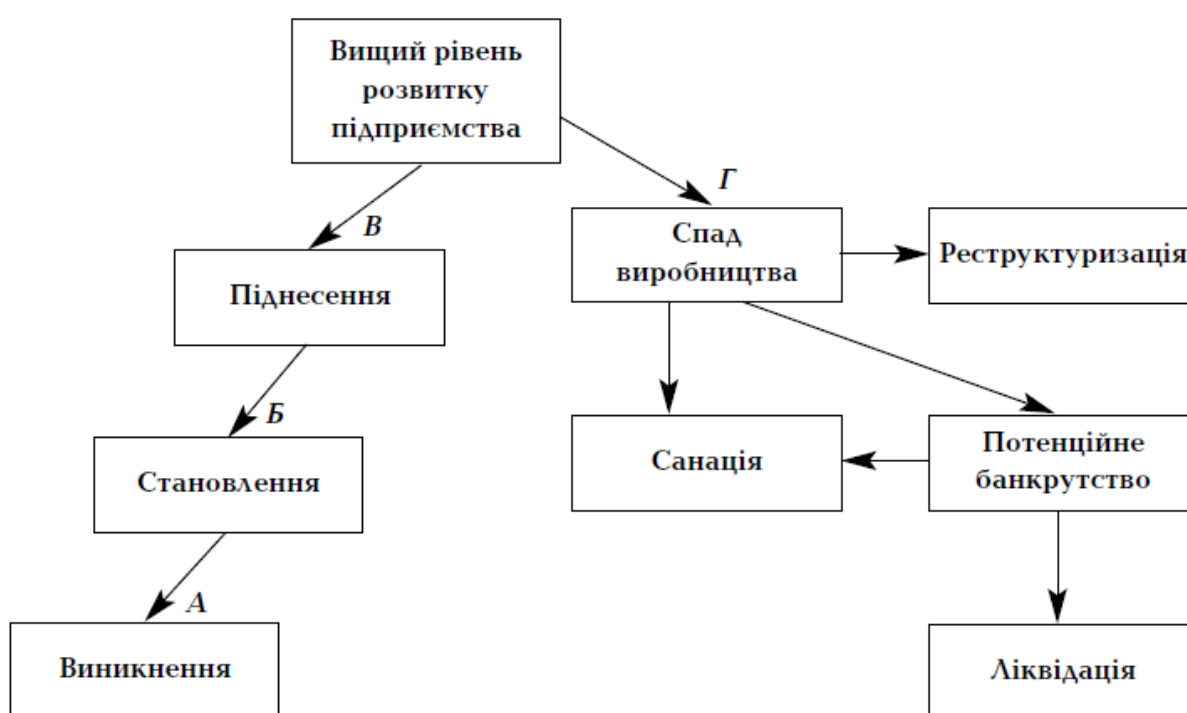

Рис. 1 Життєвий цикл становлення підприємства і розвиток кризових явищ (А, Б, В, Г – критичні точки)* *Узагальнено на підставі [6].

Кожна стадія життєвого циклу підприємства безпосередньо залежить від рівня ресурсного забезпечення та характеризується відповідними фінансово-економічними показниками. Специфіка кожної окремої стадії розвитку суб'єкта господарювання визначає потенційні його можливості для забезпечення обсягів діяльності, а відповідно і розміру прибутку. Так, у період кризи на підприємстві темпи реалізації продукції відстають від темпів її виробництва, зменшуються

інвестиції в товарні запаси, що призводить до скорочення збуту за одночасного зменшення доходів, ліквідності і платоспроможності підприємства.

Не зважаючи гостроту криз можна й потрібно також своєчасно розпізнавати і усувати їх. Це досягається лише за допомогою антикризового управління. Під антикризовим менеджментом розуміють управління, здатне запобігати або пом'якшувати кризові ситуації у виробничо-господарській діяльності, а також утримувати функціонування підприємства в режимі виживання в період кризи і виходити з кризового стану з мінімальними втратами [3].

Складовою системи антикризового менеджменту є діагностика фінансового стану підприємства, контроль кризових ситуацій, їх своєчасне попередження і запобігання.

Діагностика фінансового стану передбачає проведення структурного аналізу активів і пасивів; аналізу фінансової стійкості, платоспроможності (ліквідності); аналізу необхідного приросту власного капіталу. Для більш точного аналізу поточної діяльності підприємства у вітчизняній економіці застосовується також система показників У. Бівера. В сучасних умовах важливого значення набуває також проведення SWOT-аналізу – аналізу конкурентних переваг, сильних і слабких сторін, а також можливостей і загроз в діяльності підприємства.

На основі проведеного комплексного аналізу фінансового стану підприємства в системі антикризового менеджменту суттєва роль відводиться стабілізаційним механізмам, а саме маркетинговій політиці, інвестиційній та інноваційній політиці, кадровій політиці. Усі вище перераховані інструменти антикризового управління забезпечують подолання кризового становища суб'єкта господарювання за умови їх системного та комплексного застосування [4].

Висновки. Антикризове фінансове управління як система профілактичних заходів, спрямованих на попередження фінансової кризи, має важливе значення для підприємств усіх рівнів та форм власності. Застосування на ранній стадії інструментів антикризового менеджменту дозволить суб'єкту господарювання подолати їх нищівну дію з найменшими втратами та за короткий період часу.

Джерела:

1. Економічна криза в Україні: виміри, ризики, перспективи // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua>
2. Калініченко О. О. Кризові явища вітчизняних підприємств / О. О. Калініченко // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/ejournals/eui/2009_2/09kooyvp.pdf.
3. Мельник Ю.М. Маркетингові інструменти антикризового управління підприємством / Ю.М. Мельник // Маркетинг. Менеджмент. Інновації : монографія / за ред. д.е.н., професора С.М. Ілляшенка. – Суми : ТОВ «Друкарський дім «Папірус», 2010. – С. 505-516.
4. Приходько Н. П. Сутність антикризового управління на підприємстві /Н. П. Приходько // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.confcontact.com>
5. Терещенко О. О. Антикризівий фінансовий менеджмент – вимога «нової економіки» / О. О. Терещенко // Ринок цінних паперів України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.corporation.com.ua>
6. Чернявський А. Д. Антикризове управління підприємством. Навч. посіб. / А. Д. Чернявський.– К.: МАУП, 2006. – 256 с.

Стаття надійшла 12 травня 2015 р.

Завалей Інна.

Проблеми та перспективи розвитку банківської системи України в умовах кризових явищ

Розглянуто деякі аспекти та особливості діяльності банківської системи України в умовах кризових явищ, зокрема і в період ескалації військового протистояння на територіях Сходу України, АР Крим. Окреслені головні виклики, що постали перед банківською системою України у 2015 році та необхідні заходи з мінімізації негативного впливу на економіку.

Ключові слова: банківська система України, криза банківської системи, НБУ.

Here are regarded some aspects and features of the banking system of Ukraine in conditions of crisis, including during the escalation of military confrontation in the territories of East Ukraine, Crimea. Here are outlined the main challenges facing the banking system of Ukraine in 2015 and the necessary measures to minimize the negative impact on the economy.

Keywords: banking system of Ukraine, the crisis of the banking system, NBU.

Одну із домінуючих державних функцій кожної країни виконує банківська система (БС). Саме БС забезпечує економіку необхідним обсягом фінансових ресурсів, забезпечуючи вільний рух капіталу, розрахунки суб'єктів господарювання, кредитування економіки, а також реалізацію інших функцій та завдань. Відповідно до Закону України «Про банки і банківську діяльність» [1], банківська система України складається з Національного банку України (НБУ) та інших банків, а також філій іноземних банків, що створені і діють на території України за чинним законодавством. Згідно з ЗУ «Про Національний банк України» [2], НБУ є центральним банком України, центральним органом державного управління, юридичний статус, завдання, функції, повноваження і принципи організації якого визначаються Конституцією України та іншими законодавчими актами. Необхідно зазначити, що діюча грошово-кредитна політика в організацій-ному відношенні сформувалася в ході кредитної реформи 1987 року за часів колишнього СРСР. У серпні 1991 року Україна стала незалежною державою й почала формувати власну банківську і

грошову системи. У березні 1992 року правовою основою функціонування банківської системи став законодавчий акт «Про банки і банківську діяльність», у якому закріплено дворівневу банківську систему. Вона створювалася з метою розширення інфраструктури ринкової економіки, покращення обслуговування підприємств і населення, наближення банківських установ до своїх клієнтів. БС України починала свою роботу в надзвичайно жорсткому економічному середовищі - за умов стрімкого падіння виробництва, гіперінфляції і повного дисбалансу економічних процесів. Це заважало формуванню банками власної ресурсної бази, стримувало розвиток довгострокового кредитування.

Економічним підґрунтям для кризи БС України в 2008 році стала низка чинників. Один з основних - фінансові причини банківського колапсу ліквідності. Передісторією стало значне зростання частки іноземного капіталу в українських комерційних банках та бурхливий розвиток кредитування за рахунок зовнішніх ресурсів у попередні роки. На той час частка іноземного капіталу в активах банківської системи України фактично перевищувала 50%. Населення та підприємства активно використовували кредитні ресурси, значною мірою запозичені за кордоном, що призвело до зростання корпоративної заборгованості перед західними кредиторами на загальну суму близько 90 млрд. дол. США, з яких 8,8 млрд. дол. США необхідно було повернути до кінця 2008 року. Ї ще понад 13 млрд. дол. США тільки в першому півріччі 2009 року. Унаслідок падіння курсу гривні значно зросли неплатежі за кредитами в іноземній валюті. У реальній економіці в 2009 році реальний ВВП скоротився на 15%, реальний дохід населення - на 10%[3]. У цей час НБУ заборонив комерційним банкам достроково виплачувати термінові депозити і збільшувати портфель кредитування, замороживши розмір їхніх активів. У

розвинених країнах «резервним» джерелом ресурсів могли б стати накопичення, акумульовані населенням, пенсійними фондами та страховими компаніями. В Україні, через рейдерські атаки на один з китів банківського сектору, ЗАТ «Промінвестбанк», було знищено і це потужне джерело грошових ресурсів. Штучно створена паніка серед населення та підприємств, яка на той час не мала під собою жодних підстав, переросла певний рівень й перекинулася на всю банківську систему.

У 2014 році Україна пережила безпрецедентне поєднання політичної, фінансово-економічної та банківської криз. Конфлікт на сході України разом із макроекономічними дисбалансами попередніх років зруйнували макрофінансову стабільність держави. У цей період ВВП скоротився на 6,7%. Дефіцит Зведеного бюджету України (разом з НАК «Нафтогаз України») перевищив 10% від ВВП. Гривня знецінилася майже у двічі. Інфляція зросла майже на 25%. Дефіцит зведеного платіжного балансу сягнув 13 млрд. дол. США. Золотовалютні резерви знизилися до критично низького рівня. Банківська система втратила третину депозитів [4]. Також у цьому році українська сторона відмовилася від багаторічної де-факто прив'язки курсу гривні до долара США. Відбувся перехід від штучно стабільного до гнучкого обмінного курсу гривні, який визначається попитом та пропозицією. На жаль, бізнес-спільнота та населення не отримали гідних компенсаторів курсовій волатильності, бо комплексного синхронного реформування усіх секторів економіки не відбулося. Реформи ж мають здійснюватись за усіма напрямками. І Україна неодноразово наголошувала про налаштованість на їх комплексне проведення. Зокрема, в економічній сфері потребує реформування не лише валютно-курсова та монетарна політики, але й бюджетно-фіскальна, політика у галузі

енергетики, підвищення прозорості та ефективності державного урядування. Головними викликами, що постали перед Україною у 2015 році, насамперед є – ескалація військового протистояння, повільне впровадження структурних реформ, розбалансування державного бюджету, зниження економічної активності, погіршення платіжного балансу, вплив депозитів та суттєве скорочення обсягів кредитування. Як результат – посилення загрози формування інфляційно-девальваційної спіралі. Вирішення складних завдань у кризовий період потребує витримки та чіткої координації дій. Українській стороні потрібно бути готовим до тривалого протистояння, перемога в якому вимагає максимальної консолідації усього суспільства, усіх гілок влади. Основними кроками з боку НБУ зі стабілізації БС у 2015 році мають стати дії, що спрямовані насамперед на стабілізацію банківської системи, сприяння забезпеченню безперервного здійснення платежів та вчасного виконання зобов'язань перед вкладниками. З цією метою НБУ підтримував ліквідність банків як через надання нових кредитів рефінансування, так і шляхом перегляду графіків їх повернення. Для створення стимулів до повернення коштів у банківську систему, протидії інфляційному та девальваційному тиску на гривню НБУ уживав заходи щодо збільшення внутрішньої вартості гривні. В інтересах зміцнення банківської системи НБУ виводить з ринку проблемні неплатоспроможні банки, а також банки, що займалися відмиванням коштів. Важливо відзначити, що реформування банківської системи НБУ розпочав з структурних реформ установи:

- триває ліквідація непрофільних активів;
- проходить оптимізація чисельності персоналу;
- проведено реінжиніринг основних функцій та процесів;
- більш ніж вдвічі скорочено витрати на власне утримання у 2015 році.

Джерела:

1. Закон України «Про банки і банківську діяльність». Редакція від 26.04.2015 / Верховна Рада України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL : www.zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2121-14/page.
2. Закон України «Про Національний банк України». Редакція від 01.04.2015 / Верховна Рада України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL : www.zakon4.rada.gov.ua/laws/show/679-14.
3. Тенденції розвитку та поточний стан банківської системи України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/NT1327.html
4. Банківська система 2015: виклики та перспективи / Національний банк України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL : www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=14741673 . – Назва з екрана.

Захарчук Євген.
Інноваційний розвиток України як аспект
антикризового управління

«Нащо говорити там, де треба діяти»

*Богдан Хмельницький (1596–1657) - український
військовий і політичний діяч*

Досліджені деякі аспекти активізації інноваційної діяльності в контексті євроінтеграційних прагнень України та кризових явищ.

Ключові слова: інноваційна діяльність, інноваційна політика, антикризове управління.

Some aspects of promotion of innovative activities in the context of European integration aspirations of Ukraine and the crisis.

Keywords: innovation, innovation policy, crisis management.

Розвиток світової економіки й динаміка процесів, які спостерігаються останніми роками, свідчать про те, що серед основних чинників конкурентоспроможності країн визначальним є впровадження ефективних механізмів інноваційної політики, що забезпечують конкурентоспроможність реального сектора економіки.

Військова агресія з боку Російської Федерації щодо АР Крим та на сході України стала домінуючим фактором дестабілізації економіки та трансформації зовнішньоекономічної діяльності української сторони. Априорі російська агресія стала чинником значного посилення негативних тенденцій у динаміці базових макроекономічних показників вітчизняної економіки (ВВП, курс національної валюти, інфляція, бюджетний дефіцит, золотовалютні резерви, стратегічні запаси окремих видів ресурсів, ін.). Слід відзначити зростання ролі невійськових методів тиску РФ, передусім через економічний, політичний і гуманітарний елементи. Інформаційне ж протиборство, з складовими елементами економічного характеру, взагалі визначається як наскрізна діяльність на всіх етапах конфлікту:

його зародження, супроводу і в постконфліктний період. Агресором також звертається увага й на "асиметричні заходи", до яких зараховано економічні війни, діяльність підрозділів спеціального призначення, розбудову внутрішньої опозиції, а також невинне зростання інформаційного впливу на об'єкт нападу.

Важливим елементом ведення "гібридної війни", що наочно продемонструвала російська агресія, є і вплив на життєдіяльність суспільства. При цьому реальний сектор економіки став предметом особливої уваги з боку агресора, оскільки його розбалансування не тільки завдає значних економічних збитків, а й загрожує сталому функціонуванню системи життєзабезпечення суспільства загалом.

Після глобальної кризи 2008-2009 років більшості країнам вдалося відновити позитивну економічну динаміку, Україна ж сьогодні знову потерпає від кризових проявів. Нинішня вкрай слабка економічна динаміка України – наслідок триваючої військової агресії, поглиблення і розширення негативних тенденцій в економіці, низького рівня довіри до системи державного управління, високої корупції [1]. Саме дієві заходи з активізації інноваційного розвитку можуть стати стримуванням кризових шоків у середньостроковій перспективі, а з тим – і можливим відновленням стійкого економічного зростання.

Досвід провідних світових практик свідчить, що конкурентоспроможність національної економіки визначається темпами впровадження новітніх науково-технічних розробок, рівнем розвитку наукоємного виробництва, ефективністю та динамічністю інноваційних процесів. У теперішній час у забезпеченні економічного зростання більшості держав світу науково-технологічний розвиток відіграє провідну роль. Зазначена підтримка на державному рівні здійснюється насамперед за допомогою визначення і реалізації державних

пріоритетів науково-технологічного розвитку, що дає змогу концентрувати фінансові та людські ресурси для реалізації конкурентних переваг вітчизняного науково-технологічного сектору та забезпечення прогресивних технологічних структурних зрушень в економіці.

Однак непослідовність української держави у проведенні науково-технічної та інноваційної політики, стимулюванні інноваційних процесів та підтримці високотехнологічних виробництв призвела до вкрай негативних структурних змін в економіці - занепаду високотехнологічних підприємств і домінування низькотехнологічних сировинних виробництв. Зазначене зумовило зниження попиту на наукові дослідження і розробки та фактичне згортання інноваційної діяльності у промисловості. Водночас розвиток національної інноваційної системи як окремого об'єкта державної політики, стратегічні цілі розвитку, основні засади та функціонування національної інноваційної системи не забезпечуються належним чином нормативно-правовою базою.

Згідно з дослідженням американського дослідницького центру The Heritage Foundation (www.heritage.org) у щорічному рейтингу країн щодо «рівня економічної свободи» у 2014 році Україна посіла 162 місце зі 178 країн. Тоді як у 2013 році країна посідала 155 місце. Дослідники відзначають, що українська сторона погіршила свої позиції за вісьмома з 10 показників, найгірша ситуація з гарантіями прав власності, інвестиціями, управліннями державними витратами. За рівнем задоволення соціальних потреб Україна другий рік поспіль утримує 62 місце серед 133 країн. Про це свідчать дані «індексу соціального розвитку», розрахованого Американською неурядовою організацією Social Progress Imperative (www2.deloitte.com/ua/uk.html). Індекс дозволяє дати цілісну

оцінку розвитку суспільства та визначити пріоритети для подальшого розвитку держави.

Вітчизняні інституції також констатують регресивні процеси вітчизняної економіки. Так, з початку 2015 року, у січні – березні індекс виробництва базових галузей знизився на 19,6%, порівняно з відповідним періодом минулого року. Експерти НБУ (www.bank.gov.ua) відзначають, що більше шести місяців поспіль усі базові галузі економіки мають від'ємний внесок в індекс. Зокрема, зниження споживчого попиту в умовах високого інфляційного тиску обумовило прискорення темпів падіння роздрібної торгівлі на 28,6% в річному вимірі, оптової – на 18,3%. Збільшення від'ємного внеску в зміну індексу виробництва також спостерігалось в будівництві та сільському господарстві. Падіння обсягів будівництва прискорилося до 33,5% в річному вимірі. Обсяги сільськогосподарського виробництва зменшилися на 6,8%.

За даними Державної служби статистики (www.ukrstat.gov.ua) інфляція у 2014 році становила 24,9%, за період січень - квітень 2015 року – 37,1%. Зрозуміло, що за умов збереження високих девальваційних ризиків не може йтися про повернення валютних депозитів у банківську систему, а гривневі заощадження населення намагатиметься й надалі перевести в готівкову іноземну валюту. Тобто, національна банківська система продовжуватиме втрачати кошти населення, своєю чергою населення не зможе розраховувати на банківську підтримку. Зазначені процеси й надалі підтримуватимуть девальваційну хвилю і вимиватимуть заощадження населення з банківської системи, посилюючи кризові явища.

Зайвим є переконування суспільства та фахівців у необхідності радикальної активізації інноваційної діяльності в Україні, яке має надати суспільно-економічному розвитку інноваційного характеру. Так само зайве й констатувати, що

попередні роки економічних реформ не створили необхідних умов для примноження та зміцнення інтелектуального потенціалу українського суспільства, інноваційного розвитку економіки, освоєння нових високих технологій, подолання структурних деформацій, успадкованих від адміністративно-командної системи. Економічна динаміка досі не лише не набула сучасної постіндустріальної спрямованості, а навіть не створила достатньо міцного підґрунтя для запровадження основ інноваційного розвитку.

В інтересах удосконалення інституційно-правового забезпечення інноваційної діяльності та підвищення дієвості антикризового управління експерти Національного інституту стратегічних досліджень при Президентові України вважають доцільним [2]:

- Структурувати систему публічного управління інноваційною сферою за функціональним принципом і законодавчо закріпити її організаційну структуру з чітким визначенням функцій та повноважень кожного органу публічного управління в зазначеній сфері, запровадити європейські стандарти управління інституціями шляхом визначення чіткого алгоритму прийняття управлінських рішень, затвердження посадових інструкцій, забезпечення належного моніторингу та контролю за їх виконанням, що сприятиме підвищенню рівня керованості інноваційною сферою.
- Утворити дорадчий орган для сприяння формуванню та реалізації єдиної державної інноваційної політики в Україні, до складу якого мають входити особи з числа керівників Кабінету міністрів України, представники міністерства освіти і науки, міністерства економіки, міністерства фінансів, представники державних органів, громадських організацій, провідних підприємств, установ та організацій, інші особи,

діяльність яких пов'язана з інноваціями, що сприятиме підвищенню рівня координації між органами влади у сфері інноваційної діяльності.

- Закріпити на загальнодержавному рівні середньострокові пріоритети інноваційної діяльності в межах визначених довгострокових стратегічних пріоритетів, що дозволить забезпечити концентрацію обмежених інвестиційних ресурсів держави на ключових пріоритетах розвитку, усунути розбіжності між встановленими цілями державної інноваційної політики та фактичними заходами з її реалізації.

Джерела:

1. Юрчишин В. Україна – від кризи до кризи. Центр Разумкова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL : www.razumkov.org.ua/. – Назва з екрана.
2. «Щодо першочергових заходів з активізації інноваційної діяльності в Україні». Аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень при Президентові України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL <http://www.niss.gov.ua/articles/654/> . – Назва з екрана.

Стаття надійшла 20 квітня 2015 р.

Лебедев Степан.

Когнітивне моделювання в управлінні людським капіталом підприємства

В роботі розглянуті можливості застосування когнітивного підходу до аналізу слабо структурованих економічних систем. Визначені особливості людського капіталу як об'єкту управління. Продемонстрована ефективність когнітивного моделювання в управлінні процесами перетворення людського потенціалу в людський капітал персоналу підприємства.

Ключові слова: людський потенціал, людський капітал підприємства, стратегія розвитку, когнітивна карта.

COGNITIVE DESIGN IN MANAGEMENT HUMAN CAPITAL OF ENTERPRISE.

Summary. Possibilities of application cognitive project are examined to researches of ill-structured of the economic systems. The features of human resource of enterprise are described as a management object. Efficiency of cognitive design is shown in a management the processes of transformation of human potential into a human capital of an enterprise.

Keywords: slightly structured systems, human potential, human capital of enterprise, strategy of development, cognitive map.

Послідовне дотримання європейського вектору геополітики, який обрав народ України, передбачає проведення соціальних і економічних реформ, які спрямовані на забезпечення макроекономічної стабілізації в країні. Цього ж вимагають від уряду України Євросоюз і Міжнародний валютний фонд, який надає Україні фінансову підтримку як за програмою stand-by, а також і за розширеною програмою фінансування Extended Fund Facility [1]. Якщо в межах програми stand-by, тривалість якої становить усього 2 – 3 роки, більша частина кредитних коштів використовувалась для погашення зовнішнього боргу країни, то довгострокова програма EFF дає можливість спрямовувати частину кредитних коштів на внутрішні потреби. За думкою вітчизняних і зарубіжних експертів першочергові перетворення необхідно здійснювати у таких напрямках [2]: побудова нових інституційних засад для забезпечення цивілізованих умов функціонування економіки, створення в суспільстві атмосфери довіри між громадянами і владою (social cohesion) та всебічний

розвиток людського потенціалу. Саме комплексне реформування державної, економічної і соціальної сфер може створити умови для забезпечення макроекономічної стабільності і подальшого розвитку економіки в Україні.

Якщо необхідність проведення реформ у державній і економічній сферах є суто українськими задачами, то необхідність розвитку людського потенціалу на рівні країни і створення умов для перетворення його у людський капітал розглядається як вимогою часу, і є необхідною умовою для переходу економіки від індустріального до постіндустріального етапу розвитку, до економіки знань. Для України сприяння розвитку людського потенціалу на макро-, мезо- та макрорівнях та на рівні окремої особистості має особливе значення, оскільки саме інтенсифікації цих процесів здатна забезпечити перехід країни на якісно інший щабель економічного розвитку.

Найбільш актуальним на даному етапі є дослідження факторів, що визначають процеси формування людського капіталу підприємства. У свою чергу, для розробки і підтримки управлінських рішень щодо оптимізації процесів формування людського капіталу виникає потреба у створенні моделі, яка б адекватно описувала ці процеси. Отже, метою даної статті є побудова когнітивної моделі управління перетворенням людського потенціалу, який накопичується завдяки професійному навчанню персоналу промислового підприємства, у людський капітал, завдяки чому створюється додаткова додана вартість при виробництві інноваційної продукції.

Одним із новітніх напрямків сучасної теорії підтримки і прийняття управлінських рішень є когнітивне моделювання. Воно застосовується для дослідження складних систем, які є погано структурованими [3 та ін.]. Для розв'язання проблеми, що в теорії прийняття управлінських рішень передбачає вибір

однієї з можливих альтернатив, перш за все необхідно цю проблему дослідити, визначити процеси, які мають вплив на реалізацію тих чи інших станів складної системи, і оцінити можливі границі цього впливу. Це в повній мірі стосується системи управління процесами капіталізації людського потенціалу на рівні підприємства. Погана структурованість системи управління в задачі, що розглядається, пов'язана з відсутністю чітких границь, у межах яких доцільно застосовувати ті чи інші методи заохочення персоналу підприємства для підвищення ефективності впровадження інновацій, а також необхідністю враховувати суб'єктивні особливості кожного окремого працівника.

Когнітивне моделювання передбачає побудову моделі функціонування системи на основі когнітивної карти, яка відображає суб'єктивні уявлення експерта чи групи експертів щодо стану системи, що досліджується, та можливих шляхів розвитку цієї системи. Аналіз процесів, що обумовлюють капіталізацію людського потенціалу на мезорівні, дозволила побудувати когнітивну карту і на її основі запропонувати систему ключових показників для управління цими процесам.

Згідно з сучасними методами побудови, когнітивну карту, що відображає процеси управління формуванням людського капіталу підприємства, можна розглядати як знакоорієнтований граф $G = \langle V, E \rangle$, вершинами V якого є базові фактори (концепти), що визначають стан системи, а дуги E зв'язують ці вершини і мають певний напрям. Крім того, доцільно кожному ребру графа приписати певну вагу, що відображає силу впливу між відповідними факторами. Отже, отримуємо виражений граф, що містить також предикат інцидентності вершин і ребер. Матриця інцидентності містить вагу відповідних зв'язків, а знаки її елементів визначають спрямування ребер.

Теоретико-множинною мовою морфологічний опис складної системи CC можна надати у вигляді кортежу:

$$CC = \langle V, E, S, K \rangle,$$

де V – множина елементів системи і їх властивості; E – множина зв'язків між цими елементами; S – структура системи; K – її композиція.

При побудові когнітивної моделі системи управління формуванням людського капіталу підприємства були враховані речові, енергетичні і інформаційні властивості елементів системи, у то час як характер зв'язків між елементами вважався інформаційним. Щодо стійкості структури, то їх приписувались імовірнісні властивості при ієрархічному принципі побудови. Відповідно елементи матриці інцедентості розглядались як імовірність переходу системи «Підприємство» із одного стану в інший залежно від того, який рівень знань, вмінь і навичок набуде персонал підприємства завдяки професійному навчанню і тренінгам, а також від того, яка частка людського потенціалу буде перетворена у людський капітал. При визначенні ефективності процесу капіталізації людського потенціалу застосовувались елементи нечіткої логіки.

Джерела:

1. International Monetary Fund [Electronic resource]. – Access mode : <https://www.imf.org/external/pubs/cat/longres.aspx?sk=42778.0>
2. Україна-2014: соціально-економічна криза та пошук шляхів реформування [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.razumkov.org.ua/upload/2014_Ekonomika_101114_NNN.pdf
3. Человеческий фактор в управлении [Текст] / Под ред. Н. А. Абрамовой, К. С. Гинсберга, Д. А. Новикова. – М. : КомКнига, 2006. – 496 с.

Стаття надійшла 12 травня 2015 р.

Смірнова Наталія.

Оцінка ризиків інноваційної діяльності

В умовах жорсткої конкуренції компаніям все складніше утримувати власних споживачів і зацікавити нових своїми товарами чи послугами. За таких обставин для підтримки своєї конкурентоспроможності, компаніям необхідно залучити до своєї діяльності інновації. Оскільки інноваційний ризик не завжди є виправданим, а частіше навпаки, є негативним явищем для підприємств, оскільки несе великі збитки. Тому на мою думку, дослідження ризиків від інноваційної діяльності підприємства набуває особливої актуальності.

Ключові слова : ризик, інноваційна діяльність, фінансовий ризик.

In a competitive environment companies increasingly difficult to keep their own customers and attract new their goods or services. Under such circumstances to maintain its competitiveness, companies need to engage in their activities innovation. As an innovative risk is not always justified, but more often the opposite is bad thing for businesses is as large losses. So I thought, the risks of innovation is of vital importance.

Keywords: risk, innovation, financial risk.

Під інноваційним ризиком розуміють ймовірність втрат, що виникають при вкладенні підприємницької фірмою коштів у виробництво нових товарів і послуг, які, можливо, не знайдуть очікуваного попиту на ринку.

Інноваційні ризики виникають при впровадженні більш дешевого методу виробництва товару або послуги порівняно з тими, що вже використовуються; при створенні нового товару або послуги на старому обладнанні; при виробництві нового товару або послуги за допомогою нової техніки і технології [1].

Такий ризик особливо важливий у сучасній підприємницькій діяльності, яка знаходиться на етапі збільшення капіталів, використовуваних як для виробництва існуючих товарів (послуг), так і для створення нових.

Здійснення науково-технічних нововведень неминуче пов'язане з ризиком. Це може бути чисто технічний ризик внаслідок недостатнього опрацювання окремих інженерних рішень. Це може бути екологічний ризик, викликаний непередбачуваними для довкілля наслідками використання

нового продукту або технології. Це може бути і комерційний ризик, якщо до початку виробництва нової продукції немає гарантованої ринкової ніші для її реалізації, чи існує небезпека конкуренції з боку інших виробників. Це можуть бути і багато інших видів ризику, які супроводжують технологічне нововведення.

Узагальнюючим показником різних форм інноваційного ризику в умовах ринкової економіки виступає фінансовий ризик підприємця та його інвесторів. Він характеризує можливі втрати у разі невдалого (незалежно від причини) завершення розпочатого проекту (рис. 1.1). Чим вище очікуваний фінансовий ризик, тим важче підприємцю отримати у банків, промислових компаній або окремих приватних інвестиційних фондів відсутні для здійснення задуманого інноваційного проекту кошти і тим жорсткішими будуть умови їх надання.

Під управлінням ризиком в інноваційній діяльності розуміється сукупність практичних заходів, що дозволяють знизити невизначеність результатів інновації, підвищити корисність реалізації нововведення, знизити ціну досягнення інноваційної мети.

Виділяють наступні етапи управління інноваційними ризиками [3, с. 591]:

1. Виявлення та ідентифікація передбачуваних ризиків;
2. Аналіз ризиків;
3. Вибір методів управління ризиками;
4. Застосування обраних методів і прийняття рішень в умовах ризику;
5. Реагування на настання ризикової події;
6. Розробка та реалізація заходів зниження ризиків;
7. Контроль, аналіз і оцінка дій щодо зниження ризиків і вироблення рішень.

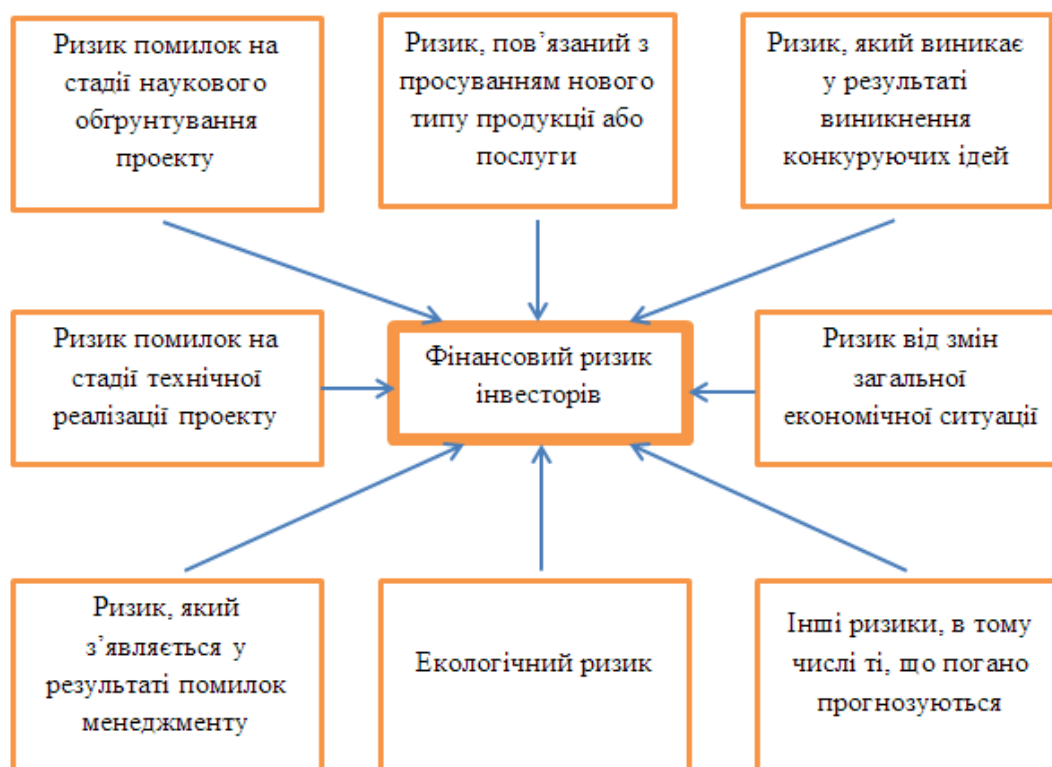

Рис.1.1. Різні форми ризиків у процесі здійснення підприємницьких інноваційних проектів (намальовано згідно з [2])

Рівень інноваційних ризиків досить високий. Можливість втрат і невдач у цій сфері набагато вище, ніж у всіх інших. Досить сказати, що в середньому тільки чотири з десяти інноваційних проектів закінчуються успішно, інші шість, згідно з даними статистики, свідомо приречені на невдачу. Саме тому венчурні компанії (фірми, що займаються розробкою і впровадженням інноваційних проектів) при плануванні своєї фінансово-господарської діяльності використовують найвищі ставки рентабельності.

Найбільш сучасні підприємці нового типу, що опинилися на гребені хвилі технологічних нововведень, перетворили за короткий строк свої малі інноваційні фірми в корпорації, які очолюють рейтинги найбільших світових компаній. Деяким з них це вдалося саме завдяки залученню на ранніх етапах становлення свого бізнесу венчурного капіталу.

В існуючих класифікаціях інноваційний ризик не розглядається як самостійна категорія, а виділяється як підвид інвестиційного ризику, або внутрішніх ризиків у сфері взаємодії з технікою [4, с. 90]. В результаті цього, аналіз та вибір методів управління інноваційними ризиками проводиться за загальноприйнятою методикою оцінки ризиків. Відповідно до зазначеної методикою виділяють кількісний і якісний аналіз ризиків.

Повністю уникнути ризику в інноваційній діяльності неможливо, тому що дуже важко передбачити, яке нововведення буде мати успіх на ринку, а яке не користуватиметься попитом. Проте на підприємствах на всіх стадіях здійснення підприємницького проекту розробляються заходи щодо зниження ймовірності виникнення ризиків.

Як висновок можна сказати, що існує необхідність подальшого поглиблення і розвитку знань у галузі інноваційних ризиків підприємства, розробки методів управління інноваційними ризиками та подальше виділення їх як самостійної класифікаційної одиниці.

Джерела:

1. Інноваційні ризики // [Електроний ресурс]. Режим доступу - <http://www.risk24.ru/innovriski.htm>
2. Економічні функції венчурного капіталу // [Електроний ресурс]. Режим доступу - <http://www.kylbakov.ru/page110/page166/index.html>
3. Мазур И.И. Управление проектами. Учеб. изд. для студентов, которые учатся за спец. 061100 «Менеджмент организаций». / И.И. Мазур, В.Д. Шапиро, Н.Г. Ольдерогге. Под. общ. ред. И.И. Мазура. - 4-е изд., стер. – М.: Изд-во «Омега-Л», 2007. - 664 с. - (Современное бизнес-образование). - ISBN 5-370-00049-2. - ISBN 978-5-370-00049-2.
4. Юрлов, Ф. Ф. Оценка эффективности инвестиционных проектов и выбор предпочтительных решений: Учеб. пособие / Ф. Ф. Юрлов, Е. А. Зайцева, Д. А. Корнилов, А. Ф. Плеханова; Нижегородский гос. технический университет. Нижний Новгород, 2003. – 132 с. - ISBN 5-93272-205-3.

Стаття надійшла 6 травня 2015 р.

Особливості державного управління та місцевого врядування в кризових умовах

Воробель А.І., Заліско М.В.

Вдосконалення контролю виконання місцевих бюджетів у процесі формування ефективної системи розподілу бюджетних коштів

У статті розглянуто проблеми ефективності та правомірності використання коштів місцевих бюджетів на етапі децентралізації бюджетних коштів. Проаналізовано основні порушення, що призвели до втрат фінансових і матеріальних ресурсів. Запропонований метод поєднання двох форм бюджетного контролю, що дозволить зменшити порушення фінансово-бюджетної дисципліни.

Ключові слова: місцеві бюджети, фінансовий контроль, державний аудит, інспектування, фінансові правопорушення, фінансово-господарська дисципліна.

IMPROVING THE MONITORING OF LOCAL BUDGET EXECUTION IN THE FORMATION OF THE EFFECTIVE SYSTEM OF BUDGET ALLOCATION.

Abstract. The article deals with the problem of efficiency and legitimacy of the use of local budgets at the stage of decentralization of public funds. The basic violations that led to the loss of financial and material resources are analysed. The proposed method is a combination of two forms of budgetary control, which will reduce the violation of fiscal discipline.

Keywords: local budgets, financial control, state audits, inspections, financial offenses, financial and economic discipline.

Перспективи стабільного розвитку України безпосередньо пов'язані із забезпеченням гармонійного та ефективного функціонування механізмів державного управління. На даному етапі економічного та суспільного розвитку проблеми державного фінансового контролю виконання місцевих бюджетів перебувають у центрі уваги багатьох науковців, а також органів державного управління.

Питання контролю за виконанням місцевих бюджетів досліджувалися в публікаціях багатьох науковців-практиків: Дмитренка Г. В. [1], Левицької С. [2], Олійника Д. [3], Усача Б. [4], Ярошевича Н. [5], та інших.

Система контролю, яка діяла в СРСР у процесі виконання державного та місцевого бюджетів виявилась неефективною, тому Україна, як інші країни СНД, відступила від попереднього контролю за бюджетними коштами. Причиною стало те, що часто траплялися випадки нецільового спрямування і витрачання коштів із порушенням законодавства.

Тому виникли об'єктивні передумови для створення окремого органу виконавчої влади – Державної казначейської служби України, що забезпечив би прозорість бюджетного процесу на стадії його виконання, ефективне управління бюджетними коштами та контроль за їх спрямуванням [2].

Особливістю здійснення державного фінансового контролю місцевих бюджетів в Україні є те, що суб'єктом такого контролю є держава, яка здійснює його за централізованою організаційною побудовою.

На сучасному етапі децентралізації бюджетних коштів та делегування основних повноважень, все більшого значення набуває ефективність та правомірність використання коштів місцевих бюджетів.

Проведені Держфінінспекцією контрольні заходи засвідчили, що залишається розповсюдженою негативна практика незаконного використання державних ресурсів. Такі порушення фінансово-господарської дисципліни у 2013 році виявлено у майже у кожному з перевірених об'єктів контролю [5].

Загалом протягом 2013 року на 95,5 % перевірених об'єктів встановлено порушень, що призвели до втрат на загальну суму майже 3,7 млрд. грн. Зокрема, внаслідок неправомірних дій окремих керівників, реалізації товарів, робіт, послуг за заниженими цінами, безоплатного надання в оренду природних і матеріальних ресурсів тощо бюджетами усіх рівнів, бюджетними установами та організаціями, підприємствами

втрачена можливість отримати належні їм доходи в сумі майже 1,3 млрд. грн, у тому числі бюджетами – понад 453,1 млн. гривень.

На понад 5,4 тисячі підприємств, установ і організацій встановлено понад 2,4 млрд. грн.. незаконних і не за цільовим призначенням проведених витрат та недостач матеріальних і фінансових ресурсів, у тому числі понад 1,2 млрд. грн. бюджетних коштів.

Орієнтування фінансового контролю на охоплення найбільш ризикових сфер та фінансових потоків дозволило підвищити результативність контрольних заходів. Як наслідок, суми виявлених втрат фінансових і матеріальних ресурсів у розрахунку на один перевірений об'єкт збільшилась: якщо у 2011 та 2012 роках вона становила понад 400 тис. грн., то у минулому році зросла майже до 617 тис. грн. [5].

Основні порушення, що призвели до втрат фінансових і матеріальних ресурсів за 2013 рік зобразимо на рис. 1.

Рис. 1. Структура порушень, що призвели до втрат фінансових і матеріальних ресурсів, виявлених органами Держфінінспекції за 2013 рік

Найбільш поширеними порушеннями фінансово-бюджетної дисципліни в державі залишаються:

- порушення вимог Бюджетного кодексу в частині нецільового використання бюджетних коштів;

- зайве витрачання коштів внаслідок оплати завищених обсягів та вартості виконаних робіт, наданих послуг, придбаних товарів;
- недоотримання фінансових ресурсів внаслідок порушень при передачі майна в оренду (користування);
- недотримання законодавства під час проведення державних закупівель тощо [5].

Основними причинами таких порушень є низька якість внутрішнього контролю та безвідповідальне ставлення з боку багатьох розпорядників бюджетних коштів та керівників підприємств, установ і організацій.

Практика вказує на доцільність та високу ефективність контролю місцевих бюджетів при поєднанні двох форм: державного аудиту й інспектування. Таке поєднання дає змогу комплексно оцінити стан виконання місцевого бюджету – як з точки зору дотримання бюджетного процесу на всіх його стадіях, законності операцій із бюджетними коштами, так і щодо ефективності управління комунальним майном усіма суб'єктами на місцевому рівні [1].

Таке нововведення дозволить більш об'єктивно підійти до практики контролю виконання місцевих бюджетів. Аудит забезпечить незалежну, кваліфіковану оцінку виконання бюджетів з урахуванням їх специфіки на міжвідомчому рівні. Інспектування місцевих бюджетів забезпечує спрямованість на виявлення порушень та покарання за їх здійснення[4].

Отже, контроль виконання як місцевих здійснюється через ефективну систему державного аудиту, шляхом виявлення правопорушень і встановлення відповідальності винних у неправомірному використанні коштів. Удосконалення контролю виконання бюджетів сприятиме зростанню ефективності фінансування різних соціально-економічних заходів розвитку.

Джерела:

1. Дмитренко Г.В. Модернізація державного фінансового контролю в Україні / Г. Дмитренко // Статистика України. – 2009. – №3. – с.118-123.
2. Усач Б.Ф. Контроль і ревізія: Наук. посіб. / Б.Ф. Усач. // Знання.– 2007. – 290 с.
3. Ярошевич Н.Б. Проблеми вдосконалення системи державного фінансового контролю в Україні / Н.Ярошевич // Науковий вісник НЛТУ. – 2010. – №20. – С.145-149.
4. Загальні показники контрольно-ревізійної роботи за 2013 рік // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dkrs.gov.ua>

Стаття надійшла 12 травня 2015 р.

Косаревич Назар.

Роль бюджетного дефіциту у фінансовій системі держави

Розглянуто сутність поняття "дефіцит бюджету" з позиції фінансової категорії регулювання балансу фінансових ресурсів держави. Досліджено думки економістів та дослідників щодо проблеми існування дефіциту бюджету та методів управління ним. Висвітлено теоретичні засади впливу бюджетного дефіциту на розвиток економіки, а також інструменти ефективного використання дефіциту державного бюджету як інструмента макроекономічного регулювання та бюджетної політики держави.

Ключові слова: дефіцит бюджету, фінансова система держави, політика бюджетного дефіциту, баланс фінансових ресурсів, механізм впливу дефіциту бюджету, доходи бюджету.

Annotation. The essence of the concept of "deficit" from a position of financial regulation balance sheet categories of financial resources of the state. Investigated the opinions of economists and researchers on the problem of the existence of budget deficits and methods of management them. Covered the theoretical basis of the budget deficit impact on economic development and effective use of the tools of government deficit as a tool of macroeconomic regulation and fiscal policy.

Keywords: budget deficit, financial system, policy of budget deficit, the balance of financial resources, influence the mechanism of the budget deficit, budget revenues.

Стан загальнодержавних фінансів є важливим економічним показником будь-якої країни. Провідну роль у формуванні та розвитку економічної структури сучасного суспільства відіграє державне регулювання, що здійснюється в рамках визначеної державою економічної політики. Одним з найбільш впливових механізмів, що дозволяють державі здійснювати економічне і соціальне регулювання, є фінансова система суспільства, головною ланкою якої є державний бюджет. Саме за допомогою фінансової системи держава утворює централізовані і впливає на формування децентралізованих фондів грошових коштів, забезпечуючи можливість виконання покладених на державні органи функцій.

Проте, дана система часто стикається з проблемами, вираженими у формі бюджетної заборгованості або

бюджетного дефіциту. В умовах функціонування ринкових відносин важко забезпечити бюджетну рівновагу. Країни з розвинутою економікою визнали об'єктивність бюджетного дефіциту і прийняли принципово нову політику – політику бюджетного дефіциту. Визнання об'єктивності бюджетного дефіциту в умовах ринкової економіки вимагає розгляду його як об'єктивної економічної категорії та вивчення законів його розвитку.

Питанням дефіциту державного бюджету присвячені праці вітчизняних науковців В. Андрущенка, О. Барановського, О. Василика, В. Гейця, В. Кудряшова, І. Луніної, В. Опаріна, В. Федосова, С. Юрія та ін. З позиції проблематики, що виникає у сфері регулювання бюджетного дефіциту питання досліджуються у працях зарубіжних дослідників Ш. Бланкарта, А. Вагнера, Б. Гербера, Дж. Кейнса, Р. Масгрейва, У. Олівера, Д. Патінкіна, П. Самуельсона, Й. Шумпетера.

Будучи фінансовою категорією, бюджетний дефіцит виступає похідним від державного бюджету і виражає його стан, при якому доходи не покривають всіх витрат з огляду на зростання граничних суспільних витрат виробництва, що призводить до негативного сальдо бюджету. З цієї позиції можна дати таке його визначення: “дефіцит бюджету - перевищення видатків бюджету над його доходами (з урахуванням різниці між наданням кредитів з бюджету та поверненням кредитів до бюджету)” [1].

Висловлюючи точку зору, що дефіцит – це брак коштів, неможливість перекрити власними прибутками бажані витрати, у явищі дефіциту присутній негативний аспект. Проте, категорія бюджетного дефіциту є багатогранною і наявність дефіциту може свідчити як про існування проблем в економіці, так і про її розвиток, тобто залучення відповідних фінансових ресурсів для підтримки і функціонування економіки держави.

Про це свідчать дослідження наукової думки стосовно природи дефіциту. Зокрема класики політекономії вважали державний борг є явищем, яке «пригнічує і, зрештою, може розорити великі нації Європи». Наголошувалося, що державним позикам притаманні суперечність та діалектика, яка полягала в тому, що, позики з одного боку, були джерелом первісного нагромадження капіталу, а з іншого, - підривали його процес і основи [2].

На думку Дж. М. Кейнса та його послідовників прийнятною була позиція необхідності зростання державних видатків, що «фінансуються за допомогою позик». З точки зору Дж. Кейнса, державні інвестиції і поточні державні видатки можна фінансувати у борг. Також урядові інвестиції, що фінансуються за допомогою позик, призведуть до розширення «схильності до інвестування», а фінансування поточних державних видатків призведе до збільшення «схильності до споживання». Зростання заборгованості держави розглядалось як невід'ємна частина державного регулювання «ефективного попиту» [3]. Завдяки такій теорії дефіцит державного бюджету став одним із способів регулювання економіки.

В нинішніх умовах розвитку світової економіки немає єдиної думки стосовно корисності чи шкідливості бюджетного дефіциту, державних позик та боргу. Кожна держава приймає свою особливу політику в бюджетній сфері. Тому в сучасних теоріях економічної думки також існують суперечливі погляди щодо впливу бюджетного дефіциту на розвиток економіки. Прихильниками дефіцитного фінансування бюджетних видатків вважається, що для національної економіки бюджетний дефіцит не становить загрози, оскільки всі видатки здійснюються на території даної держави і сприяють зростанню добробуту країни. Якщо дефіцит стосується бюджету розвитку, то в цьому разі зростання дефіцитного фінансування

спроможне привести до інвестиційного та інноваційного зростання. Це в свою чергу означатиме збільшення доходів суб'єктів господарювання і населення, наслідком чого буде стимулювання купівельної спроможності, продуктивності праці і розширення національного виробництва. Загалом, перелічені фактори дадуть зростання податкових надходжень, що є безумовно позитивним моментом. Проте існують й інші позиції науковців, які стверджують, що постійні дефіцити неминуче вимагатимуть більш високих податків в подальшому, що рівнозначно перекладанню поточного економічного тягара на майбутні покоління. Для фінансування дефіциту повинні залучатись емісія грошей і позики, що веде до розладу грошово-кредитної системи, девальвації національної валюти, зростання внутрішнього і зовнішнього боргу держави. Слід зазначити, що така позиція є, ймовірно, характерною для сучасного стану економіки та суспільства в Україні. Все більше думок поширюється про те, що ми “залазимо” в боргову яму і майбутні покоління будуть віддавати взяті зобов'язання. Проте, політика бюджетного дефіциту – складний економічний важіль, який вимагає фаховості в його управлінні та умілого використання інструментів запозичень, як внутрішніх так і зовнішніх, для забезпечення ефективного балансу фінансових ресурсів держави.

За ідеальних умов економічного циклу можна вважати, що збалансований бюджет - це одне із головних завдань бюджетної політики держави. Щоб не допускати спаду виробництва, уряду необхідно знижувати податки і збільшувати державні видатки, цим самим провокуючи дефіцит бюджету. Під час економічного піднесення слід підвищувати податки і знижувати урядові витрати. Позитивне сальдо бюджету може бути використано на покриття державного боргу, що виник у період спаду. Проте історія свідчить про часову нерівномірність спадів і

піднесення економічного циклу. Для збалансування бюджету уряд повинен або підвищити ставки податків, або скоротити державні витрати. Водночас, виходячи з різноплановості державних видатків (споживання і розвитку) слід дуже тонко “маніпулювати” заходами з підвищення дохідної бази і скорочення державних видатків.

Невід’ємною умовою ефективного використання дефіциту державного бюджету як інструмента макроекономічного регулювання є відповідність його обсягів, структури джерел фінансування бюджету стратегічним орієнтирам бюджетної політики держави. Процеси забезпечення держави фінансовими ресурсами передбачають залучення й позикового капіталу, мобілізацію якого здійснюють завдяки операціям на внутрішньому та зовнішніх фінансових ринках. Із поглибленням глобалізаційних процесів стають очевиднішими недоліки фінансових ринків, що особливо проявляються у країнах, основним фактором циклічності розвитку економіки яких є зовнішня кон’юнктура на фінансових і товарних ринках.

Підсумовуючи викладене, слід відмітити багатовекторність позицій щодо правильності чи неправильності, ефективності чи неефективності провадження державою політики регулювання бюджетного дефіциту. Разом з тим, механізми управління фінансовим ресурсом держави мають враховувати окремі перестороги стосовно затвердження дефіциту, зокрема це стосується фінансової безпеки і макроекономічної стабільності держави; методи фінансування дефіциту не повинні перешкоджати вільному доступу суб’єктів економічної діяльності до кредитних ресурсів; ухвалення бюджету з дефіцитом має сприяти економічному розвитку держави, що передбачає ефективне використання залучених для покриття дефіциту фінансових ресурсів. Розробка і послідовна реалізація заходів, спрямованих на збільшення доходів бюджету і

скорочення його видатків, регулювання бюджетного дефіциту, цілеспрямоване керування його розміром у сукупності з іншими економічними антикризовими заходами, будуть сприяти успішному соціально-економічному розвитку регіонів.

Джерела:

1. Бюджетний кодекс України : Закон України від 8 липня 2010 року № 2456-VI // Урядовий кур'єр. – 2010. – № 151.
2. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / А. Смит; пер. с англ. – М.: Соцэкгиз, 1962. – 684 с.
3. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег. Пер. с англ. / Общ. ред. и предисл. А.Г. Милейковского и И.М. Осадчей / – М.: Прогресс, 1978. – 494 с.
4. Антологія бюджетного механізму. Монографія. / Під ред. проф. С. І. Юрія. – Тернопіль, Економічна думка. 2001. 250 с.
5. Запатріна І. В. Бюджетний механізм економічного зростання: монографія / І.В. Запатріна. – К.: Ін-т соц.-екон. стратегій, 2007. – 528 с.
6. Антология экономической классики: В. Пети, А. Смит, Д. Риккардо: В 2 т. Т.1: / [Сост. И.А. Столяров]. – М.: Эконов, 1991. – 475 с.
7. Ганіч А.Є. Суть державного бюджету та його вплив на соціально-економічний розвиток України [Текст] / А.Є. Ганіч // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.6. – С. 180-185.

Стаття надійшла 5 травня 2015 р.

Кризові тенденції світового порядку та антикризові механізми міжнародного співробітництва

Захарчук Роксолана. Правові основи із захисту довкілля в Європейському Союзі

Розглянуті основні механізми законодавства Європейського Союзу із захисту навколишнього середовища, вирішення екологічних криз.

Ключові слова: екологія, екологічна політика, екологічне законодавство.

The basic mechanisms of EU legislation to protect the environment, address environmental crises.

Keywords: ecology, environmental policy, environmental law.

Завданням законодавства про охорону навколишнього природного середовища є регулювання відносин у галузі охорони, використання і відтворення природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки, запобігання і ліквідації негативного впливу господарської та іншої діяльності на навколишнє природне середовище, збереження природних ресурсів, генетичного фонду живої природи, ландшафтів та інших природних комплексів, унікальних територій та природних об'єктів, пов'язаних з історико-культурною спадщиною [1].

На сьогодні людство вже чітко усвідомило необхідність дбайливого поводження з навколишнім середовищем. Незадовільний стан навколишнього природного середовища давно набув статусу транснаціонального, тому виникає гостра необхідність в об'єднанні зусиль населення всієї планети у здійсненні всіх можливих та результативних заходів по відновленню сприятливої екологічної ситуації.

Позитивне вирішення екологічних проблем, насамперед, залежить від впровадження дієвих механізмів правового регулювання екологічних правовідносин, які виникають і функціонують в різних сферах життєдіяльності людини. Особливої уваги розробленню та реалізації заходів забезпечення екологічної безпеки, зокрема через правове регулювання, приділяється на рівні Європейського Союзу.

Екологічна політика Європейського Союзу (англ. Environmental policy of the European Union) — сукупність дій і заходів ЄС, спрямованих на забезпечення екологічних потреб населення країн — учасниць, підтримку екологічної безпеки та раціональне використання, охорону і відтворення природних ресурсів. Формування нормативної бази Європейського Союзу у сфері навколишнього середовища обумовлено цілою низкою економічних, технологічних та політичних чинників та процесів, що відбуваються в Європі. Таким чином, сфери регулювання створюються та розвиваються у тісному зв'язку з виникненням та загостренням певних екологічних проблем: з'являється певна екологічна проблема — створюються нові нормативно-правові акти, чи розширюється зміст правового регулювання вже існуючої предметної сфери.

Формування політики Європейського Союзу у сфері охорони навколишнього середовища здійснюється поетапно шляхом прийняття так званих Програм дій з навколишнього середовища, які хоча і носять рекомендаційний характер, але завдяки встановленню чітких напрямків, цілей і принципів екологічної політики Європейського Співтовариства, разом з їх детальним описом і графіком реалізації сприяють розвитку та імплементації екологічного законодавства Європейського Союзу. До сьогодні Європейським Союзом, беручи до уваги актуальність та необхідність вирішення тих чи інших питань, прийнято шість програм дій із навколишнього середовища, за

якими умовно можна поділити всю історію розвитку екологічного законодавства Європейського Союзу на шість етапів.

Таким чином, в рамках цих програм Європейське Співтовариство не тільки виробило індивідуальну екологічну політику, а й прийняло цілу низку директив, рішень, регламентів та рекомендацій у сфері охорони навколишнього природного середовища. Завдяки директивам, що зобов'язують держави—члени вносити зміни до національного законодавства з метою приведення його у відповідність з їх положеннями досягнуто істотних успіхів у гармонізації різних національних норм.

Відповідно до нинішньої — Шостої програми дій з навколишнього середовища Європейським Союзом здійснюється реформування природоохоронного законодавства. На зміну старим директивам приходять нові, директиви комбінуються і т.п. Європейський Союз працює над координацією екологічної стратегії з іншими стратегіями ЄС (конкуренція, транспорт тощо).

Крім зазначеного, окремий вплив на формування європейського права навколишнього природного середовища здійснює Суд Європейських Співтовариств, який має повноваження тлумачити установчі акти, володіє преюдиційною юрисдикцією, вирішує спори, пов'язані з реалізацією державами—членами установчих актів і інших нормативно-правових актів щодо діяльності інститутів Європейського Союзу, вирішує в межах своєї юрисдикції конкретні спори. Рішення, що приймаються Судом Європейських Співтовариств, розглядаються як прецеденти і є обов'язковими для всіх держав—членів ЄС. Європейський суд — суд останньої інстанції при виконання європейського законодавства [2].

Європейський Союз є активним учасником процесу формування міжнародного права навколишнього середовища, беручи участь у міжнародних конференціях і міжнародних переговорах, підписуючи міжнародно-правові акти та співпрацюючи з різними міжнародними інституціями, що займаються питаннями охорони довкілля. Отже, як бачимо, у системі європейського права склалась послідовна та цілісна сукупність норм і принципів у сфері охорони навколишнього середовища, що сформувала європейське екологічне право.

Джерела:

1. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» (№ 1264-12 в редакції від 01.01.2015) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL : www.zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1264-12. – Назва з екрана.
2. «Правове регулювання відносин в сфері довкілля в Європейському союзі та в Україні». Міністерство юстиції України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL www.minjust.gov.ua/ . – Назва з екрана.

Стаття надійшла 20 квітня 2015 р.

Лозинський Олег.

Соціальні та економічні ризики від олігархізації в пострадянських державах

З позицій політичної та економічної психології здійснено аналіз економічних та соціальних наслідків олігархізації в Україні. Звернено увагу на те, що олігархічна модель, яка сформувалася у деяких пострадянських державах, є вагомим причиною фінансово-економічних кризових явищ, антидемократичних тенденцій, соціальних потрясінь, від яких потерпають їх суспільства.

Ключові слова: олігархія, політична корупція, економічні технології політичної корупції, фінансово-промислові групи інтересів, фінансова криза.

Історія засвідчує – політична корупція є надзвичайно стійким соціальним феноменом, що супроводжує розвиток людства впродовж тисячоліть. Попри тривале існування політична корупція ще не отримала достатньо ґрунтовного і різнобічного наукового тлумачення для розуміння засобів зловживань владою політичними персонами, групами, впливовими фінансово-промисловими гравцями. Мета цієї статті полягає у конкретизації зв'язку політичної корупції з фінансово-промисловими групами інтересів (олігархія).

Політична корупція («владна корупція», «верховна корупція») – є стратегією дій політичних осіб та їх груп, що скерована на концентрацію влади, отримання протиправного особистого та корпоративного зиску від ухвалення владних та адміністративних рішень, усунення політичних опонентів та контролю з боку суспільства

Політична корупція не є синонімом хабарництва (часто цю хибну ідею нав'язують громадській думці). Вона є системним і високотехнологічним злочинним явищем і притаманна винятково представникам економічної та політичної верхівки суспільства. Вона стосується прихованих аспектів діяльності найвищого рівня політичних осіб держав та впливових фінансово-промислових груп інтересів.

Провідним чинником у політичній корупції є узурпація владних ресурсів, а похідним – отримання надприбутків. У сучасних умовах політичні корупціонери використовують найкращі досягнення юридичного, економічного, технологічного захисту налагоджених злочинних схем, легалізують економічні активи (здобуті злочинним шляхом) в офшорних зонах, продовжують отримувати прибутки від бізнесу навіть тоді, коли втекли закордон після усунення від високих державних посад.

Законодавство України дає перелік очевидних суб'єктів політичної корупції – Президент, Парламент (депутати парламентської коаліції), Уряд (міністри Кабінету Міністрів та їх заступники), судді, керівництво органів виконавчої влади тощо.

Водночас у законодавстві не згадано *неочевидних* (прихованих) суб'єктів політичної корупції, які мають в корумпованих державах не менший політичний та фінансовий вплив, ніж легальна влада. Неочевидними, прихованими суб'єктами політичної корупції є *фінансово-промислові групи інтересів* (олігархічні групи), регіональні лобістські групи, організована злочинність (суб'єкти тіньової економіки), лобістські групи іноземних держав.

Лідером у дослідженні зв'язків політичної корупції з олігархічними гравцями був і залишається давньогрецький філософ *Арістотель* (384–322 рр. до н.е.). Створена ним концепція виродження «оптимальних» форм державного правління (монархії, аристократії, політії) у «зіпсуті» – *тиранію, олігархію, демократію* залишається найбільш адекватною моделлю, що розкриває сутність політичної корупції. У трактуванні Арістотеля *демократія* є синонімом *охлократії* – *деспотичної влади соціальних низів*; більшість її представників є некомпетентними, безвідповідальними, аморальними;

соціальні низи схильні на хвилі попудізму приводити до влади демагогів, політика яких вироджується в деспотію [1].

У XVIII-XIX ст. виникли оптимістично ліберальні, анархістські, комуністичні та інші проекти перебудови структури і принципів існування суспільств з метою унеможливити появу вироджених, корупційних форм соціального ладу (*тиранії, олігархії, охлократичної деспотії*).

Песимістичний погляд на можливість подолання політичної корупції залишив Роберт Міхельс, сформулювавши у 1911 р. так званий «залізний закон олігархії», згідно з котрим всупереч будь-яким соціальним перебудовам влада у суспільстві неминуче корумпується, тобто вироджується в *олігархію* – владу небагатьох осіб, що монополізують стратегічні економічні, політичні, інформаційні ресурси в державі. Для свого самозбереження олігархія вдається до тиранічних, деспотичних, економічно-дискримінаційних технологій. Р. Міхельс доводив, що прагнення до олігархії міститься у природі людини, в природі будь-якої соціальної організації, що має бюрократичний апарат: «Кажучи «організація» — маємо на увазі «олігархія» (Р. Міхельс) [2].

Наприкінці XX ст. вагомий науковий внесок у вивчення зв'язків політичної корупції з фінансово-промисловими групами інтересів (олігархією) та організованою злочинністю (мафією) зробили італійські дослідники Розаріо Мінна, Донатела дела Порта, Альберто Ванучі. Вказані дослідники описали приховані зв'язки організованої злочинності та легальної влади (урядовців, суддів, керівників силових структур, керівників політичних партій) у більш-менш цивілізованих державах (якою була, зокрема, Італія у 1980 – 90-х р.) [3; 4]. Неважко уявити яким є рівень політичної корупції та беззаконня у пострадянських країнах – Російській Федерації,

Білорусії, Україні, що успадкували рудименти комуністичного деспотизму.

Політична корупція є технологією реалізації інтересів окремих впливових політичних та економічних гравців (олігархії) засобами державного примусу, з одночасним позбавленням громадян і соціальних груп можливості контролювати владу та обмежувати її незаконні зазіхання.

Олігархія (від грец. «небагато», та «влада» — влада небагатьох) — форма владарювання, за якої владні ресурси (політичні, економічні та ін.) належать невеликому, закритому колу заможних осіб. Домінування олігархічних устроїв груп не було в історії винятком, а швидше правилом. Олігархію як «корумповану», «зіпсуту» модель державної влади вперше детально описав Арістотель, протиставляючи її «оптимальним» моделям державного управління: *монархії* (моно-архія — державна влада однієї особи, що отримала право керувати внаслідок виборів або спадково), *аристократії* (влада кращих людей — представників освіченої, компетентної меншості, що рекрутується із знатних родин), *політії* (влада незаможних однак чеснотливих і компетентних громадян, яку вони отримують або шляхом жеребкування або виборів).

У контексті підходів Р. Міхельса слід внести ясність щодо декількох питань.

По-перше, слід розмежувати поняття «багаті бізнесмени», «підприємливі люди» та «олігархи». Істотними ознаками олігархів є те, що вони:

- володіють великою власністю в країні та за її межами;
- володіють багатоманітними суспільними ресурсами: промисловими, фінансовими, інформаційними;
- мають вагомий вплив на державні органи влади (можуть впливати на перших осіб у державі, контролювати важливі

державні посади) та мають доступ до політичних ресурсів (партій, парламентських фракцій);

- використовують владу та посадові можливості у власних та кланових інтересах;
- використовують монополізовані ними сектори економіки для концентрації політичної влади, а політичну владу — для збільшення власних капіталів;
- демонструють політичну непоступливість та вдаються до використання силових методів.

По-друге, розрізняють декілька видів олігархії:

а) *адміністративна олігархія* — група людей, яка має доступ до головних державних посад країни, при цьому використовує владу для привласнення економічних та інших ресурсів; б) *фінансова олігархія* — група людей, яка володіє значною часткою банківських та промислових активів та завдяки фінансуванню політичних гравців домагається збільшення своїх владних можливостей; в) *силова олігархія* — (хунта) верхівка силових структур (армії, спецслужб, поліції), що конвертує свою військово-політичну вагу в економічно-фінансові ресурси; г) *кримінальна олігархія* — представники організованої злочинності, які легалізували ресурси (здобуті злочинним шляхом) та впливають на політичні процеси, починаючи з локального та регіонального рівня.

По-третє, олігархи та олігархічні групи існують у більшості країн з приватною формою власності у сфері економіки. Водночас дослідники вказують на відмінності між країнами щодо міри політичного домінування одної олігархічної групи над рештою. Рівень олігархізації вимірюють *індексом концентрації економічної влади Ванганена*, що характеризує міру контролю небагатьох взаємопов'язаних монополістів над економічними ресурсами країни — державними, приватними, іноземними. Якщо ресурси розподілені між кількома

олігархічними групами, то влада розподілена між ними. Якщо індекс Ванганена низький чи середній, то в державі «демократія», якщо індекс Ванганена високий (вищий за 75), то має місце «автократія»:

- *демократія* трактується як ситуація розподілу ресурсів між різними групами, коли ресурси розподілені так, що жодна група не здатна виступати в ролі гегемона, а тому не може усунути вплив конкуруючих груп на політичні рішення;
- *автократія* трактується як ситуація, коли ресурси концентруються у руках однієї групи олігархів, при цьому решта груп не здатні істотно впливати на політичні рішення.

Як зазначає А. Колодій, коли майнове розшарування набуває критичного рівня, то олігархічна група повністю узурпує владу, засилаючи своїх людей на чільні державні посади, навіть не імітуючи виборів. У пострадянських державах олігархічні групи є достатньо молоді, а тому їх поведінка в політиці є гіперагресивною та безкомпромісною. Це спричинено тим, що природа їх швидкого збагачення є здебільшого кримінальною й для забезпечення бізнес-безпеки вони обирають шлях монопольного оволодіння державними структурами. Лише у такий спосіб вони гарантують для себе уникнення кримінальної відповідальності за колишні злочини та подальше збагачення. Наслідком такої стратегії є звуження сфери демократії, брутальне ігнорування законів та суспільних інтересів, орієнтація олігархічних гравців у зовнішній політиці на схожі авторитарні держави [12].

У сучасній літературі олігархічні угруповання часто називають іншими більш привабливими поняттями – *бізнес-еліти, великий бізнес, банківський бізнес, фінансово-політичні групи інтересів, rent-seeking* (групи, що налагоджують шляхи збагачення, займаючись політичним лихварством та отримують прибутки без участі в оновленні та відтворенні ресурсів).

На думку дослідників, в Україні та інших пострадянських державах сформувалися дві групи інтересів – корумповане чиновництво та новий великий капітал. Оскільки обидві групи інтересів намагаються забезпечити собі тіньову ренту, то між ними сформувалась система взаємовідносин (корупційна система відносин). Діяльність цих неформальних об'єднань має ознаки: а) контроль над промисловими та фінансовими активами; б) управління фінансовими потоками через власні банки; в) наявність власних депутатських фракцій у Верховній Раді для лобіювання інтересів; г) делегування своїх представників у структури виконавчої, судової влади; д) володіння засобами масової інформації.

Механізмами впливу олігархічних груп на політику держави є: вплив на Президента та адміністративну вертикаль влади; особиста участь у Парламенті, Уряді; вплив на керівництво Уряду та здійснювану ним економічну політику; лобіювання інтересів через політичні партії і громадські рухи; підкуп чиновників, суддів, керівництво силових структур, виборців; маніпулювання масовою свідомістю в ЗМІ; силовий тиск та залякування суб'єктів, що чинять опір планам фінансово-політичних груп інтересів [13]. До наведеного переліку механізмів впливу олігархічних груп слід додати також:

- активний вплив на макроекономічні процеси (зокрема, вплив на відсоткову ставку та валютний курс завдяки узгодженим лобістським фінансовим діям);
- привласнення отриманих державою кредитів від іноземних фінансових інституцій;
- здійснення прихованих міжнародних інтриг, що скеровані, зокрема, на послаблення влади з метою змусити її йти на поступки інтересам олігархічних груп тощо.

Важка економічна та фінансова ситуація в Україні багатьма експертами визнається значною мірою наслідком олігархічної моделі, яка сформувалася впродовж останніх 20 років і монопольно контролює більшість економічних та політичних активів у державі [10]. Майно лише 10 українських олігархів станом на 2013 р. складало понад \$ 30 млрд. За версією ізраїльського видання Forbes на 47 місці серед світових мільярдерів перебував Ринат Ахметов, на 353 місці – Віктор Пінчук, на 613 місці – Ігор Коломойський, на 792 місці – Вадим Новинський, на 882 місці – Геннадій Боголюбов, на 931 місці – Юрій Косюк та Петро Порошенко, на 974 місці – Костянтин Жеваго, 1175 місці – Сергій Тігіпко, на 1342 місці – Андрій Веревський. В офшорних банках власники великого бізнесу вітчизняного походження тримають більше \$ 60 млрд. [8; 9]. У табл. 1 подано інформацію про окремих олігархів вітчизняного походження.

Табл.1. Бізнесові та політичні ресурси окремих вітчизняних олігархів [14].

Персоналії, регіон	Фінансові ресурси	Бізнесактиви	Медіа ресурси	Політичні ресурси
Р.Ахметов	\$ 15,4 млрд. Компанії зареєстровані в офшорах – Британські Віргінські острови.	Холдинг SCM, до якого входить металургійна корпорація "Метінвест", енергетичний холдинг "ДТЕК", шахт на Донбасі, Дніпропетровщині, металургійні комбінати Донеччини, енергогенеруючі підприємства, "Укртелеком", "Київенерго, АТ «Банк Ренесанс Кредит».	Футбольний клуб "Шахтар", оператор мобільного зв'язку Life, телеканал "Україна", медіа-холдинг "Сьогодні".	Партія «Опозиційний блок».
В. Новинський	\$ 1,9 млрд.	Металургійна компанія "Метінвест", аграрний холдинг HarvEast, суднобудівні підприємства.		Партія «Опозиційний блок».
В. Пінчук	\$ 3,8 млрд.	металургійна компанія, яка переважно спеціалізується на виробництві труб - "Інтерпайп" та низка гірничо-збагачувальних комбінатів Дніпропетровщини.	Група StarLightMedia, канали СТБ, ICTV, Новий канал, М1, М2, QTV.	Немає власної групи депутатів у ВР, має вплив на окремих депутатів мажоритарників.
І. Коломойський	\$ 2,4 млрд.	Банк "Приватбанк",	Телеканали	Має вплив на

		нафтопереробні підприємства "Укртатнафту", "Нафтохімік Прикарпаття", НПЗ "Галичина", мережа автозаправок "Укрнафта" та "Авіас", гірничо-видобувні та металургійні підприємства, підприємства харчової промисловості, має контроль над державними підприємствами "Укрнафта" та "Укртрансгаз".	"1+1", "2+2", футбольний клуб "Дніпро".	депутатів фракції "Народного фронту", депутатська група "Відродження" (22 депутати), добровольчий батальйон "Дніпро-1".
Г. Боголюбов	\$ 1,7 млрд.	Банк "Приватбанк".		
П. Порошенко	\$ 1,6 млрд.	Корпорація Roshen.	Телеканал "5 канал".	Фракція блоку Петра Порошенка.
Ю. Косюк	\$ 1,6 млрд.	Аграрні підприємства – експорт до ЄС, Миронівський хлібокомбінат.		
К. Жеваго	\$ 1,5 млрд.	Гірнична корпорація Fetexro та фінансово-промислова група "Фінанси та Кредит", автомобільний завод "КрАЗ".	Футбольний клуб "Ворскла" (Полтава).	Фракція блоку Ю. Тимошенко.
С. Тігіпко	\$ 1,2 млрд.	Машинобудівні підприємства, страховий бізнес, продаж ліків.		У 2014 р. не пройшов до ВР як голова партії "Сильна Україна".
Д. Фірташ	\$ 270 млн.	Компанії DF Group (хімічні підприємства в Рівному, Черкасах, Сумах, Северодонецьку, Горлівці), фірми гірничої та титанової промисловості. Бізнес працює в анексованому Криму. Володів компанією "Росукренерго" (постачала російський газ до України).	Телеканал "Інтер".	Фракція "Опозиційний блок", голова фракції Ю.Бойко.
І. Єремєєв	\$ 60 млн.	Енергетичний бізнес: мережа заправок WOG. Компанії "Континіум": продуктові фірми "Комо", "Галичина".		Група "Воля народу" (19 депутатів), міністр інфраструктури А.Пивоварський. У 2000-х р. належав до Народної партії спікера В.Литвина.

Більшість експертів сходяться на думці, що за теперішні економічні та соціальні негаразди в Україні несуть безпосередню відповідальність усі головні олігархічні групи вітчизняного походження.

Олігархічна модель, яка склалася наприкінці 1990-х р. в Україні та інших пострадянських державах спричинила технологічний занепад (чи цілковите закриття) численних підприємств, корупційне прибирання до рук олігархічними гравцями ліквідних економічних потужностей, нецільове використання бюджетних коштів, влаштування монополій і врешті економічної стагнації з обсягами ВВП на душу населення на рівні найбідніших країн світу.

Олігархізація неминуче веде до тотальної політичної корумпованості судів, прокуратури, міліції, а для громадян – зниження рівня їх доходів. У 2015 р. мінімальна місячна зарплата опустилася до \$ 50 (для порівняння в Польщі мінімальна зарплата – \$ 500). Згасання внутрішнього попиту через неплатоспроможність більшості населення робить неможливим розвиток внутрішнього ринку. Як підтверджує історія, олігополія завершується драматичними соціальними катаклізмами, спробами корумпованої владної верхівки згортати фундаментальні громадянські права та свободи. За минуле десятиріччя це двічі спричиняло в Україні громадянські протести («Помаранчева революція», 2005; «Революція гідності», 2014).

Кризовий характер мають наявні економічні та соціальні реалії:

- **Переддефолтний обсяг державного боргу**, який станом на грудень 2014 р. перевищив \$ 70 млрд. і складає 39% від ВВП (нагадаємо, що безпечний рівень боргу становить 35% від ВВП). На даний час держава не здатна самотійно обслуговувати цей борг, тому змушена брати нові кредити

для розрахунку по відсотках з метою уникнути дефолту [7]. Слід нагадати, що борги України – це кошти іноземних державних та приватних кредиторів, які брались упродовж останніх 20 років від імені української держави і значною мірою в корупційний спосіб привласнювались олігархічними групами вітчизняного походження. Жоден уряд не прозвітував про шляхи і економічну ефективність використання цих іноземних багатомільярдних кредитів. Не ведеться кримінальних розслідувань з метою з'ясувати: куди ці \$ 70 кредитних млрд. зникли, хто має за це нести відповідальність, на чийх рахунках вони перебувають?

- **250% девальвація української гривні у 2014–2015 рр.** Знецінення вартості вітчизняних грошей крім об'єктивних причин було спричинено зацікавленістю в девальвації олігархічних гравців як експортерів. Держава, дозволивши девальвацію гривні, дала можливість вітчизняній олігархії зменшити збитків від фінансової кризи, економічних втрат внаслідок анексії Криму та Донбасу, витрат на війну на сході України. Внаслідок замороження урядом злиденного рівня зарплат та пенсій великий бізнес економить валюту, витрачаючи на соціальні статті втричі менше коштів у доларовому еквіваленті [10; 11].
- **Припинення до 2025 р. розмов про перспективу вступу України до ЄС, відкладення до 2016 р. рішення про отримання безвізового режиму з ЄС.** Країни ЄС фактично вже вирішили у найближче десятиріччя блокувати рух до ЄС України як олігархічної та корумпованої держави. Приєднати Україну в такому стані, в якому вона перебуває сьогодні для ЄС означає: по-перше, спровокувати подальшу непрогнозовану агресивну політику Російської Федерації; по-друге, легалізувати вітчизняних олігархів, що здобули свої мільярдні статки часто злочинними методами; по-третє,

мати справу з глибоко корумпованою територією, на якій до 60% бізнесу перебуває в «тіні»; по-четверте, відкрити свій ринок праці для мільйонів українських заробітчан та переселенців. Зрозуміло, що на такі ризики в ЄС в найближчій перспективі не готові йти.

Висновок. Реформи на шляху до євроінтеграції невіддільні від реальної антикорупційної політики, здійснення деолігархізації та демонополізації економіки. Слід вказати на декілька ознак того, що у державі відбуваються реальні реформи (а не їх імітація):

- перша ознака – надання Україні безвізового режиму з ЄС;
- друга ознака – зниження до 20-25% від ВВП державного боргу (його погашення внаслідок економічного зростання у державі, або списання кредиторами);
- третя ознака – наближення соціальних стандартів до рівня сусідньої Польщі.
- четверта ознака – надання Україні на міжнародно-правовому рівні перспективи членства в ЄС.

Джерела:

1. *Арістотель*. Політика / Пер. з давньогр. О. Кислюка. – К.: Основи, 2000. – 239 с.
2. Залізний закон олігархії // [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Залізний_закон_олігархії
3. *Минна Р.* Мафія против закона: Пер. с итал. / Под. ред. Ф.М.Решетникова. – М.: Прогресс, 1988. – 344 с.
4. *Порта Д.* Брудні обрудки: учасники, ресурси та механізми політичної корупції / Пер. з англ. С.Кокізіюка / Д.Порта, А. Ванучі. – К.: «К.І.С.», 2006. – 302 с.
5. *Лозинський О.М.* Психологія політичної корупції: Монографія / О.М. Лозинський. – Львів: Ліга Прес, 2014. – 306 с.
6. *Гаврилишин О., Сидорович М.* Шокова терапія: міфи та реальність // Економічна правда. — Середа, 1 квітня 2015.
7. Державний борг України // Електронний ресурс. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%B5%D1%80%D0%B6%D0%B0%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D0%B1%D0%BE%D1%80%D0%B3_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8

8. Український олігархат. Накопичення первісного капіталу та стратегія збагачення українських мільярдерів. Матеріал друкованого видання. – № 27 (192) від 30 червня 2011 // Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/Politics/25553>
9. Початки олігархізації. Матеріал друкованого видання. – № 27 (192) від 30 червня 2011 // Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/Politics/25554>
10. Хто і як «копає» під гривню // Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.umoloda.kiev.ua/number/2613/159/91939/>
11. Новак А. Девальвуючи гривню, фінансово-промислові групи компенсують витрати на війні. 12 листопада 2014 // Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.unn.com.ua/uk/news/1405891-a-novak-devalvuyuchi-grivnyu-finansovo-promislovi-grupi-kompensuyut-vitrati-na-viyni>
12. Колодій А. «Олігархи» й «олігархія» : зміст понять та українська політична дійсність. / А. Колодій. // Наукові записки НаУКМА. Політичні науки. – 2001. – Вип. 19. – С.31–35.
13. Рейтерович І. В. Особливості функціонування фінансово-політичних груп інтересів у системі публічної політики. // Електронне видання «Державне управління: удосконалення та розвиток» // [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=285>
14. Червоненко В. Карта олігархів України та їхній вплив на владу // [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.bbc.co.uk/ukrainian/politics/2015/03/150326_oligarch_ukraine_map_vc (27 березня 2015).

Стаття надійшла 19 травня 2015 р.

Хім Марія.

Пропаганда Російської Федерації в сфері освіти регіону Близького Сходу: приховані інтереси та можливі наслідки.

У даній статті виділено і охарактеризовано основні механізми російської пропаганди в освітній сфері в регіоні Близького Сходу, проаналізовано умови її розвитку та причини конфронтації з Заходом. Також автором спрогнозовано можливі наслідки такого впливу для освіти близькосхідних країн в майбутньому і надано рекомендації для «великих держав» щодо пропагандистських стратегій в регіоні.

Ключові слова: російська пропаганда, пропагандистська система, близькосхідний регіон, сфери впливу, освіта.

Як відомо, інтереси Росії щодо Близького Сходу досить вагомі. Неодноразово Росія втручалась в конфлікти регіону, постачаючи зброю, направляючи «миротворчі» війська, підтримуючи ту чи іншу сторону своєю активною військовою присутністю. Адже для них дуже важливим є не втратити свій вплив сьогодні в країнах, котрі зможуть надати чи не єдину підтримку у неоголошеній війні з Україною. До того ж, по суті, Росія дивиться на всі проблеми Близького Сходу зі старої позиції періоду «холодної війни». Щоб б не робила Америка, Москва обов'язково повинна зіпсувати гру. Радянська спадщина дала Росії хороші відносини з диктаторами Близького Сходу і прибутковий продаж зброї, як похідну цієї політики [2].

В ході останніх подій в Україні була змога побачити, наскільки потужним є російський пропагандистський механізм, причому не лише в Російській Федерації, а й в інших країнах де присутнє російськомовне населення та корінні росіяни. Російський уряд прагне збільшити контроль над усіма російськомовними в рамках суворої ідеологічної конфронтації зі США. Російська пропаганда захопила вже значні території Близького Сходу. В основному, ця пропаганда найбільш посилена в моменти кровопролитних війн і конфліктів, коли

держави регіону надіються на будь-яку допомогу і готові прийняти будь-які умови від «держави-рятувальника».

Особливої актуальності така проблема набуває, зокрема, сьогодні, коли більшість держав відмовились від співпраці з Російською Федерацією, вважаючи її агресором, а це означає, що Росія шукатиме підтримки навіть серед близькосхідних країн. Президент Росії Володимир Путін намагається створити новий альянс, підтримуючи президента Сирії Башара Асада, а цього року зустрівшись з президентом Єгипту Абделем Фаттахом Ас-Сісі.

Єгипетська газета "Аль-Ахрам" опублікувала статтю із заголовком: "Путін – герой цієї ери", а в центрі Каїру розвішали портрети російського президента [3].

Зокрема, російська пропаганда стосується і сфери освіти, так як учні в близькосхідних школах вже знають про Росію, як про країну, котра надає допомогу і веде єдино правильну політику. Стратегія Російської Федерації є досить чітко спланованою, бо формувати думку молоді необхідно ще з ранніх років. Звісно, все це відбувається не через прямі канали. Так, як В. Путін підтримує урядові сили більшості близькосхідних країн, то має право вносити поправки в різні сфери життя мусульман.

Наприклад, підтримуючи політику Башара аль Асада в Сирії, Росія змогла продиктувати деякі умови і в сфері сирійської освіти. Ще в січні 2014 року Міністерством освіти Сирії було повідомлено, що в школах, окрім французької та англійської мови буде вивчатися і російська, як альтернативна. Як запевняє Міністр освіти Хазвана аль-Уазза майже всі кроки зроблено для того, щоб така практика вже вступила в силу з 2015 року [5]. Урядові кола Сирії все ще вважають, що без моральної, дипломатичної, матеріально-технічної та військової

підтримки Москви, Асад не зміг би протистояти жодній опозиції [1].

Далі, російська пропагандистська система, зокрема і в освіті, за планом має просуватись до країн, близько розташованих до САР, зокрема Іраку, Лівану, Йорданії, Ізраїлю та Туреччини. Це робить Дамаск надзвичайно важливим для Москви сьогодні. За допомогою ісламської молоді, Російська Федерація все ще надіється відновити світову гегемонію. До того ж, в Росії, порівняно з Заходом, є набагато більше можливостей для впливу через ЗМІ в близькосхідному регіоні. На Близькому Сході існує "культурна шизофренія", коли арабська прихильність до американської поп-культури поєднується з відразою до американської зовнішньої політики. З цієї причини ЗМІ США можуть отримати популярність, але неспроможні вплинути на громадську думку [4]. Студенти, обираючи інформацію, швидше нададуть перевагу російським інформаційним ресурсам.

Висновки: Сьогодні здається, що така боротьба Росії з Заходом за вплив в країнах Близького Сходу є нескінченною. До якого результату вона приведе, зокрема в освітній сфері, ми можемо тільки прогнозувати. Активна пропаганда може призвести або до часткового втручання в освіту, або навіть до втрати «слабкими країнами» права на власний, автономний шлях наукового розвитку. Проте, в загальному ми можемо констатувати, що на сьогодні така пропаганда все ще не становить загрози і не є достатньо ефективною, поки немає рівноправного діалогу з країнами регіону, не врахована близькосхідна ментальність, а також Інтернет, як головний інструмент пропаганди, не функціонує в усіх точках регіону.

Рекомендуємо «великим державам», в сьогоднішніх умовах, переоцінити свої стратегії впливу і не переходити межу між

«ТИСКОМ» і «легкою пропагандою», щоб не отримати неочікувану відсіч.

Khim Maria.

Russian propaganda in the Middle East education sector: vested interests and possible consequences

The paper identified and characterized the basic mechanisms of Russian educational propaganda in the Middle East. It analyzes it's conditions and causes of confrontation with the West.

The author also predicts the consequences of such influence for Middle Eastern countries' education in future and provides recommendations for the "great powers" on the propaganda strategies in the region.

Key words: Russian propaganda, propaganda system, the Middle East region, spheres of influence, education

The main part. As we know, the interests of the Middle East are significant. Russia repeatedly intervened in conflicts in the region, supplying weapons, sending "peacekeeping" troops, supporting either side of its active military presence. After all, it is very important for them not to lose its influence in countries that can provide strong support in an undeclared war with Ukraine. Moreover, Russia follows the old position on the problems of the Middle East, which has survived since the period of «Cold War».

Whatever the USA undertakes, Moscow must necessarily spoil the game. The Soviet legacy has given Russia good relations with dictators of the Middle East and lucrative arms sales, as a derivative of this policy [2].

Recent events in Ukraine clearly show that the Russian propaganda is a very powerful mechanism, not only in Russia but also in other countries where Russian-speaking people and indigenous Russians are. The Russian government tries to increase control over all Russian-speaking people within strict ideological confrontation with the US. Russian propaganda has seized large areas of the Middle East. Basically, such propaganda is the most intensive during bloody wars and conflicts, when the states of the

region hope for any help and are willing to accept any help from "state-rescuer".

This issue is particularly relevant today, when most states refused to cooperate with Russia, considering that it's an aggressor, and this means that Russia will seek for a support even among Middle Eastern countries.

Russian President Vladimir Putin is trying to create a new alliance, supporting Syrian President Bashar Assad, and holding a meeting with Egyptian President Abdel Fattah Al-Sisi this year. Egyptian newspaper "Al Ahram" published an article with the headline "Putin - the hero of this era", and the portraits of the Russian president are in the center of Cairo [3].

In particular, the Russian propaganda covers the education sector, because students in Middle Schools believe that Russia is the country, which provides assistance and conducts the only right policy.

The Russian strategy is clearly planned for youth, because they form an opinion since an early age. Of course, all this takes place not through the direct channels. As Putin supports government forces of the most of Middle Eastern countries, he has the right to amend the various spheres of Muslims' life.

Supporting Assads' policy in Syria, for example, Russia is able to dictate some conditions in Syrian education sector. In January 2014 the Syrian Ministry of Education reported that Russian language will be taught in Syrian schools as an alternative language in addition to French and English. The Minister of Syrian Education Hazvana al-Uazza said that almost all steps have already been taken to ensure that such practices will come into force in 2015 [5].

Syrian government circles still believe that without moral, diplomatic, logistical and military support from Moscow, Assad could not resist any opposition [1].

In future, Russian propaganda system, including educational propaganda, can move to countries (Iraq, Lebanon, Jordan, Israel and Turkey) located close to Syria. This makes Damascus extremely important for Moscow today. The Russian Federation still hopes to restore global hegemony using Islamic youth. Moreover, in comparison with the West Russia has more opportunities to influence the Middle East by means of media. Arabs' commitment to American pop culture is combined with aversion to US foreign policy. For this reason, the US media can get popularity, but unable to influence public opinion [4]. Choosing the source of information, students will likely prefer the Russian resources.

Conclusion. Today it seems that such a struggle for influence in the Middle East is unending. We can only predict the implications for education. Active propaganda can lead "weak states" to partial intervention in education, or even to losing the right to own, autonomous path of scientific development. However, it can be considered that such propaganda is not a threat and it is not sufficiently effective today, until there is no equal dialogue with countries in the Middle East, until Russia takes into account the mentality of the Middle East and until the Internet works in the region as the main tool of propaganda.

We recommend "great powers" to overestimate their strategies and do not cross the line between "pressure" and "mild propaganda" in order not to get an unexpected response.

Джерела:

1. Захарченко А. Політика США, ЄС і Росії в контексті основних проблем безпеки Близького Сходу та її врахування у політиці України :аналітична доповідь / А. Захарченко; Національний інститут стратегічних досліджень, Регіональний філіал у м. Одесі. – Одеса : Фенікс, 2011. - 54 с.
2. Каспрук В. Росія прагне повернутися на Близький Схід / В. Каспрук // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://politikan.com.ua/2/10/0/71745.htm> [Дата звернення: 29.04.2015]
3. Путін хоче зробити Єгипет своїм союзником і продасть йому зброю // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dt.ua/WORLD/putin-hoche-zrobiti-yegipet-svoyim->

- soyuznikom-i-prodast-yomu-zbroyu-the-independent-163829_.html [Дата звернення: 01.05.2015]
4. Сербіна К. Стратегія публічної дипломатії як механізм реалізації політики США на Близькому Сході / К. Сербіна. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://social-science.com.ua/article/1233> [Дата звернення: 02.05.2015]
 5. Сирійським школярам почнуть викладати російську // [Електронний ресурс] . – Режим доступу: <http://04744.info/novyny-ukrainy-ta-svitu/item/9190-syrijskym-shkolyaram-pochnut-vykladyty-rosijsku> [Дата звернення: 01.05.2015]

Стаття надійшла 5 травня 2015 р.

Педагогічні, інформаційні, соціальні засоби подолання гуманітарних наслідків соціальних криз

Білокінь Юлія.

Капіталогенеруючий аспект споживання художньої літератури у сучасному українському суспільстві

Ключові слова: соціальний капітал, культурний капітал, символічний капітал, моделі споживання, капіталогенератор, споживання художньої літератури,

Читання художньої літератури є корисним для людей, оскільки воно збагачує внутрішній світ особистості, особистість отримує багато нової інформації.

Згідно з теорією П. Бурдьє, читаючи художню літературу, особистість накопичує, збагачує культурний капітал. Але зараз художня література є капіталогенератором не тільки культурного, а ще і символічного і соціального капіталів. Накопичуючи той чи інший капітал, особистість відтворює певну модель споживання. Тобто кожному виду капіталу відповідає певна модель споживання.

Існує багато досліджень на тему читання, але невідомим залишається те, що споживання художньої літератури накопичує не тільки культурний, а ще і символічний і соціальний капітали. Також не враховується те, що за накопичення певного виду капіталу відповідає певна модель споживання.

Згідно з мікросоціологічним дослідженням, яке я провела у січні 2015 року на тему «Символічне споживання художньої літератури», художня література є важливою для респондентів, оскільки вона несе освітню мету, вчить як жити, дає певні уявлення про життя і побут людей в інших країнах.

Дослідники сучасного українського суспільства в переважній більшості погоджуються з тим, що соціальний капітал та інші різновиди капіталів в Україні є недостатньо розвинуті. Таким чином, сучасне українське суспільство можна трактувати як таке, де капіталогенеруючі чинники або послаблені, або взагалі відсутні. Проявом цього є високий рівень суспільної недовіри, аномія та руйнація системи цінностей, слабка соціальна солідарність тощо. Масово здобувається вища освіта, проте її якість знижується, а дипломи часто знецінюються. Перегляд телепередач відсунув на задній план відвідування культурних заходів (театри, музеї, художні виставки). Під впливом масової культури, яка охопила більшість аспектів життя особистості, доволі важче виробити індивідуальний культурний смак, який допомагає здійснити вибір цінностей. Також споживання часто перетворюється на споживацтво, починає набувати символічних аспектів. На зміну споживчої вартості приходить символічна. Тобто товари купуються заради того, що вони символізують владу, престиж, благополуччя. Тому дослідження капіталогенеруючих чинників та ступінь їхньої сформованості й розвитку становить практичний інтерес для вітчизняних науковців.

Згідно з щорічним моніторингом «Українське суспільство» всі складники соціального капіталу є ще недостатньо розвинуті: участь у громадських організаціях є низькою, рівень довіри, особливо до соціальних інститутів, є невисоким, стара система цінностей переважно зруйнована [1, с.52, 276, 317]. В той же час виникають нові форми довірчих відносин (наприклад волонтерські організації), війна сприяла підвищенню значення таких цінностей як патріотизм, любов до Батьківщини тощо. Все це посилює практичну актуальність дослідження докорінних якісних змін в українському суспільстві та їхнього

значення для накопичення соціального капіталу та зростання солідарності в українському соціумі.

Поняття соціального капіталу було певним чином розроблене у працях зарубіжних і вітчизняних авторів.

Одним з перших дослідників проблеми широкого розуміння капіталу був відомий французький вчений П. Бурдьє. Він у праці «Форми капіталу» запропонував інтерпретацію поняття капіталу та класифікацію його основних видів: економічного, культурного та соціального, символічного. Він зазначає, що різні види капіталу можуть виникати з економічного капіталу, тобто шляхом його конвертації.

П. Бурдьє розглядає соціальний капітал як сукупність реальних чи потенційних ресурсів, які пов'язані з володінням стійкої мережі більш-менш інституціоналізованих відносин взаємного знайомства і визнання, - іншими словами, членством в групі. Під економічним капіталом слід розуміти володіння матеріальними благами, під культурним - освітній і культурний рівні, під символічним – престиж, впізнаваність, репутацію. Згідно з Бурдьє, соціальний капітал найбільш пов'язаний з іншими формами капіталу, а саме його існування передбачає обов'язкову присутність інших капіталів [2]. Він не розглядав українські реалії.

Дж. Коулман у праці «Капітал соціальний і людський» виділяє 3 різновиди капіталів: фізичний, людський і соціальний. Фізичний капітал втілений в матеріальні форми, в той час як людський капітал проявляється в набутих людиною знань, навиків. Він менш помітний. Соціальний капітал на відміну від двох перерахованих вище форм капіталів практично неловимий, оскільки він зосереджений в структурі відносин між людьми, а не в засобах виробництва або у індивідів. Дж. Коулман зазначає, що соціальний капітал визначається своїми функціями. Він включає в себе безліч різних складових, які

характеризуються двома основними властивостями. По-перше, вони складаються з кількох соціальних структур, по-друге, полегшують визначення дії агентів всередині самої структури. Таким чином, соціальний капітал, згідно з Дж. Коулманом, - це потенціал взаємної довіри і взаємодопомоги, який цілеспрямовано сформований у вигляді зобов'язань і очікувань інформаційних каналів і соціальних норм. При цьому, розглядаючи соціальний капітал як ресурс, Коулман робить акцент на його суспільній та груповій природі [3, с. 130]. Автор не розглядає перелічені види капіталів на макрорівні, також не розглядає українські реалії.

В. Радаєв у праці «Поняття капіталів, форми капіталів і їх конвертація» виділяє: економічний, фізичний, культурний, людський, соціальний, адміністративний, політичний та символічний капітал. Він звертає увагу на те, що кожному виду капіталу відповідає своя стратифікаційна система - особливий тип соціального розшарування і спосіб його відтворення. На його думку, економічний капітал займає центральне місце. У той же час, він підкреслює, що зведення всієї сукупності ресурсів до економічного капіталу є неможливим.

До упущень в публікаціях цього автора слід віднести: відсутність класифікаційної ознаки, на підставі якої була запропонована класифікація видів капіталу, що обумовило відсутність чітких границь між деякими видами капіталу; суттєва різниця запропонованих визначень окремих видів капіталу з вже існуючими їхніми визначеннями, які отримали широке визнання в науці та практиці управління; відсутність належного обґрунтування необхідності введення нових визначень окремих видів капіталу[4, с.11].

Доробок українських вчених. А. Колодій у праці «На шляху до громадянського суспільства. Теоретичні засади й соціокультурні передумови демократичної трансформації в

Україні» розглядає взаємозв'язок громадянського суспільства і соціального капіталу. Важливою є думка про те, що соціальний капітал є ознакою зрілості та ефективності громадянського суспільства, а також тим його основним продуктом, який забезпечує вплив громадянського суспільства на інші сфери суспільного життя [5, с.5].

О. Демків у праці «Концепція групового соціального капіталу та її адаптація до вітчизняних умов» [6, с.103] розглядає феномен соціального капіталу на макрорівні.

В. Степаненкоу праці «Соціальний капітал у соціологічній перспективі: теоретико-методичні аспекти дослідження» проаналізував концепцію соціального капіталу в посткомуністичному контексті та дослідив його зв'язок з проблемами формування громадянської ідентичності та стану громадянського суспільства в Україні [7, с.25].

Але зазначені автори не розглядають феномен соціального капіталу на макрорівні, також у їхніх працях немає емпіричних досліджень, особливо пов'язаних з культурними аспектами.

Автори одного з ґрунтовних досліджень соціального капіталу в соціальній психології А. Н. Татарко та Н. М. Лебедева запропонували наступне визначення даного феномена: соціальний капітал – це сукупність психологічних відносин, які підвищують матеріальний добробут індивідів і груп, не завдаючи шкоди суб'єктам економічної системи [8, с.6]. Дослідники виділили наступний перелік його структурних компонентів:

- довіра;
- соціальна згуртованість;
- позитивна і «сильна» групова ідентичність (у тому числі громадянська, якщо йде мова про соціальний капітал суспільства);
- взаємна толерантність.

Дослідники вважають, що оцінка перерахованих компонентів у їх єдності дозволить вивчити нову якість їх відносин, яка, власне, і є соціальним капіталом групи [8, с.20].

В цілому індивідуалістично зорієнтована теорія соціального капіталу змістовно збігатиметься з теорією людського капіталу (на цьому наполягають, наприклад, М. Гук і Д. Стоул, розділяючи, з одного боку, фізичний і людський капітали як належні індивіду і, з іншого, соціальний капітал, що вже за визначенням є закоріненим у соціальні відносини колективним благом [9, с.4]). Відмінність дослідницької програми соціального капіталу виявляється в окресленні специфічної логіки інвестування, накопичення та конверсії завжди залежної від соціальної структури (у незалежності як ця соціальна структура представлена в окремих теоріях). Це дозволяє К. Ньютону, що досліджує зв'язок соціального капіталу з демократією, заявити: «якщо соціальний капітал і є дечим, то це дещо є соціетальною, а не індивідуальною властивістю, і повинно бути досліджено як колективний феномен, а не як властивість ізольованих індивідів» [10, с. 207]. Якщо традиція теорії раціонального вибору, в межах якої популяризується досліджуваний феномен і ґрунтується на запереченні соціетального реалізму необіхевіористськими теоріями обміну, то теорія соціального капіталу безперечно підточує таку певність, претендуючи на модифікацію ядра родової дослідницької програми. Проте не слід ототожнювати соціальний капітал як колективний, надіндивідуальний феномен (ресурс) і як публічне благо.

Мета: Виявити особливості споживання художньої літератури у сучасному українському суспільстві в контексті його капіталогенеруючих властивостей.

Завдання:

- опрацювати наукову літературу і джерела з теми та виявити особливості аналізу обраної проблеми у соціогуманітарних науках.
- визначити роль художньої літератури в житті респондента.
- зрозуміти мотивації респондентів до прочитання книжок.
- визначити види капіталів, що накопичуються під час читання художньої літератури.
- виокремити моделі споживання художньої літератури.
- з'ясувати капіталогенеруючий ефект різновидів капіталу внаслідок читання художньої літератури.

Об'єкт: Споживання художньої літератури

Предмет: Вплив споживання художньої літератури на формування різних капіталів

Методологія і методи:

Для дослідження даної проблеми обрано концепцію капіталів П. Бурдьє, яка належить до постнекласичної метапарадигми.

Дослідження здійснювалось на основі певних положень.

Згідно концепції Бурдьє виділяють такі види капіталів: соціальний, культурний, економічний, символічний.

Дані капітали є взаємопов'язаними.

Відповідно до концепції П. Бурдьє капітал може виступати в трьох станах: інкорпорованому, об'єктивованому та інституціолізованому.

Кожен вид капіталу має властивість накопичуватись.

У кваліфікаційній науковій роботі використано такі загально-наукові методи: аналіз і синтез, компаративний метод, метод індукції та дедукції.

Соціологічні методи: якісне соціологічне дослідження у вигляді глибинних інтерв'ю, а також вторинний аналіз баз даних.

Джерела:

1. Українське суспільство: моніторинг соціальних змін / За ред. д.ек.н. В.Ворони, д.соц.н. М.Шульги. – К.: Інститут соціології НАН України, 2014. - 566 с.
2. Бурдые П. Формы капитала [Електронний ресурс] / П. Бурдые // Экономическая социология : электронный журнал. – Т. 3. – № 5. – 2002. // Электронный ресурс. – Режим доступа: http://ecsoc.hse.ru/data/670/586/1234/ecsoc_t3_n5.pdf - Дата останнього звертання – [17.04.2015]
3. Коулман Дж. Капитал социальный и человеческий. [Текст] / Дж. Коулман // Общественные науки и современность. – 2001. – №3. – С. 121–139.
4. Радаев В.В. Понятие капитала, формы капиталов и их конвертация[Текст]/В.В. Радаев // Общественные науки и современность. - 2003. - № 2. – С. 5-17.
5. Колодій А.Ф. На шляху до громадянського суспільства Теоретичні засади й соціокультурні передумови демократичної трансформації в Україні. [Текст] / А.Ф. Колодій // Монографія. – Львів: Видавництво «Червона Калина. – 200 с.
6. Демків О. Концепція групового соціального капіталу та її адаптація до вітчизняних умов[Текст] / О. Демків // Соціологія : теорія, методи, маркетинг. – 2005. – № 4. – С. 99–119.
7. Степаненко В. Соціальний капітал у соціологічній перспективі: теоретико-методичні аспекти дослідження. [Текст] / В.Степаненко // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2001. – № 2. – С. 24–41.
8. Татарко А.Н. Социальный капитал: теория и психологические исследования [Текст] / А.Н. Татарко, Н. М. Лебедева. Монография – М. : РУДН, 2009. – 233 с.
9. Lin N. Social Capital: A Theory of Social Structure and Action [Текст] / N. Lin //NY: Cambridge University Press, 2001. – 278 p.
10. Ostrom E. Social capital: a fad or a fundamental concept [Текст] / E.Ostrom // Dasgupta P., Serageldin I. Social Capital: A Multifaced Perspective. – Washington DC : World Bank, 1999. – P. 172 –214.

Стаття надійшла 16 травня 2015 р.

Дегтярьова Ганна.
Взаємодія педагогів і психологів у навчально-виховному процесі в ПТНЗ

З метою забезпечення ефективної професійної підготовки конкурентоздатних фахівців педагогічні працівники, керівники закладів освіти повинні знати особливості індивідуального розвитку, можливості, здібності, потреби, інтереси, ціннісні орієнтації учнів для їх урахування під час організації педагогічного процесу в ПТНЗ. Якщо педагог буде постійно переосмислювати сенс своєї професійної діяльності через призму потреби власного особистісного розвитку і розвитку особистості учня, сприймати кожного учня як суб'єкта учіння і унікальну особистість, тоді він намагатиметься створювати умови для виявлення його творчих можливостей.

Розглядаючи питання професійної взаємодії психолога з вчителем як однієї з найважливіших умов успішної психологізації навчально-виховного процесу, Л. Помиткіна вказує на необхідність координованості дій психолога і вчителя, що забезпечує єдність, цілісність психолого-педагогічного впливу як на особистість учня, так і на їх батьків. З врахуванням психологічних якостей особистості, процес професійної взаємодії психолога і вчителя, на її думку, має включати такі компоненти:

- потребнісно-мотиваційний (потреба у взаємодії, мотивація);
- інформаційно-пізнавальний (спільний інформаційний простір);
- цілеутворюючий (план спільної діяльності);
- емоційно-почуттєвий (психологічна сумісність);
- результативний (досягнення та аналіз результатів) [3].

У цьому зв'язку набирає особливого значення взаємодія педагогів і психологів, яка має вибудовуватися на основі потреб психологічного забезпечення, психологічного супроводу

професійної підготовки і розумінні ролі і значення психологічної служби в системі професійно-технічної освіти. Головна мета діяльності психологічної служби в системі професійно-технічної освіти полягає не тільки в соціально-психологічному забезпеченні процесу реформування професійно-технічної освіти на всіх її рівнях, підвищення ефективності навчально-виховної діяльності, а й професійному сприянні саморозвитку особистості учня, захисті психічного здоров'я всіх учасників навчально-виховного процесу шляхом здійснення психологічної експертизи і діагностики, соціально-психологічної корекції, профілактики, соціальної реабілітації, психологічної просвіти [4, с. 409].

Взаємодія практичних психологів і педагогів вибудовується з урахуванням головних напрямів роботи психологічної служби в ПТНЗ:

- підвищення психологічної культури всіх учасників навчально-виховного процесу – учнів, викладачів, майстрів виробничого навчання, батьків;
- соціально-психологічна діагностика, моніторинг особистісного розвитку і соціальної ситуації розвитку учнів, прогнозування змін освітньої ситуації та визначення головних її тенденцій;
- проектування соціально-психологічної корекції розвитку учнів у навчально-виховному процесі;
- психологічна експертиза педагогічних інновацій і методик;
- соціально-психологічна і педагогічна реабілітація учнів, які перебувають у кризовій життєвій ситуації, соціально незахищених з особливими потребами;
- консультативна допомога всім учасникам навчально-виховного процесу та керівникам ПТНЗ [2, с. 409-410].

Зазначимо, що розв'язання завдань психологічного супроводу в процесі професійної підготовки Е. Зеєр

співвідносить з етапами професійного навчання і виховання: адаптації, інтенсифікації, ідентифікації [1, с. 252-253].

Психологічним критерієм успішного проходження першого етапу є: адаптація до навчально-пізнавального середовища, особистісна самовизначеність, вироблення нового стилю самодіяльності. Психологічна підтримка першокурсників забезпечується ефективною взаємодією всіх суб'єктів навчального процесу: психологів, викладачів спеціальних і гуманітарних предметів, майстрів виробничого навчання, вихователів, класних керівників і батьків.

Психологічним критерієм продуктивності етапу інтенсифікації є інтенсивний особистісний та інтелектуальний розвиток, соціальна ідентичність, самоосвіта, оптимістична соціальна позиція. Важлива роль на цьому етапі належить створенню атмосфери творчої взаємодії в педагогічному середовищі і соціальному оточенні.

Психологічним критерієм продуктивності етапу ідентифікації є ототожнення особистості учня з майбутньою професією, формування готовності до неї, розвиток здібностей до професійної само презентації, яка визначається високою самооцінкою, впевненістю в собі, відчуттям особистісного контролю, низькою соціальною тривожністю.

Відповідно до окреслених напрямів визначаються шляхи забезпечення взаємодії педагогів і практичних психологів у ПТНЗ, що висвітлюються через річний план роботи закладу освіти, плани семінарських занять психолога з педагогічним колективом. протоколи педагогічних нарад, протоколи методичних об'єднань викладачів і майстрів виробничого навчання, розпорядження та накази щодо навчально-виховного процесу та ін. [3, с. 8–13].

Така робота, на нашу думку, в навчальному закладі має організовуватися практичним психологом і соціальним

педагогом у плідній співпраці з усіма категоріями педагогічних працівників, зокрема з майстрами виробничого навчання, яким належить провідна роль у практичній професійній підготовці. Адже саме майстри виробничого навчання під час практичної діяльності учнів бачать прогалини в їх знаннях, недостатність мотивації, зацікавленості у професійному зростанні й особистісному розвитку.

Практичний психолог і соціальний педагог за результатами психологічного діагностування особистості окремих учнів і колективу, проведення індивідуальних і корекційних бесід, тренінгових занять виявляють невикористані можливості творчого потенціалу особистості, моделюють варіанти професійного й особистісного вдосконалення. Окреслені психологічні умови педагогічної взаємодії враховують їх суб'єкт-суб'єктний характер, що передбачає рівень педагогічних позицій, гуманістичну спрямованість на взаємини, активність, взаємопроникливість у світ переживань один одного. Ефективність педагогічної взаємодії узагальнюється не лише потребнісно-мотиваційними, змістовними, методичними чинниками, але й організаційними і психологічними умовами її здійснення психічною культурою суб'єктів діяльності, емоційно сприятливою насиченістю цією діяльністю.

Джерела:

1. Зеер Э. Ф. Психология профессий : учеб. пособ. для студ. вузов / Э. Ф. Зеер. — Изд. 2-е, перераб., доп. — М. : Академический проект; Екатеринбург : Деловая книга, 2003. — 336 с.
2. Педагогическое взаимодействие // Педагогический энциклопедический словарь / [редкол. М. М. Безруких, Л. С. Глебова и др.]. — М. : [б. и.], 2003. — С. 192.
3. Помиткіна Л. // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=6&n=71&c=1663>
4. Руденко Л. А. Специфіка роботи практичного психолога у професійно-технічному навчальному закладі : метод. рекомендації / Л. А. Руденко, Г. В. Павлова. — 2-е вид., доп. — Львів, 2005. — 27 с.

Стаття надійшла 20 квітня 2015 р.

Дзядик Галина.

Поєднання жінкою професійної діяльності та материнства

У статті висвітлено особливості поєднання професійної діяльності жінки та материнства. Акцентується увага на можливих причинах виникнення психологічного стресу в працюючих матерів.

Ключові слова: професійна діяльність жінки та материнство, рольовий конфлікт, психологічний стрес.

Сучасна жінка вже не може й не хоче бути тільки «вірною дружиною і дбайливою матір'ю». Її самоповага одержує крім материнства, й інший ґрунт – професійні досягнення, соціальну незалежність, самостійно досягнуте суспільне становище. Це не скасовує цінності материнства і потреби в ньому, але суттєво змінює характер материнської поведінки.

Незважаючи на те, що і чоловіки, і жінки певним чином поєднують професійні, подружні та батьківські ролі, проблема пошуку балансу між сім'єю і роботою, як правило, розглядається як жіноча проблема і на рівні політики, і на рівні домогосподарств. Саме жінкам необхідно якимось чином вписати материнство в свою професійну діяльність або, навпаки, зробити участь в оплачуваній діяльності зручним для виконання материнських обов'язків [1, с. 441].

У зв'язку з цим актуальною постає проблема жінок у поєднанні з професійною зайнятістю, розвитком кар'єри та сімейних обов'язків.

Серед зарубіжних психологів, що займаються дослідженням цієї проблеми, можна відзначити К. Хорні[2] та М. Палуді[3].

Хоча, вивчення даного питання набуло актуальності у роботах багатьох іноземних та вітчизняних вчених, але недостатньо було досліджено питання поєднання жінкою своїх сімейних та материнських обов'язків.

Виклад основного матеріалу. Американські психологи Н. Бец та Л. Фітцджеральд [4] вважають, що ставлення до кар'єри жінок – результат двох широко розповсюджених переконань, які існували впродовж тривалого часу.

Перше з них – уявлення про пріоритетність материнських обов'язків (головна життєва цінність жінок – їх домашні клопоти і виховання дітей) [4]. В історичній ретроспективі, якщо жінки й виконували роботу за межами дому, то вони займали неprestижні посади і не мали можливості просування в кар'єрі, або така можливість була рідкісною. Було прийнято вважати, що жінка просто працює, а не робить кар'єру. Їх розглядали як таких, які не мають суттєвого значення і впливу в колективі, оскільки зазвичай вони виконували незначущу роботу.

Друге поширене переконання пов'язане з психологією професійної діяльності жінок і полягає в тому, що теорії, які описують кар'єрне просування чоловіків, автоматично застосовують в аналізі кар'єри жінок. Зазвичай не враховують той факт, що більшість жінок мають малолітніх дітей, тому вони можуть не працювати на повну ставку, бо займаються їхнім вихованням. Також вони можуть працювати неповний робочий день, поєднуючи роботу з навчанням. Оскільки в більшості закладів звичною нормою є те, що людина працює на повну ставку і без перерви, то для багатьох жінок професійний кар'єрний ріст стає важкодоступним [4].

К. Хорні, переглянувши ортодоксальну теорію психоаналізу З. Фрейда, розглядає біологічну здатність жінок до дітонародження в якості предмета чоловічої заздрості [2]. У свою чергу, М. Палуді робить акцент на проблемах, викликаних материнством [3]. Так, за даними науковця «у заміжніх жінок вищий рівень психічних захворювань, ніж у одружених чоловіків; хоча самотні жінки рідше страждають від психічних захворювань, ніж самотні чоловіки» [3, с. 147]. У автора виникає

припущення про те, що «... багато заміжніх жінок відчують втрату статусу і незалежності, а також відчують труднощі, пов'язані з тим, що вони стають матерями, і все це створює стрес і веде до емоційних проблем» [3, с. 147].

Статистика останніх років показує, що чисельність жінок-матерів на ринку праці постійно зростає. У найближчому майбутньому роль жінок у формуванні контингенту зайнятих, вочевидь, також зростатиме, оскільки з 1 жовтня 2011 р. відповідно до Закону України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи» розпочато поступове підвищення пенсійного віку для жінок; передбачається, що з 2021 р. пенсійний вік жінок та чоловіків зрівняється і становитиме 60 років. Так, за перше півріччя 2012 р. порівняно з відповідним періодом попереднього року чисельність зайнятих жінок зросла на 9,4 тис. осіб [5]. Показники зайнятості жінок за перше півріччя 2013 р. залишилися на рівні показників 2012 р. [6].

У сучасному суспільстві жінки – дружини і матері – працюють і навчаються нарівні з чоловіками, проте ніхто не відміняв їхніх традиційних обов'язків матері та хранительки вогнища. Багато сучасних жінок, що мають сім'ю і працюють поза домом, відчують перевантаження, пов'язане з необхідністю виконання одночасно сімейних та професійних ролей. Така ситуація може призводити до виникнення у жінки рольового конфлікту, який може стати причиною психологічного стресу.

Психологічний (емоційний) стрес – це той різновид континууму стресових станів, які можна віднести до сфери позитивних та негативних почуттів і емоцій. Існує безліч видів та форм прояву психологічного стресу, і всі вони залежать від особистісних якостей людини, від її досвіду, особливостей сприйняття, освіти тощо.

Дотепер немає загальноприйнятого розуміння терміна «психологічний стрес». Звичайно його пов'язують із таким видом психічної напруженості, що виникає в людини під впливом емоційних, мотиваційних та інтелектуальних стресорів (причин, що призводять до стану стресу), тобто в умовах діяльності, пов'язаних зі значними розумовими перевантаженнями, з необхідністю швидкого знаходження рішень, перешкодами, невдачами, реальною небезпекою, підвищеною відповідальністю за виконувану роботу тощо. Отже, можна сказати, що психологічний стрес створюється чинниками, які мають загрозливий або перешкоджаючий характер [7, с.179].

Рольовий конфлікт Ю.Є. Альошиной розглядається як комплекс суб'єктивних, негативних переживань, що виникають у самої жінки, при негативній оцінці нею того, як вона справляється з суміщенням ролей у професійній та сімейній сферах [8, с. 21].

Поєднання жінкою професійної та сімейної ролей позначається на її духовних можливостях. З одного боку, професійна діяльність розширює коло контактів жінки, що сприяє збагаченню її особистості, стимулює її духовність, підвищують інтерес до соціальної інформації. З іншого ж боку, значне коло обов'язків у домашньому господарстві та догляд за дітьми у поєднанні з професійною діяльністю суттєво обмежують соціальну активність жінки [9]. Зараз часто можна спостерігати таке явище, коли сучасна жінка у професійному плані, питанні фінансового забезпечення прирівнюється до чоловіка, але функція виховання дитини в більшості випадків залишається лише за нею. Вимоги, які висуває до жінки сім'я і робота, багато у чому суперечливі. На роботі домінує «етика індивідуалізму», тобто автономії та справедливості, вдома –

«етика піклування» з її цінностями альтруїзму, самопожертви, допомоги близьким.

Через постійну зайнятість батьків дитини бракує материнської та батьківської опіки, функцію виховання перебирають бабусі, дідусі та інші родичі. Як наслідок у матері виникають амбівалентні почуття, в основі яких лежить почуття провини перед дитиною, які утруднюють систему стосунків мати-дитина.

Комплекс негативних суб'єктивних переживань, що виникають у жінки, яка вважає, що погано справляється з суміщенням сімейних і професійних справ, включає:

- почуття провини перед сім'єю через те, що доводиться приділяти багато часу роботі;
- відчуття, що реалізація робочих ролей заважає виконанню сімейних обов'язків і навпаки;
- відсутність підтримки і схвалення з боку чоловіка і значимих інших людей;
- постійне відчуття дефіциту часу [10, с. 39].

Висновки. Таким чином, труднощі, які переживає жінка при поєднанні професійної діяльності та материнства часто загрожують гармонійній життєдіяльності. При суміщенні сімейних і професійних ролей виникає цілий ряд конфліктів, які викликають стреси: жінки турбуються з приводу того, що недостатньо уваги приділяють дітям, що їхній шлюб страждає від усього цього, що їх емоційні та фізичні ресурси напружені до межі.

Джерела:

1. Рождественская Е. Возможности концепции баланса жизни и труда на фоне изменений биографического тайминга. [Текст] / Е. Рождественская // Журнал исследования социальной политики, 2011. – № 4. – С. 439–454.
2. Хорни К. Психология женщины. [Текст] / К. Хорни. – М., 2003.
3. Палуди М. Секреты женщин в психологи [Текст] / М. Палуди. – СПб – М., 2003.
4. Гундуrowa Т. Жінка та дзеркало. [Текст] / Т. Гундуrowa. – Часопис, 2000. – № 17. – С. 134–152.

5. Економічна активність населення у I півріччі 2012 року: Експрес-випуск Держстата України від 24.09.2012 р. №09/2-27/273. // Електронний ресурс. – Режим доступу: http://www.idss.org.ua/monografii/2013_ua_womens%20participation.pdf (дата звернення: 16.03.2015).
6. Економічна активність населення у I півріччі 2013 року: Експрес-випуск Держстата України від 23.09.2013 №09.2-27/282 // Електронний ресурс. – Режим доступу: file:///C:/Users/User/Downloads/opracowanie_-_zatrudnienie.pdf (дата звернення: 16.03.2015).
7. Коцан І. Я., Ложкін Г. В., Мушкевич М. І. Психологія здоров'я людини [Текст] / За ред. І. Я. Коцана. – Луцьк: РВВ – Вежа // Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2011.– 430 с.
8. Алешина Ю.Е., Лекторская Е.В. Ролевой конфликт работающей женщины [Текст] / Ю.Е. Алешина. – Вопросы психологии. – 1989. – №5. – С. 21-44.
9. Чодороу Н. Воспроизводство материнства: психосоциология пола. – М.: Пропплен, 2000. – С. 29-76 // Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://takaya.by/dictionary/rus/>.
10. Евсевичева И.В., Лунева Л.Н. Представления работающих семейных женщин о карьере. [Текст] / И.В. Евсевичева, Л.Н. Лунева. – Вестник Московского университета. – Серия 14. Психология. – 2005. – №1. – с. 39-49.

Стаття надійшла 7 травня 2015 р.

Євтушенко Вікторія

Соціальна відповідальність особистості в системі антикризового менеджменту

Розкрито сутність сучасного антикризового управління на засадах соціальної відповідальності та сталого розвитку. Доведено роль соціальної відповідальності особистості в системі антикризового менеджменту. Визначені фактори та рівні соціальної відповідальності особистості.

Ключові слова: соціальна відповідальність, особистість, превентивний антикризовий менеджмент, суспільство.

Abstract. Disclosed the essence of the modern crisis management on the principles of social responsibility and sustainable development. Proved the role of the social responsibility of the personality in the system of crisis management. Identified the factors and the level of social responsibility of the individual.

Keywords: social responsibility, personality, preventive crisis management, society.

Динамічний розвиток різноманітних світових кризових явищ і подальше поглиблення нестабільності в умовах соціально-економічної невизначеності доводять необхідність вироблення нових підходів до концепції антикризового менеджменту.

Сучасне антикризове управління – це здатність суб'єкта господарювання конструктивно реагувати на зміни, що загрожують нормальному функціонуванню об'єктів економіки в умовах розширеного відтворення, застосування соціально-економічних профілактичних програм та процедур, спрямованих на попередження можливих важких ускладнень у ринковій діяльності, підвищення конкурентних переваг та забезпечення успішного стабільного господарювання [2, с. 42].

Стратегією антикризового менеджменту сьогодні має бути превентивне подолання кризових явищ, засноване на наступних принципах: дослідження, оцінювання і подолання невизначеності та можливих ризиків; рання діагностика кризових явищ у діяльності об'єкту та їх класифікація за ступенем небезпеки, дослідження основних факторів, що

зумовлюють їх розвиток; покращення безпеки шляхом збільшення здатності об'єкту до турбулентної ринкової адаптації; своєчасність реагування на окремі кризові явища; повна реалізація активів у боротьбі із загрозою кризових можливостей; забезпечення контролю за результатами розроблених антикризових заходів [2, с. 43].

Виділяють кризи загальні та локальні, макро- і мікро кризи, економічні, соціальні, організаційні, психологічні, технологічні, природні, суспільні, екологічні та кризи іншого характеру прояву. Якщо класифікувати кризи за економічним рівнем виникнення, то є локальні (окремий об'єкт, організація), галузеві/міжгалузеві, регіональні, державні/національні, глобальні, що є підтвердженням постійності небезпеки кризи та необхідності її передбачення, прогнозування і попередження [2].

Дієвим засобом превентивного антикризового менеджменту на сучасному етапі розвитку людської цивілізації, на нашу думку, є дотримання принципів і впровадження технологій соціальної відповідальності всіх суб'єктів господарювання. Соціальна відповідальність розуміється нами (відповідно до міжнародного стандарту ISO 26000:2010 «Керівництво із соціальної відповідальності») як морально-етична, економічна, екологічна, соціальна відповідальність суб'єктів господарювання (особистості та організацій усіх типів: компаній, НКО, профспілок, державних установ і т.д.) за вплив їхньої діяльності на суспільство, навколишнє природне середовище, задоволення потреб різних зацікавлених сторін, з метою досягнення сталого розвитку [2].

Але, незважаючи на те, що протягом останніх 60 років концепцією соціальної відповідальності активно опікуються численні міжнародні (ООН, МОП, ВООЗ, ISO, ВЕФ та ін.) та національні («Стратегія реформ – 2020») політики, вчені й організації, темпи сучасного світового розвитку та

трансформаційні зрушення виявляють все нові глобальні кризові процеси. Зокрема, у новій доповіді ВЕФ (Давос-2015) на думку 900 експертів виявлені провідні глобальні ризики [4]: соціальні (дефіцит водних ресурсів і продовольства, масове поширення інфекційних захворювань та ін.), економічні (високий рівень структурного безробіття або неповної зайнятості, значне розшарування доходів населення та ін.), екологічні (екстремальні погодні явища, проблеми адаптації до зміни клімату та ін.) та геополітичні (міждержавні конфлікти з регіональними наслідками, поширення зброї масового знищення, терористичні атаки, проблеми державного управління та ін.). На макро- та мікрорівнях відбуваються рецесійні процеси: уповільнилося економічне зростання, зросла неспроможність економічних систем ефективно реагувати на турбулентність ринкової кон'юнктури, продовжуються явища банкрутств підприємств, знижуються темпи інвестування, помножується соціально-політична нестабільність тощо.

Однією з базових причин наявного кризового становища сучасного світу, на наш погляд, є акцентування уваги на колективній соціальній відповідальності (корпорацій, громадськості, урядів та т.і.) на шкоду формування соціальної відповідальності кожної окремої особистості, адже саме людина є і головним продуктивним ресурсом, і ядром соціуму, і визначальним суб'єктом суспільних відносин, і кінцевою метою цивілізаційного розвитку.

За результатами експертного дослідження, присвяченого проблемам соціальної відповідальності людини, суспільства, бізнесу і держави, проведеного фахівцями Інституту економіки промисловості НАН України у 2012-2013 рр. виявлено, що основними факторами, що сприяють розвитку соціальної відповідальності особистості в українському суспільстві є так звані «зовнішні фактори колективної відповідальності, фактори

соціального регулювання», а саме: стратегії поведінки, вчинки перших осіб держави, звітність, прозорість дій на усіх рівнях управління (74,7%), культура виховання в сім'ї, школі, ВНЗ, що спрямована на соціально відповідальну поведінку (71,5%), правова регламентація стимулювання та підтримки соціально відповідальної поведінки та її реалізація (47,5%), впевненість у своєму майбутньому та майбутньому своєї родини (47,5%), сприятливий морально-психологічний клімат вдома, на роботі, в суспільстві (33,5%), приклад соціально відповідальної поведінки з боку інших людей (33,5%), інформаційне забезпечення (29,1%), ментальність і традиції (21,5%) [1, с. 76-80]. При оцінці експертами умов формування та розвитку соціальної відповідальності особистості в Україні були визначені такі складові: система духовно-морального виховання, освіта, родина – 62%; національний характер (ментальність), традиції, історичний досвід населення країни – 53,2%; схвалення та стимулювання соціально відповідальної поведінки з боку органів влади, їх представниками – 48,6%, партнерські та ділові відносини із зарубіжними фірмами – 31,2% [1, с. 83].

Наведені дані підтверджують думку А. Колота: «...поняття «відповідальність» є віддзеркаленням об'єктивних реалій, обумовлених біологічною, духовною, соціальною природою людини, а також досягнутого рівня соціальних відносин їх носіїв...» [3, с. 5]. Тобто, соціальна відповідальність у системі «особистість – суспільство» має прямий та зворотний зв'язки.

Аналіз трактувань категорії «відповідальність» у філософії, соціології, психології, юриспруденції та економіці дозволив визначити соціальну відповідальність особистості як специфічну для зрілої та свідомої людини форму саморегуляції та самодетермінації, що виражається в усвідомленні себе як причини своїх вчинків та у готовності суб'єкта відповідати за скоєні дії та їх наслідки, що є визначальною підставою для

прийняття рішень та відображає об'єктивний, історично конкретний характер взаємовідносин між особою та іншими суб'єктами, колективами, суспільством.

Соціальна відповідальність індивіда є синергетичним явищем і вміщує етичну, моральну, юридичну, професійну, матеріальну, моральну, політичну, екологічну, економічну відповідальність. Відповідати людина має перед собою, іншими суб'єктами, соціальною групою (домогосподарство, трудовий колектив), громадою, суспільством і майбутніми поколіннями.

Таким чином, типологізація рівнів (видів, ступенів [3]) соціальної відповідальності особистості представляється наступною: індивідуального прояву(стосовно самої себе, інших людей, домогосподарства (родини); колективного прояву (стосовно соціальної групи, трудового колективу, місцевої громади, стейкхолдерів); національного значення (відповідальність перед суспільством) та глобальної ролі (відповідальність перед людством та майбутніми поколіннями).

Не можна не погодитись з О.Ф. Новіковою, М. Є. Дейч та О. В. Паньковою, що без змін у свідомості окремої людини і масового прагнення громадян змінити умови свого існування та систему суспільних відносин соціальна відповідальність не дістане свого розвитку [1]. В Україні соціально відповідальні дії кожної особистості –необхідна умова розбудови громадянського суспільства і консолідації української нації, знешкодження проявів патерналізму і сепаратизму, подолання корупції, утвердження соціальної справедливості, розвитку громадянських прав і свобод, досягнення сталого соціально-економічного розвитку.

Джерела:

1. Діагностика стану та перспектив розвитку соціальної відповідальності в Україні (експертні оцінки): монографія / О.Ф. Новікова, М.Є. Дейч, О.В. Панькова та ін.; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. – Донецьк, 2013. – 296 с.

2. Євтушенко В.А. Соціальна відповідальність як інструмент превентивного антикризового управління / В. А. Євтушенко // Проблеми і перспективи розвитку підприємництва : Збірник наукових праць Харківського національного автомобільно-дорожнього університету. – 2013. – № 1 (4). – С. 40 – 46.
3. Колот А. Соціальна відповідальність людини як чинник стійкої соціальної динаміки: теоретичні засади. // Україна: аспекти праці. – №3. – 2011. –С. 3 – 12.
4. Global Risks 2015, 10th Edition is published by the World Economic Forum, p. 69.

Стаття надійшла 5 квітня 2015 р.

Пучинська Оксана.
Вища освіта як чинник досягнення
професійного успіху молоді

У статті розглядаються особливості впливу вищої освіти на досягнення професійного успіху молоддю. Досліджуються поняття «успіх», «професійний успіх», система освіти, чинники професійного успіху та процес набуття людиною успіху. Аналізується розгляд поняття «успіх» в соціології та психології.

Ключові слова: успіх, професійний успіх, успішність, освіта, вища освіта, система освіти, чинник.

Актуальність дослідження успіху особистості обумовлюється особливостями соціальних, економічних, культурних процесів, характерних для суспільства. Сучасні соціально-економічні процеси та умови конкуренції вимагають від людини вміння пристосовуватися до нових реалій та досягати успіху як у професійній діяльності, так і в повсякденні. Здатність ставити перед собою реальні цілі, мобілізувати свої сили і можливості для їх досягнення та добиватися успіху стає неодмінною складовою життєдіяльності людини в сучасному соціумі.

Прагнучи досягти успіху в різних сферах життєдіяльності, людина обирає власні шляхи, засоби та пріоритети відповідно до соціально-психологічних та індивідуальних особливостей, крім цього в кожній людині свої уявлення про умови, завдяки яким можна досягти успіху.

У сучасному світі освіта стає визначним чинником для формування інтелектуального потенціалу людини, основним засобом передачі культурного й наукового досвіду людства. Важливим чинником у досягненні успіху, зокрема професійного, сьогодні є вища освіта, яка відіграє чи не найважливішу роль у побудові професійного успіху індивіда.

Дослідження проблеми успіху представлено у роботах таких вчених, як К. Мангейм, О.Ю. Согомонов, Дж. Макклелланд, О.Г. Романовський, Є.І. Головаха, І.В. Городняк.

Можна з певною долею впевненості говорити про формування ідеології успішності в сучасному суспільстві та утвердження в суспільній свідомості доктрини успіху. Орієнтація на досягнення успіху в різних сферах життя, бажання відповідати суспільним стандартам успішності, демонстрація символів успішності стають чинниками, які визначають поведінку індивідів і значною мірою впливають на стан суспільства.

Не існує єдиного визначення поняття успіху. Для одних успіх – це можливість займати посаду керівника і координувати роботу підлеглих. Для інших – постійна робота, яка не передбачає високого рівня відповідальності, але при цьому приносить стабільний дохід. Є і такі індивіди, які віддають перевагу дружнім відносинам в сім'ї, для інших успіх полягає просто в можливості забезпечити собі гідне існування [1, с. 283].

О. Ефремова під успіхом розуміє позитивний результат діяльності суб'єкта щодо досягнення значущих для неї цілей, що відбиває соціальні орієнтири суспільства, є формою самореалізації суб'єкта, такою, що забезпечує її саморозвиток, та передбачає оцінку з боку суспільства у формі схвалення [2, с. 11].

За Д. Рісменом успіх досягається індивідом за допомогою поведінки, яка відповідає уявленням про нього інших (кола спілкування, референтної групи) [3, с. 292].

У залежності від сфери досягнення успіху виділяють професійний успіх – процес і результат досягнення індивідом поставлених цілей, соціального положення, високих результатів у професійній діяльності.

Докладніше розглядаючи професійний успіх, можна визначити його за наступними умовами:

Зовнішні умови, в яких перебігає професійна діяльність, зокрема суспільно-політичні відносини, характер поглядів суспільства на цінність людини, на її місце в процесі суспільного виробництва і, безумовно, умови та організація професійної діяльності, включаючи й підготовку спеціаліста;

Внутрішні умови, які визначають психологічні властивості та схильності особистості до професійної діяльності [4, с. 172-174].

Професійний успіх – процес і результат досягнення поставлених цілей, соціального положення, у процесі професійної діяльності.

Успішність професійної діяльності безпосередньо пов'язана з ефективністю і кінцевими результатами діяльності і виражається в задоволеності суб'єкта своєю працею, та є умовою професійної самореалізації. Професійна успішність розуміється тут як критерій задоволеності особистості професійною самореалізацією на основі результативності особистісних і професійних досягнень на шляху до професіоналізму і їх визнання в професійно-значущому для суб'єкта середовищі [5, с.36].

Поняття успіху є надзвичайно багатограним і широким, що зумовлює наявність різних наукових поглядів на трактування цього явища.

У психологічному трактуванні успіх – це переживання стану радості, задоволеності від того, що результат, до якого особистість прагнула у своїй діяльності, або співпав з її сподіваннями, очікуваннями, рівнем домагань, або перевершила їх. На базі цього стану можуть сформуватися стійкі почуття задоволеності, формуються нові, більш сильні мотиви діяльності, змінюється рівень самооцінки, самоповаги. У

цьому випадку успіх робиться стійким, постійним та може початися нова ланцюгова реакція, що вивільнює великі, приховані до певного часу можливості особистості [6, с.28].

У соціології успіх та успішність можна розглядати як складову ефективного іміджу. Імідж являється у психіці чимось таким, що нагадує «вбудований соціальний компас», що вказує на необхідність центрального образу бажаного соціального успіху. Основний акцент тут зроблений на формуванні образу соціального успіху як важливого орієнтира у великій кількості випадків свідомого цілепокладання.

Специфікою предметного поля соціології в дослідженні успіху є зосередження на аналізі існуючих в суспільстві уявлень про успіх та успішних людей, ціннісних орієнтацій, символів та ідеалів, пов'язаних з успіхом, критеріїв та чинників досягнення успіху, факторів, що впливають на формування успішності людини, стратегій та практик успішної діяльності соціальних агентів [7, с. 92].

Для досягнення успіху людині необхідно постійно розкривати свої внутрішні здібності й резерви, що існують в процесі її розвитку і саморозвитку. Це здійснюється шляхом формування внутрішнього світу на основі неповторно-унікального досвіду. Цей процес потребує від індивіда продуктивної активності, що виражається в постійному корегуванні своїх дій, поведінки, вчинків. Усе це, у свою чергу, викликає необхідність самосвідомості й самооцінки, самоконтролю й відповідальності. Самосвідомість і є тим стрижнем особистості, навколо якого формуються дії і вчинки людини, її думки й почуття.

Успішність – це внутрішній стан особи, до якого людина приходить поступово, за допомогою регулярної концентрації своїх ключових бажань, активних зусиль (дій) по їх втіленню з метою досягнення рівноваги і гармонії. Гармонійний стан

визначається людиною за певних умов: гарне здоров'я і самопочуття, позитивне мислення, душевний комфорт, матеріально-фінансовий добробут, доладні відносини з близькими людьми, професійною та творчою самореалізацією тощо.

Успіх і невдача притаманні всім взаємодіям особистості з середовищем, що не мають жодного стосунку до досягнення мети. Згідно з цим, на думку вченого Мак-Клелланда, мотивації досягнення є дві тенденції: досягнення та уникнення, «сподівання на успіх» і «боязнь невдачі» [8, с.90].

Переважання тієї чи іншої мотиваційної тенденції (мотиву прагнення до успіху або мотиву уникнення невдачі) завжди зумовлене вибором ступеня складності задачі.

Професійна мотивація як властивість особистості є системою цілей, потреб, що спонукають індивіда до активного засвоєння знань, оволодіння вміннями і навичками, свідомого ставлення до професії [9, с. 112].

Успішність в професійній діяльності залежить від розвитку професійно-важливих якостей, вмінь, знань, їх використання в практичній діяльності. Поведінка успішної особистості включає в себе базову активність, і те, на що спрямована ця активність, її форми, характеристики [10, с. 95].

Освіта – один із основних соціальних інститутів суспільства, завданням якого є дослідження соціальних чинників освоєння знань та аналіз успішності функціонування соціальних організацій, що забезпечують соціалізацію особистості (шкіл, середніх навчальних закладів, вузів тощо)[11].

Освіта в сучасному світі відіграє надзвичайну роль, оскільки на сьогодні різко зросла значущість знань, доступ до них, володіння інформацією. Тому освіта виступає потужним прискорювачем ділової кар'єри. Вибір престижної високоякісної освіти, підготовка до пріоритетних для

суспільства професій та фаху істотно підвищує шанси на успіх [12, с.117].

Вища освіта - рівень знань, що набуваються у вищих навчальних закладах (ВНЗ, вузах, вишах) на базі повної загальної середньої освіти, необхідний фахівцям вищої кваліфікації в різних галузях народного господарства, науки і культури. Вища освіта, яка здобувається у вищому навчальному закладі в результаті послідовного, системного та цілеспрямованого процесу засвоєння змісту навчання, ґрунтується на повній загальній середній освіті й завершується здобуттям певної кваліфікації за підсумками державної атестації [13].

Наявність вищої освіти є одним із чинників успішної професійної кар'єри.

Система освіти – соціальний інститут, який специфічними методами реалізує процес соціалізації людей, передусім підростаючого покоління (підготовку і залучення до життя суспільства через навчання і виховання).

Успіх людини зазвичай залежить від багатьох чинників, різних за походженням, складністю, ступенем і спрямованістю впливу на цей процес. Чинники успіху не є постійно заданими, незмінними. Розглядаючи можливість досягнення успіху в різних сферах життєдіяльності, слід розглядати успіх людини у професійній діяльності.

За тлумачним словником, чинник – умова, рушійна сила, причина будь-якого процесу, що визначає його характер.

Чинники, що сприяють досягненню успіху умовно можна поділити на дві групи: особистісні та соціальні. Особистісні чинники - це все те, що залежить від людини, її можливостей, бажань, здібностей тощо. До них можна віднести такі чинники, як: вік, стать, особисті якості людини, ціннісні орієнтації, рівень домагань, досвід та рівень освіти. Важливість особистісних чинників визначається тим, що важливу роль має людина та її

можливості у процесі управління власним життям та досягненні успіху. Окрім особистісних чинників на досягнення успіху впливають і соціетальні, до яких належать об'єктивні чинники такі як: соціально-політичні, соціально-економічні, соціально-правові, соціокультурні, діяльність інститутів освіти та просвіти населення [4, с.117].

Існує тісний взаємозв'язок між освітою, отриманими знаннями, та досвідом при досягненні успіху.

Вплив освіти можна вивчати на макро- й мікрорівні. На макрорівні освіта вибудовує фундамент, опору, створює потенціал розвитку всього суспільства.

На мікрорівні освіта формує успішну стратегію життєдіяльності особистості. У процесі досягнення цілей члени суспільства можуть використовувати знання, навички, уміння для реалізації своїх планів і прагнень. І чим якіснішою буде освіта, тим даний процес реалізовуватиметься ефективніше. Отже, можна зробити висновок про те, що у глобалізованому світі освіта стає визначальним чинником формування інтелектуального потенціалу людини, основним засобом передачі культурного й наукового досвіду людства. Важливе значення сьогодні відіграють і знання, адже вони відображають рівень освіти людини, орієнтують та спрямовуючи її на певну діяльність, притаманну лише їй.

Загалом, освіта, як соціальний інститут поширює панівну в суспільстві ідеологію, відображає в своїй структурі й функціонуванні суспільні відносини і є одним з важливих засобів забезпечення спадкоємності поколінь, соціальної безперервності, культурних надбань.

Таким чином, вища освіта в сучасному світі відіграє надзвичайну роль, оскільки на сьогодні різко зросла значущість знань, доступ до них, володіння інформацією. Тому освіта виступає потужним прискорювачем ділової кар'єри. Вибір

престижної високоякісної вищої освіти, підготовка до пріоритетних для суспільства професій та фаху істотно підвищує шанси на успіх.

Джерела:

1. Виноградський М. Д. Управління персоналом: навч. посібник для вищ. навч. закл. / М. Д. Виноградський // Центр учбової літератури. – К., 2009. – 500 с.
2. Ефремова О. И. Успех как социокультурный феномен: Автореф. дис. ... канд. филос. наук. / О. И. Ефремова. – Ростов-на-Дону, 1993. – 17 с.
3. Городняк І. В. Вивчення успіху крізь призму досвіду індивіда / І. В. Городняк // Вісник Одеського національного університету. – 2008. – Т. 13. – Вип. 5. – С. 290–294.
4. Городняк, І. В. Соціологія освіти : навч. посібник/ І. В.Городняк // Новий Світ-2000. – Львів, 2011. – 265 с.
5. Тропотяга П.А. Психологические детерминанты профессиональной успешности будущего специалиста: Дис. канд. психол. наук: 19.00.03 / П.А. Тропотяга. - Иркутск, 2009. – 205 с.
6. Белкин А.С. Ситуация успеха: книга для учителя / А.С. Белкин // УГЛУ. – Екатеринбург, 1997. – 186 с.
7. Ярема А. І. Феномен успіху в соціологічному вимірі/ А. І. Ярема // Вісник Львівського університету: Сер.:соціологічна . – 2010. – Вип. 4. – С. 92-99.
8. Бороздина, Л. В. Исследование уровня притязаний: учебное пособие/ Л.В. Бороздина// Рос. акад. наук, Ин-т психологи. – М., 1993. – 140 с.
9. Пінська, О. Професійна мотивація як засіб підвищення ефективності навчальної діяльності студентів / О. Пінська // Проблеми трудової і професійної підготовки. – 2009. – Випуск 14. – С. 111-115.
10. Турчинов А. И. Профессионализация и кадровая политика: проблемы развития теории и практики/ А. И. Турчинов// Моск. психолого-соц. ин-т ; Флинта. – М., 1998. — С. 95-96.
11. Закон України Про освіту / Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР). – К., 1991 – №34. – Ст. 451 // Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1060-12-> [Дата останнього звертання – 12.04.2015 р.]
12. Міельчарек А. Поняття кар'єри та професійного успіху в системі соціологічних категорій/ А. Міельчарек // Наукові праці МАУП. Сер. : Економічні науки. Психологічні науки. – 2013. – Вип. 2. – С. 117-122.
13. Закон України про вищу освіту // Електронний ресурс. – Режим доступу: http://www.mon.gov.ua/laws/ZU_2984.doc - [Дата останнього звертання – 12. 04. 2015 р.]

Стаття надійшла 21 квітня 2015 р.

Руденко Лариса.
Упровадження курсу з основ психології
спілкування у підготовку фахівців сфери
обслуговування

У низці документів, схвалених і затверджених колегією Міністерства освіти і науки та президії Національної академії педагогічних наук України, постановою Кабінету Міністрів України, освіта розглядається як стратегічний ресурс поліпшення добробуту людей, забезпечення національних інтересів, зміцнення авторитету й конкурентоспроможності української держави на міжнародній арені. Серед умов забезпечення сучасного рівня освіти одне з провідних місць займають соціально-педагогічний патронаж і соціально-психологічне забезпечення навчально-виховного процесу, актуалізується проблема педагогічно доцільної і неконфліктної адаптації особистості молодшої людини до суспільних змін, її підготовка до самостійного життя в суспільстві.

Допомогти молодій людині зорієнтуватися у складній ситуації реалій покликана психологічна служба в системі професійно-технічної освіти, основна мета діяльності якої полягає не тільки в соціально-психологічному забезпеченні процесу реформування професійно-технічної освіти на всіх її рівнях, підвищення ефективності навчально-виховної діяльності, а й у професійному сприянні саморозвиткові особистості учня.

Реалізація цієї мети передбачає виконання низки завдань, визначених Стратегією розвитку психологічної служби в системі професійно-технічної освіти України, серед яких: забезпечення якісного психологічного супроводу процесу навчання, зокрема, здійснення діагностики готовності учнів до навчання у ПТНЗ та проведення психолого-педагогічної корекції тих учнів, які виявилися не готовими або відстають у навчанні; науково-методичне і практичне забезпечення

корекційно-розвивальної та реабілітаційної роботи, яке передбачає діагностику особистісного розвитку, ціннісних орієнтацій та соціального статусу учнів, розробка і впровадження новітніх методик, методів і технологій роботи практичних психологів і соціальних педагогів у системі професійно-технічної освіти [2, с. 5].

Основу учнівського контингенту в професійно-технічних навчальних закладах складають особи старшого шкільного віку. Головним змістом підліткового віку є перехід від дитинства до дорослості, а провідним видом діяльності стає спілкування і взаємодія з оточуючими.

Категорія спілкування виокремила в самостійний об'єкт психологічних досліджень приблизно чверть століття тому і нині є однією з базових категорій у психології. Питання про роль спілкування у психічному розвитку людини, вплив групи на її членів одним із перших розглядав В. Бехтерев; у теорії вищих психічних функцій Л. Виготського спілкування посідає центральне місце як фактор психічного розвитку людини. Далі цю проблему розвинули відомі учені Б. Ананьєв, який трактував спілкування як форму життєдіяльності й умову соціальної детермінації розвитку особистості, О. Леонт'єв, С. Рубінштейн. Як необхідну умову людського буття, яка не лише уможливлює, а й сприяє повноцінному формуванню як окремих психічних функцій, процесів і властивостей людини, так і особистості в цілому визначає спілкування Н. Жигайло.

В. Рибалка, спираючись на результати багаторічного обстеження американськими психологами різних психічних якостей декількох тисяч людей із дитячого до дорослого віку, називає здатність до спілкування найважливішою соціальною і професійною здатністю. Учений пропонує розглядати комунікативні якості особистості як умову спільної трудової діяльності у контексті діяльнісного виміру структури

особистості. Причому спілкування як підструктура знаходиться на її вершині та включає такі компоненти:

- потреба і мотиви спілкування;
- власне обмін інформацією (комунікація) у монологічній, діалогічній чи полілогічній формі, за допомогою вербальної, образної, жестової систем, при використанні рідної, іноземної чи професійної мов;
- взаєморозуміння партнерів спілкування (перцепція) з його механізмами рефлексії, ідентифікації тощо;
- взаємодії (інтерації) між сторонами спілкування на основі рольового очікування, почуття такту тощо;
- емоційно-почуттєвий супровід міжособистісного спілкування на основі симпатії, антипатії та емпатії [3, с. 45].

Урахування цих положень набуває особливої нагальності у контексті професійної підготовки фахівців з професій, що належать до типу «людина – людина». Вважаємо, що у навчальні плани ПТНЗ цього напрямку підготовки варто обов'язково включити до циклу професійно орієнтованих дисциплін курси «Основи психології», «Психологія особистості», «Психологія людських взаємин», «Психологія спілкування», «Психологія ділового спілкування» тощо.

З цією метою наукові співробітники відділу практичної психології Львівського науково-практичного центру Інституту професійно-технічної освіти НАПН України розробили програму курсу «Основи психології професійного спілкування» [5] та навчально-методичні посібники, що відображають його зміст як професійно орієнтованої дисципліни для майбутніх працівників сфери обслуговування [1;4, а також містять науково-методичні засади його викладання.

Мета курсу полягає у вивченні основ психології професійного спілкування, розвитку особистісних і ділових якостей через оволодіння комунікативною компетентністю,

формуванні умінь конструктивного спілкування на всіх етапах процесу обслуговування, виробленні навичок професійного ведення діалогу за допомогою вербальних і невербальних засобів спілкування та забезпеченні практичного оволодіння навичками професійного спілкування.

Згідно з названою програмою формування професійної компетентності передбачає: розвиток міжособистісних стосунків у професійній сфері; освоєння технологій конструктивного діалогу; уміння говорити і слухати, встановлювати зворотний зв'язок у процесі спілкування, прилаштовуватися до партнера з допомогою невербальної комунікації; вироблення навичок одночасного включення у декілька справ, швидкої реакції, адаптації й уміння переключатися.

Родзинкою означеного курсу є його практична спрямованість на формування навичок професійного спілкування, що пропонується здійснювати у формі тренінгу «Якісне обслуговування клієнта». Тренінгові завдання максимально наближені до ситуацій, які можуть виникати під час роботи фахівців у закладах сфери послуг. Структура тренінгу містить два блоки, присвячені культурі обслуговування як такій та етапам надання послуги (встановлення контакту з клієнтом, з'ясування його потреб, надання послуги й закінчення контакту).

Основне дидактичне завдання тренінгу, на нашу думку, концептуально співвідноситься з ідеєю контекстного навчання, оскільки створює відповідне навчальне середовище й моделює навчальні ситуації, які дозволяють дослідити й відчути взаємозв'язок функціональних аспектів майбутньої діяльності, а не тільки засвоїти алгоритм виконання певних трудових операцій.

Зауважимо, що у професійній підготовці фахівців сфери обслуговування необхідно зосередити увагу саме на соціальному рівні спілкування, оскільки їх майбутня діяльність пов'язана з необхідністю швидкої адаптації до виникають ситуації, постійним оновленням контактів із численними клієнтами закладів сфери послуг, налаштуванням нових стосунків для тривалої взаємодії. Метою такої взаємодії є задоволення потреби у спільній діяльності. Спілкування тут виступає як міжособистісна взаємодія, тобто сукупність зв'язків і взаємовпливів, що виникають у процесі спільної діяльності працівника сфери послуг і клієнта. Така діяльність протікає в умовах соціального контролю на основі соціальних норм і прийнятих у суспільстві зразків поведінки, чим регламентуються взаємодії та взаємовідносини людей, які спільно діють.

У комунікативній діяльності людини відображаються: її потреби у спілкуванні; необхідність досягнення спільно значущого змісту комунікативної взаємодії; забезпечення комфортної атмосфери спілкування; використання адекватних комунікативній ситуації засобів і форм спілкування. Це суттєво допомагає фахівцеві самореалізуватися у професійній діяльності, тому що враховуються професійні вимоги і завдання, його ціннісні орієнтації, спрямованість на спільну діяльність і розкриття у ній свого потенціалу.

Зростання ролі комунікативної компетентності працівників сфери обслуговування зумовлене зокрема: інтеграцією України в Європейську спільноту, що вимагає здатності випускників навчальних закладів до мобілізації знань, умінь і досвіду діяльності у конкретній соціально-професійній ситуації; переміщенням життєвого інтересу значної частини громадян зі сфери професійної реалізації в сферу міжособистісного спілкування, розв'язання своїх особистісних проблем;

посиленням ролі міжособистісного спілкування у ділових стосунках; мінімізацією безпосереднього спілкування колег, спричиненою розвитком віртуальних форм взаємодії; потребою пошуку нових форм спілкування з клієнтами і споживачами внаслідок розвитку сектору послуг.

Зважаючи на це і враховуючи специфіку роботи фахівців сфери обслуговування, опанування ними психологічних основ професійного спілкування у процесі навчання в ПТНЗ сприятиме розвитку професійної майстерності, забезпеченню соціально прийняттого рівня міжособистісних стосунків, підвищенню ефективності фахової діяльності та загалом удосконаленню вітчизняної сфери послуг і наближенню її до європейських стандартів.

Джерела:

1. Дегтярьова Г. С. Теоретичні та методичні основи розвитку комунікативної компетентності майбутніх фахівців сфери обслуговування : навчально-методичний посібник / Г. С. Дегтярьова, Л. А. Руденко. — Київ : Педагогічна думка, 2010. — 192 с.
2. Про затвердження «Стратегії розвитку психологічної служби системи освіти України» / Наказ Міністерства освіти і науки України № 734 від 17.09.2004 р.
3. Рибалка В. В. Психологія праці особистості: навч.-метод. пос. / В. В. Рибалка. — К. — Кременчук : ПП Щербатих. 2006. — 76 с.
4. Руденко Л. А. Основи психології професійного спілкування (для ПТНЗ сфери обслуговування) : навч.-методич. посіб. / Л. А. Руденко, І. М. Матійків. — Львів : ЛНМЦ, 2008. — 120 с.
5. Руденко Л. А. Програма курсу «Основи психології професійного спілкування» для ПТНЗ сфери обслуговування / Л. А. Руденко, Г. С. Дегтярьова, І. М. Матійків // Програми курсів «Основи психології професійного спілкування», «Етика і психологія сімейного життя» для професійно-навчальних закладів. — Львів, 2007. — С. 3—11.

Стаття надійшла 19 квітня 2015 р.

Сергеев М.
Українська національна ідея: історія
становлення і проблема сучасного
функціонування

У статті зроблено спробу аналізу української національної ідеї у контексті сучасності.

Ключові слова: українська національна ідея, джерела формування, історичний розвиток.

In this article we tried to analyze the Ukrainian national idea in the context of modernity.

Keywords: Ukrainian national idea, the source of creation, historical development.

Події кінця 2013-2014 років в Україні виявили світоглядну однобічність політичної еліти країни та показали її неспроможність відповісти на виклик часу. Українська філософська думка, перш за все провладна, показала свою інтелектуальну обмеженість у справі розробити стратегію оптимального економічного та соціального розвитку, яка б сприймалася як загальнонаціональна.

Щоб знайти адекватну відповідь на запитання чому так сталося, необхідно прослідкувати логіку тих теоретичних дискусій, які вирували у суспільно-політичній думці у країні в процесі її становлення. Краще за все це проявилось у формуванні концепції історії української держави, українського етносу, та у змісті національної української ідеї.

Теоретико-методологічною основою презентації та аналізу вказаної логічної конструкції, на нашу думку, могла би бути концепція поєднання логічного та історичного підходів: Україна одержала свою незалежність у наслідок занепаду СРСР (Біловезька угода); після знищення СРСР, та утворення ЄС, залежними від США стали країни пострадянського минулого: Польща, Болгарія, Угорщина, Румунія, держави Балтії; всі вони продовжили свій розвиток у зоні (доларового обігу), та у напрямку євроінтеграції. Під впливом Росії, в полі рублевого

обігу (на її Заході), залишилася тільки Пруссія, Білорусь, Придністров'я, та відвойований Крим; завданням Росії стало приєднання України до економічного євразійського простору, боротьба за утвердження і поширення якого не закінчилася і триватиме далі.

Важливим методологічним положенням у нашому дослідженні є константа того, що у формуванні змісту національної ідеї Україні потрібна не поляризація думок (на кшталт Україна – це Європа, а Росія – історичний ворог України), а компаративна практика.

Ось чому справа закріплення і розвитку інтересів України повинна складатися не з того, що Україна хоче політично (ми маємо на увазі її однобічну зорієнтованість на Захід чи Схід), а з того, що вона може економічно, як і наскільки вона враховує соціально-політичну, етнічну та економічну ситуацію у країні, а також зважає на роль та значення у перспективах її розвитку інших країн, і не тільки США та ЄС, але й Росії.

Україна намагається реалізувати застарілу і не відповідну часу ідею суцільної незалежності, (у першу чергу від Росії), яка активно поширювалася в Європі під час Першої світової війни та закріпилася згодом у свідомості патріотично налаштованого українства. Як влучно помітила О.Забужко, «...уся українська філософська, історична, соціологічна думка минулого і нашого століть (включаючи діаспору) пронизана сакральною ідеєю націоналізму» [2, с. 415]. Зміну ідеологічних програм розвитку відобразив і новий склад її носіїв, який радикально змінився і з представників широких верств населення на початку суспільного розвою увібрав у себе тільки вузьке коло односторонніх. Розв'язання вказаного протистояння актуалізує необхідність детального аналізу змісту поняття «українська національна ідея».

Розгляньмо цю тезу. Розроблена українською філософською думкою (від часів Г.Сковороди, Т.Шевченка, Л.Українки, П.Юркевича, І.Франка, Д.Донцова, В.Липинського, М.Міхновського та сучасних представників української науки) національна українська ідея формувалася значною мірою під впливом російської соціал-демократії (переважно як антиімперська, антидержавна) в умовах утиску з боку поневолювачів, ось чому вона складалася ще як ідея проєвропейська – націоналістична. Ця ідея відображала протистояння не тільки між російським імперіалізмом і українським народом в Україні: Заходом і Сходом країни, а й історичне протистояння між Росією і Європою у цілому. О.Забужко пише, що українська національна ідея не спромоглася вбезпечити суверенітет власній державі і стала *ultima thul* – крайньою межею, до якої весь час асимптоматично збігає будь-яка її масштабніша рефлексія [1, с. 12]. Значний внесок у розробку сучасної національної української ідеї зробили І.Бичко, Ю.Бойко, В.Горський, І.Дзюба, І.Кресіна, М.Лук, В.Лисовий, О.Шморгун та інші українські філософи (відтворюючи переважно її антиросійський контекст).

Розгляньмо спочатку що таке ідея у її загально-філософському розумінні. Це поняття було одне з найважливіших у філософії з античних часів, що знайшло свій прояв у філософії Сократа, Платона, Т.Аквінського, Гердера, Канта, Гегеля тощо.

Ідея є вищою формою духовно-пізнавальної діяльності людини, яка відображає найголовніші закономірності функціонування суспільства, що містять у собі спрямованість на його перетворення. Дуже добре зрозуміти це надає етимологія поняття «ідея» в українській мові, яке інтерпретується як відповідь на запитання «де я», або як розповідь про те «що я думаю» і «як я дію». Ідеї можуть бути як конструктивні –

створюючи, так і деструктивні – руйнівні. За образним висловлюванням Карла Поппера, справжніми діючими суб'єктами історії є «...або Великі нації і їх лідери, або Великі класи і Великі ідеї» [7, с. 38]. У цьому контексті, ідея поєднує у собі як об'єктивне, так і суб'єктивне знання про дійсність. Справедливо, продовжуючи думку К.Поппера, те ж саме констатує і Роджер Скратон, «...щоб стати частиною історії філософії, ідея мусить мати неперехідне філософське значення, здатне пробудити дослідницький дух у сучасній людині й подати себе як таке, що потребує доведення і є водночас сутнє. Щоб належати до історії ідей, ідея мусить лише справляти історичний вплив на людські справи. Історія філософії має зважати також і на ідею у зв'язку з аргументацією на її підтримку» [8, с. 18]. На нашу думку, українська філософська думка занадто довго була у полоні європейських (та російських більшовицьких) ідеологічних штампів, які не спромоглися подолати дотепер. Вона виходить з пріоритету загальнолюдських цінностей, нехтуючи національними реаліями сьогодення. Мовляв, Європа досягла успіху у способі більш високої організації життя ніж в Україні, тому й треба рушати до неї, проте апологети вказаної концепти забули, що успіхи Європи у тому, що вона історично була більш розвинена ніж Україна і творчо поєднала економічні досягнення капіталізму з ідеєю соціальної справедливості, яку відстоювали не тільки європейські, але й російські і радянські соціалісти зокрема. Ось чому, на нашу думку, Україна повинна злучити свій власний досвід розвитку із кращими досягненнями світової філософсько-історичної думки, світового соціального процесу, у тому числі й європейського.

З метою подальшого визначення змісту дефініцій ідеї, доцільно навести лєнінське висловлювання стосовно ідеї, яке він залишив, конспектуючи у своїх «Філософських зошитах»

спільну працю К.Маркса і Ф.Енгельса «Святе сімейство»: «... ідеї самі по собі нічого не можуть здійснити... окрім спростування власне ідей... для їх реалізації потрібні люди, які повинні застосувати практичну силу» [5, с. 27]. У вказаному висловлюванні складовою поняття ідея є те, що ідея має смисл тільки тоді, коли вона має можливість реалізуватися в дійсності, тобто пов'язана із практичною здатністю (політичною потугою народу країни) у поєднанні із можливістю до її провадження. При цьому ми розуміємо обмеженість і марксистського трактування національної ідеї, помічену ще Т.Масариком у його полеміці з К.Марксом [6, с. 390-415]. Однак, найбільш дієвим є саме це марксистське положення, яке залишилося у свідомості значної частини дослідників та суб'єктів історичного процесу, а також і у свідомості значної частини громадян в Україні, які усвідомлюють себе радше «гомосовєтікус», ніж представником європейської нації. Ось чому будь-які радикальні (ура-патріотичні) ідеї з боку політичної еліти українського етносу є для України неприйнятними.

Ідея – це не тільки спосіб пізнання і перетворення дійсності, це також і зовнішній вигляд, вид, тип, рід, якість, образ та форма самоорганізації свідомості. Те, про що ми думаємо, складає зміст. А те, у який спосіб це робимо – форму ідеї. На це теж звернув увагу І.Кант «...першим об'єктом такої ідеї є я сам, – писав Кант, – друга регулятивна ідея часто спекулятивного розуму є поняття миру взагалі... третя ідея чистого розуму містить у собі тільки відносне передбачення про сутність, яка є складовою єдиної причини всіх космологічних рядів, є поняття розуму про Бога...» [3, с. 514-516]. Тобто мати ідею чи сформулювати її не достатньо, необхідно щоб ця ідея усвідомлювалася як універсальна та всеохоплююча ідея найбільш свідомої політичної та філософської меншості, а для

решти громадян суспільства яка б сприймалася як загальнонаціональна, тобто як ідея більшості.

Один з сучасних дослідників поняття ідеї британець Ентоні Сміт у книзі «Національна ідентичність» додав, що крім абстрактно-теоретичного розуміння, кожна ідея включає в себе властиві окремій людині риси: етнічні, ментальні, релігійні, які розвиваються у певних географічних умовах. Також важливо з'ясувати чим національна ідея відрізняється від ідеї етнічної, а також на якому етапі історичного розвитку ідея етнічна перетворюється в ідею національну і як це відбувається, яка роль у цьому процесі належить державі та провідній еліті країни з її соціальним станом та світоглядними переконаннями. Відповідаючи на це запитання, Ентоні Сміт писав, що перші нації формувалися на основі етнічних ядер (сім'я, рід, плем'я) доновітньої доби. Іншими словами, етнічна модель соціологічно плідна: «... навіть там, де майбутня нація не може похвалитися жодними етнічними попередниками, що мали б якусь вагу, і де етнічні зв'язки неясні або й вигадані, потреба викувати, байдуже, з яких приступних культурних елементів, зв'язну міфологію й символізм культурно-історичної спільноти всюди стає найголовнішою умовою національного виживання та єдності. Без етнічного родоводу майбутня нація розпадеться» [9, с. 51]. Зважаючи на це, можемо констатувати, що українське суспільство ще не має спільної для усієї країни міфологеми свого минулого, яка б сприймалася громадянами країни як національна, що формує його. Підсумовуючи вищесказане, можна констатувати, що національна ідея (на відміну від ідеї етнічної) виникає і є даниною тільки політично незалежних націй як сукупності людей, що мають власну назву, спільну історичну територію, міфи та історичну пам'ять, масову громадську культуру і однакові для усіх членів спільноти юридичні права та обов'язки.

Застосовуючи це положення до сучасного стану українського суспільства, можна стверджувати, що українська національна ідея була масово привнесена в українське суспільство у новітню добу тільки після подій 1905 року в Росії, поширювалася і розвивалася у ньому як національна українська ідея з січня 1918 року. На той час «своя» національна ідея (ідея самостійництва) як і революція в Україні ще не визріла, отже процес її розвитку неминуче інтернаціоналізувався – «українську карту» стали розігрувати більш могутні світові сили [4, с. 205]. У цьому контексті для України вибір робився між залежністю від Москви і від буржуазних урядів країн Заходу. Подібна ситуація утворилася й у 1991 році, повторюється вона з деякими змінами і сьогодні.

Перед Україною відкривається можливість вибору між трьома моделями суспільно-політичного розвитку. Перша – передбачає високий рівень інтеграції в російську економіку, перш за все спрямованих на російський ринок виробництв. Цей шлях викликатиме невдоволення європейськи орієнтованих симпатиків в Україні, передбачає її повільне, залежне від ринку Митного Союзу, зростання. Друга модель передбачає зорієнтованість української економіки на захід, приведе до закриття неконкурентних виробництв, збільшення рівня безробіття, зниження соціального захисту населення, відтоку робочої сили на захід, відкриє перспективу європейського співробітництва, викликатиме мінімальний рівень економічної свободи в умовах соціальної справедливості, що інтерпретується як наявність існування системи зрівняльного розподілу. Третя модель – модель соціально-демократичного компаративного розвитку з використанням дешевих енергоносіїв з Росії і сучасних – західних енергозберігаючих технологій, що призведе до економічної свободи української економіки.

Сьогодні завданням України буде повстання української нації, перетворення етнічної спільності на свідому і єдину для всього українського суспільства спільність політичну. Вирішення цих завдань як і раніше значною мірою залежатиме від рівня політичної, економічної та психологічної свободи, яка буде завойована українським народом. В оцінці цієї свободи не можна ставати на позиції тієї чи іншої політичної партії, етносу чи регіону, треба дивитися на Україну як на єдину країну. Тоді діагноз хвороби українського (посттоталітарного) суспільства як пострадянського буде встановлено правильно, а це у свою чергу надасть можливість обрання і вірних шляхів його одужання.

Джерела:

1. Забужко О. Філософія української ідеї та європейський контекст / О. Забужко – К.: Наукова думка, 1992. – 144 с. 6
2. Канигін Ю.М. Шлях Аріїв / Ю.М. Канигін. – К.: Україна, 2002. – 445 с.
3. Кант И. Критика чистого разума / И. Кант. – М.: Эксмо, 2008. – 735 с.
4. Кремень В., Табачник Д., Ткаченко В. Україна: альтернативи поступу. Критика історичного досвіду / В. Кремень, Д. Табачник, В. Ткаченко. - К.: – ARC-UKRAINE. – 1996. – 778 с.
5. Ленин В.И. Философские тетради / В.И. Ленин. – М.: Политиздат. – 1979. – 751 с.
6. Масарик Т.Г. Философские и социологические основания марксизма: Этюды по социальному вопросу. – М. : Из-во Солдатенкова. – 1900. – 535 с.
7. Поппер К.Р. Открытое общество и его враги. Т. I.: Чары Платона / К.Р. Поппер; пер. с англ.; под ред. В.А. Садовского. – М.: Феникс, 1992. – 448 с.
8. Скратон Р. Коротка історія новітньої філософії. Від Декарта до Вітгенштайна / Р. Скратон. – Київ: «Основи». – 1998. – 331 с.
9. Сміт Е. Національна ідентичність / Е. Сміт. – К.: Основи, 1994. – 224 с.

Стаття надійшла 24 травня 2015 р.

Шиделко Анна. Профілактика статевої деморалізації неповнолітніх

Статева деморалізація неповнолітніх є одним із проявів соціальної девіації й дезадаптації, що виникає як наслідок соціально-економічних і культурно-освітніх передумов, так і під впливом психофізіологічних і біологічних чинників (передусім, акселерації), й пов'язана з надмірно раннім і глибоким зацікавленням проблемами міжстатевих стосунків, порнографією та комерційним сексом. Вагомими чинниками, що зумовлюють виникнення такого явища, є дисфункційність частини сучасних сімей, лібералізація поглядів на суспільну мораль і дошлюбні стосунки, широкий доступ до мережі Інтернет, перегляд молоддю кінофільмів і телепередач невідповідної спрямованості, неоднозначність підходів до проблеми формування статевої культури учнівської молоді тощо. Закономірними наслідками цього стали такі негативні тенденції, як ранній початок статевого життя школярів, проміскуїтет у середовищі молоді, зростання кількості випадків раннього материнства та штучного переривання підліткової вагітності, поширення венеричних захворювань, "помолодшання" проституції тощо. За таких умов актуальною проблемою сьогодення постає соціальна профілактика статевої деморалізації неповнолітніх.

Проблеми соціології та психології статевого розвитку і виховання підростаючого покоління досліджені у працях ряду вчених, як зарубіжних, так і вітчизняних.

Утім, вивчення стану наукових досліджень дає підстави констатувати, що не вирішеними залишаються аспекти соціальної профілактики статевої деморалізації неповнолітніх. Зокрема, у соціологічній літературі є обмаль даних стосовно поширеності, причин і статистики даного явища. Дефіцит

відповідних напрацювань та емпіричних даних спричинює відсутність науково обґрунтованих рекомендацій для проведення відповідної соціальної роботи. Тож існуючі прогалини у дослідженнях соціальної профілактики девіацій у сфері статевої поведінки неповнолітніх дозволяють констатувати наявність наукової проблеми, вирішення якої вбачається в аналізі інституційної детермінованості профілактики статевої деморалізації неповнолітніх.

Соціологічні дослідження свідчать про тісний взаємозв'язок між низьким рівнем загальної культури, зокрема, освіти сучасних підлітків і явищами статевої деморалізації, асоціальної поведінки, злочинності тощо. Паралельно із процесом деморалізації відбувається процес маргіналізації, який, зокрема, полягає, з одного боку, в ізоляції підлітків від впливу соціально значущих осіб і суспільних груп (що є носіями просоціальних, гуманних і духовно-моральних цінностей, ідей і моделей поведінки), а з іншого боку – зближення цих неповнолітніх із особами і групами, що мають асоціальні й антисуспільні ідеали, цілі та норми поведінки.

Оскільки проблема статевої деморалізації неповнолітніх має комплексний та інтердисциплінарний характер, то при її вивченні доцільно врахувати результати не лише соціологічних, а й біологічних, медичних, правових, культурологічних і психолого-педагогічних досліджень.

Ключовим поняттям нашого дослідження є деморалізація, одним із різновидів якої є деморалізація статева. З метою всебічного розгляду сутності означеного поняття розглянемо його дефініції.

У сучасному словнику іншомовних слів (2006 р.) пояснюється етимологічне походження слова “Деморалізація” – (від лат. “de...” – віддалення, припинення та “moralis” – моральний, франц. – demoralisation) і окреслюється його

значення так: 1) зневіра, занепад моралі, дисципліни; 2) занепад звичаїв, моральна деградація [1, с. 209].

На наш погляд, статева деморалізація неповнолітніх – це процес і результат деградації особистості, що стосується водночас сфери духовно-моральних і культурних цінностей, світогляду, емоційно-вольової сфери та поведінки і виявляється у різних (як докриміногенних, так і криміногенних) зразках соціальної поведінки і зрештою відповідного соціального статусу.

Зокрема, профілактика статевої деморалізації неповнолітніх – це система науково і методично обґрунтованих заходів соціально-педагогічного, психологічного, правового, медичного та іншого характеру, які спрямовані на виявлення, аналіз і мінімізацію факторів шкідливого впливу на фізичне, психічне (в тому числі сексуальне), моральне та духовне здоров'я неповнолітніх із метою запобігання та протидії формуванню у них аморальних поглядів і моделей поведінки, заснованих на безвідповідальному ставленні до життя і реалізації майбутніх соціальних ролей дружини-чоловіка та матері-батька, з одного боку, та виявленню, усвідомленню, зміцненню тих факторів, які відіграють охоронно-захисну, стримуючу функцію щодо потенціального процесу деградації особистості, з іншого.

Профілактика статевої деморалізації, бачиться перспективною та більш ефективною у вирішенні проблем запобігання статевої деморалізації, ніж перевиховання неповнолітніх, які вже стали на цей згубний шлях.

Об'єктом превентивної діяльності в нашому дослідженні є неповнолітні. Серед них групу ризику становлять ті, які погано вчаться, легковажно поводяться стосовно осіб протилежної статі, мають схильність до вживання психоактивних речовин,

входять до молодіжних неформальних груп асоціального спрямування тощо.

До суб'єктів соціально-профілактичної роботи належать особи (батьки, вчителі, класні керівники, медичні працівники, юристи, соціальні робітники, психологи освітніх закладів, тренери тощо) або інституції (з/о школи, ПТНЗ, шкірно-венерологічні диспансери, міліція, ДЦССМ, ЗМІ, недержавні організації, релігійні громади тощо), які організовують і практично реалізують профілактичну роботу.

Соціально-профілактичній діяльності щодо запобігання статевої деморалізації, зважаючи на її масштабність, мають бути притаманні наступні особливості: 1) системна структура, що будується за різними видами, функціями, типами, рівнями, напрямками, стратегіями, характером запобіжних заходів; 2) внутрішні взаємозв'язки та взаємозалежності; 3) наявність визначених об'єктів здійснення; 4) організаційні й юридичні засади; 5) методичне забезпечення. Щоб превентивна діяльність набула ефективного характеру потрібно також враховувати комплексність, логічність, систематичність, диференційованість, своєчасність використання засобів реалізації впливів задля позитивних змін.

У профілактичній роботі пріоритетного значення набувають заходи соціально-психологічного характеру, що мають добровільний (а не примусовий) характер, засновані на інтересі та формуванні мотивації до просоціальних моделей поведінки. Соціальна профілактика статевої деморалізації серед неповнолітніх повинна здійснюватись шляхом виявлення об'єкта профілактики (неповнолітніх), встановлення характеру чинників ризику (біологічний, психічний, суспільний) тобто вивчення особливостей їхньої психіки, способу життя, оточення та впливу на підлітка з боку відповідних суб'єктів, а також актуалізованого чи прихованого потенціалу особистості (її

сильних сторін, що проявляються, наприклад, у характері, здібностях, знаннях і вміннях у певній галузі, планах).

Соціально-профілактична діяльність покликана виконувати низку важливих функцій:

- діагностично-прогностичну, яка полягає в аналітичній роботі зі з'ясування причин і умов відхилень у поведінці дітей і молоді; в передбаченні тенденцій їхнього розвитку; у виявленні шляхів і способів превентивного втручання в соціальну ситуацію розвитку особистості;
- корекційно-реабілітаційну, яка ставить за мету узгодження виховного процесу з реальними умовами соціалізації дитини та пов'язана із втручанням у негативну ситуацію її розвиток на рівні знань, емоцій, поведінки, використання оптимальної коригувальної допомоги, перевиховання та подолання негативних проявів у поведінці;
- освітньо-консультативну, яка передбачає надання оптимальної освітньої, консультативної інформації; попередження і нейтралізацію надмірної інформації про види та форми негативних явищ;
- організаційно-методичну, яка ставить за мету опрацювання та реалізацію міжгалузевих науково-дослідних проектів із проблем профілактики девіантної поведінки; дослідження факторів розвитку схильності неповнолітніх до девіацій в поведінці та розробку заходів щодо її профілактики; відпрацювання соціально-педагогічних і психолого-педагогічних технологій на базі дошкільних, позашкільних закладів, з/о шкіл, ПТНЗ, дозвілєвих установ;
- інтегративно-просвітницьку, яка передбачає збір, обмін, аналіз, адаптацію, узагальнення та впровадження вітчизняного і зарубіжного досвіду профілактичної практики, а також його творче використання в національних умовах із метою перевиховання соціально дезадаптованих

осіб. Зауважимо, що завдяки профілактичній роботі та превентивному вихованню проходить значно ефективніше процес соціалізації й адаптації молоді до дорослого життя в соціумі.

Аналіз наукової літератури та досвід вивчення проблеми профілактичної діяльності показали, що всі запобіжні заходи поділяють на три види. На основі цього доцільно провести аналогічний поділ видів соціальної профілактики статевої деморалізації серед неповнолітніх на первинну, вторинну та третинну.

Далі розглянемо більш детально сутність окремих видів соціальної профілактики статевої деморалізації неповнолітніх.

Первинна профілактика статевої деморалізації неповнолітніх – це комплекс соціальних, освітньо-виховних, медико-психологічних заходів, які спрямовані на попередження, запобігання виникненню аморальної, статево-деструктивної поведінки в середовищі підлітків.

Завдання первинної профілактики: створити соціально-педагогічні умови щодо усунення або мінімізації впливу тих обставин і факторів, які провокують девіантну поведінку, формування просоціальних цінностей та вдосконалення тих моделей поведінки, життєвих умінь і навичок, які відіграють позитивну роль у процесі соціалізації підлітка.

Визначальними формами первинної профілактики є: робота в середовищі неповнолітніх за принципом “рівний-рівному”, розповсюдження соціальної реклами превентивного характеру, наскрізні (репрезентативні) опитування підростаючого покоління за місцем проживання, масові розважальні заходи як умова змістовного проведення дозвілля, а також нетрадиційні форми профілактичної діяльності у з/о закладі і т. і.

Основними методами первинної профілактики виступатимуть: інформування, консультування, бесіди, переконання, формування знань, умінь і навичок просоціальної відповідальної поведінки шляхом демонстрації тематичних відеофільмів, фільмів, реалізації профілактичних програм.

Вторинна профілактика статевої деморалізації здійснюється в середовищі неповнолітніх, які входять у так звану “групу ризику”. Це підлітки, які здебільшого походять із неблагополучних сімей, або виховуються у дитячих будинках чи інтернатах як природні чи соціальні сироти та проявляють соціальну дезадаптацію і схильність до девіантної, зокрема, аморальної поведінки. Такі неповнолітні, як правило, палять, вживають спиртні напої, експериментують із психотропними ліками, марихуаною чи іншими наркотиками, прогулюють заняття в школі, погано вчаться, проявляють грубість і зухвалість у ставленні до дорослих, входять у молодіжні групи ровесників (у тому числі субкультури асоціального спрямування), часто проводять час у барах, нічних клубах, дівчата, котрі втратили цнотливість.

До такого контингенту неповнолітніх із групи ризику соціальна профілактика буде полягати у роз’ясненні впливу шкідливих наслідків ризикованої поведінки на фізичний, психічний і духовний розвиток особистості, а також можливостей для альтернативного проведення дозвілля та просоціального розвитку особистості.

Вторинна соціальна профілактика статевої деморалізації передбачає своєчасне виявлення таких осіб, які належать до групи ризику і корекцію поведінки особистості підлітка, яка проявляє асоціальну поведінку, не дотримується прийнятих морально-правових та етичних норм.

До форм вторинної соціальної профілактики ми віднесемо: комплекс соціальних, освітньо-виховних, медико-психологічних

заходів, соціально-психологічних тренінгів із профілактики аморальної поведінки (продажа власного тіла, вживання алкоголю, наркотиків, тютюнопаління і т. п.), реалізацію профілактичних програм; до методів – індивідуальне консультування, тренінги, переконання, роз'яснення про небезпеки ведення аморального та переваги здорового способу життя тощо.

Суть діяльності третинної профілактики статевої деморалізації (реабілітації, корекції, ресоціалізації) передбачає формування в підлітків навичок відмови від пропозицій деструктивного характеру, а також систему організаційно-правових соціально-педагогічних і психологічних заходів, спрямованих на вилучення неповнолітніх зі сфери аморальної діяльності.

Третинна профілактика передбачає виявлення чинників і особливостей змін поведінки та свідомості молодшої особистості, які призвели до виникнення проблеми; а також усунення мотивів через перенавчання та перевиховання неповнолітніх, створення умов для позитивної зміни та підвищення їхнього соціального статусу, сприяння в реадaptaції до гідного життя в суспільстві. Третинна профілактика є, в основному, індивідуальною і передбачає довготривалу роботу та комплекс соціальних послуг.

Формами третинної профілактики виступатимуть: комплекс соціальних, освітньо-виховних і медико-психологічних заходів психологів, соціальних педагогів і ін., які спрямовані на інтегрування в суспільство тих підлітків, які вже стали на згубний шлях, із метою запобігання повторних аморальних випадків, водночас сприяючи відновленню особистого та соціального статусу молодшої особи і повернення її в родину, навчальний заклад, до суспільно-корисної діяльності; методами – індивідуальна робота (бесіди, консультування,

тренінги формування соціально значущих навичок, робота в групах психологічної підтримки для осіб із аналогічними проблемами і т. п.).

Таким чином, можна констатувати, що зважаючи на негативні тенденції, які спостерігаються нині в молодіжному середовищі, соціальна профілактика статевої деморалізації як галузь превентивної діяльності є вкрай необхідною. Соціальна профілактика статевої деморалізації неповнолітніх повинна провадитись як науково обґрунтована, гуманістично спрямована випереджувальна і диференційована соціально-психологічна діяльність, яка покликана, передусім, запобігати, а у випадках актуалізації проблеми – мінімізувати дію шкідливих факторів, забезпечувати зміну мотивації й обставин, що сприяють розповсюдженню цього явища та зміцнення факторів, що виконують захисну функцію. Така робота має на меті створити оптимальні умови просоціального розвитку особистості де б проявилися різні суспільно значущі види її активності, розкрився її внутрішній потенціал.

Джерела:

1. Деморалізація // Сучасний словник іншомовних слів : близько 20 тис. слів і словосполучень / [уклад. : О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк ; Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні, НАН України]. — К. : Довіра, 2006. — С. 209.
2. Костюк Г. С. Учебно-воспитательный процесс и психическое развитие личности / Григорий Силович Костюк ; [под ред. Л. Н. Прокопиенко ; сост. В. В. Андриевская, Г. А. Бал, А. Т. Губко, Е. В. Проскура]. — К. : Радянська школа, 1989. — 608 с.

Стаття надійшла 20 квітня 2015 р.

Довідка про авторів

1. **Білокін Ю.І.** – студентка 4 курсу кафедри соціології НУ «Львівська політехніка».
Капіталогенеруючий аспект споживання художньої літератури у сучасному українському суспільстві.
2. **Брик Галина Володимирівна** – в.о. доцента кафедри бухгалтерського обліку і аудиту Львівського національного аграрного університету, канд. екон. наук. Тел. 0971845284. E-mail: galkabruk@mail.ru
Кризовий стан підприємства: причини виникнення та шляхи подолання
3. **Ватаманюк Остап Зіновійович** – професор кафедри економічної теорії Львівського національного університету ім. Івана Франка, д-р економічних наук. Тел. 0973997555. E-mail: ostap.vatamaniuk@gmail.com
Забезпечення умов для розвитку продуктивного підприємництва – ключ до економічного успіху України
4. **Воробель А.І.** – Буковинський державний фінансово-економічний університет. Тел. 0508159868. E-mail: alionavorobel@mail.ru
Вдосконалення контролю виконання місцевих бюджетів у процесі формування ефективної системи розподілу бюджетних коштів
5. **Дегтярєва Ганна Семенівна** – провідний науковий співробітник відділу практичної психології Львівського науково-практичного центру ІПТО НАПН України, канд. філос. наук, старший науковий співробітник.
Взаємодія педагогів і психологів у навчально-виховному процесі в ПТНЗ
6. **Дзядик Галина Миколаївна** – студентка 4 курсу кафедри соціології НУ «Львівська політехніка».
Поєднання жінкою професійної діяльності та материнства
7. **Завалей Інна Віталіївна** – докторант Українського Вільного Університету, м. Мюнхен, ФРН. E-mail: zavaley@web.de
Проблеми та перспективи розвитку банківської системи України в умовах кризових явищ
8. **Заліско М.В.** – Буковинський державний фінансово-економічний університет. Тел. 0508159868. E-mail: alionavorobel@mail.ru
Вдосконалення контролю виконання місцевих бюджетів у процесі формування ефективної системи розподілу бюджетних коштів
9. **Захарчук Євген Володимирович** – науковий співробітник Західного наукового центру НАН України і МОН України (м. Львів).
Інноваційний розвиток України як аспект антикризового управління
10. **Захарчук Роксолана Євгенівна** – слухач Львівської обласної Малої академії наук.
Правові основи із захисту довкілля в Європейському Союзі
11. **Євтушенко Вікторія Анатоліївна** – доцент кафедри маркетингу та менеджменту зовнішньоекономічної діяльності Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна, канд. екон. наук. К.т.:0994436500. E-mail: evtushenko_va@ukr.net
Соціальна відповідальність особистості в системі антикризового менеджменту

12. **Косаревич Назар Богданович** – начальник відділу забезпечення моніторингу обласних програм та аналізу бюджету виконавчого апарату Івано-Франківської обласної ради, кандидат економічних наук. Тел. 0975808322. E-mail: knor2002@ukr.net
Роль бюджетного дефіциту у фінансовій системі держави
13. **Лебедєв Степан Сергійович** – викладач кафедри вищої математики й економіко-математичних методів Харківського національного економічного університету ім. С. Кузнеця. Тел. 093352-32-20. E-mail: lebedev.stepan@mail.ru.
Когнітивне моделювання в управлінні людським капіталом підприємства
14. **Лозинський Олег Михайлович** – викладач кафедри психології, педагогіки та соціального управління НУ «Львівська політехніка», керівник ГО «Львівський аналітичний дім». *Соціальні та економічні ризики від олігархізації в пострадянських державах*
15. **Пучинська О.Б.** – студентка 4 курсу кафедри соціології НУ «Львівська політехніка». *Вища освіта як чинник досягнення професійного успіху молоді*
16. **Руденко Лариса Анатоліївна** – завідувач відділу практичної психології Львівського науково-практичного центру ІПТО НАПН України, канд. пед. наук, ст. наук. співробітник. Тел. служб. 275-29-91.
Упровадження курсу з основ психології спілкування у підготовку фахівців сфери обслуговування
17. **Сергєєв Микола Васильович** – доцент Львівського інституту менеджменту, канд. філос. наук. Тел. 0677342657. E-mail: Nserg@yandex.ru
Українська національна ідея: історія становлення і проблема сучасного функціонування
18. **Смірнова Наталія Олегівна** – студентка 3 курсу економічного факультету Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. Тел. 093-195-08-58. E-mail: nataliesmrnv@gmail.com
Оцінка ризиків інноваційної діяльності
19. **Хім Марія Кімсанівна** – магістрант спеціальності «управління навчальним закладом» НУ «Львівська політехніка». **Maria Khim**, Student of V course, Lviv Polytechnic National University. Тел. 0976084470. E-mail: misssm28@yandex.ru
Пропаганда Російської Федерації в сфері освіти регіону близького сходу: приховані інтереси та можливі наслідки
20. **Шиделко Анна Володимирівна** – науковий співробітник відділу практичної психології Львівського науково-практичного центру ІПТО НАПН України, канд. соціол. наук. Тел. 097-306-40-55. E-mail: Shydelko@i.ua
Профілактика статевої деморалізації неповнолітніх

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Психологічні виміри
культури, економіки, управління:
науковий журнал

Psychological Dimensions
of Culture, Economics, Management:
Science Journal

Випуск VI

Ідея проекту, макет, комп'ютерна верстка, дизайн обкладинки
ГО «Львівський аналітичний дім».

Скринька для комунікації з авторами статей:
lviv-forum@ukr.net

Підписано до друку 24.05.2015 р. Формат 60x84/16.
Папір друк. Друк на ксероксі. Гарнітура Palatino Linotype.
Ум. друк. арк. 5,2. Тираж 100.

Видавництво:
ТзОВ «Ліга-Прес»
79006, м. Львів, а/с 11018.

Віддруковано ПП «Марусич М. М. »
Свідоцтво про державну реєстрацію №1252 від 30. 12. 1996 р.
Львівська обл., Пустомитівський р-н, с. Зубра,
вул. Сагайдачного, 17
(м. Львів, пл. Я. Осмомисла, 5, тел. : (032) 261-51-31).
E-mail: interprint-m@rambler. ru